

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

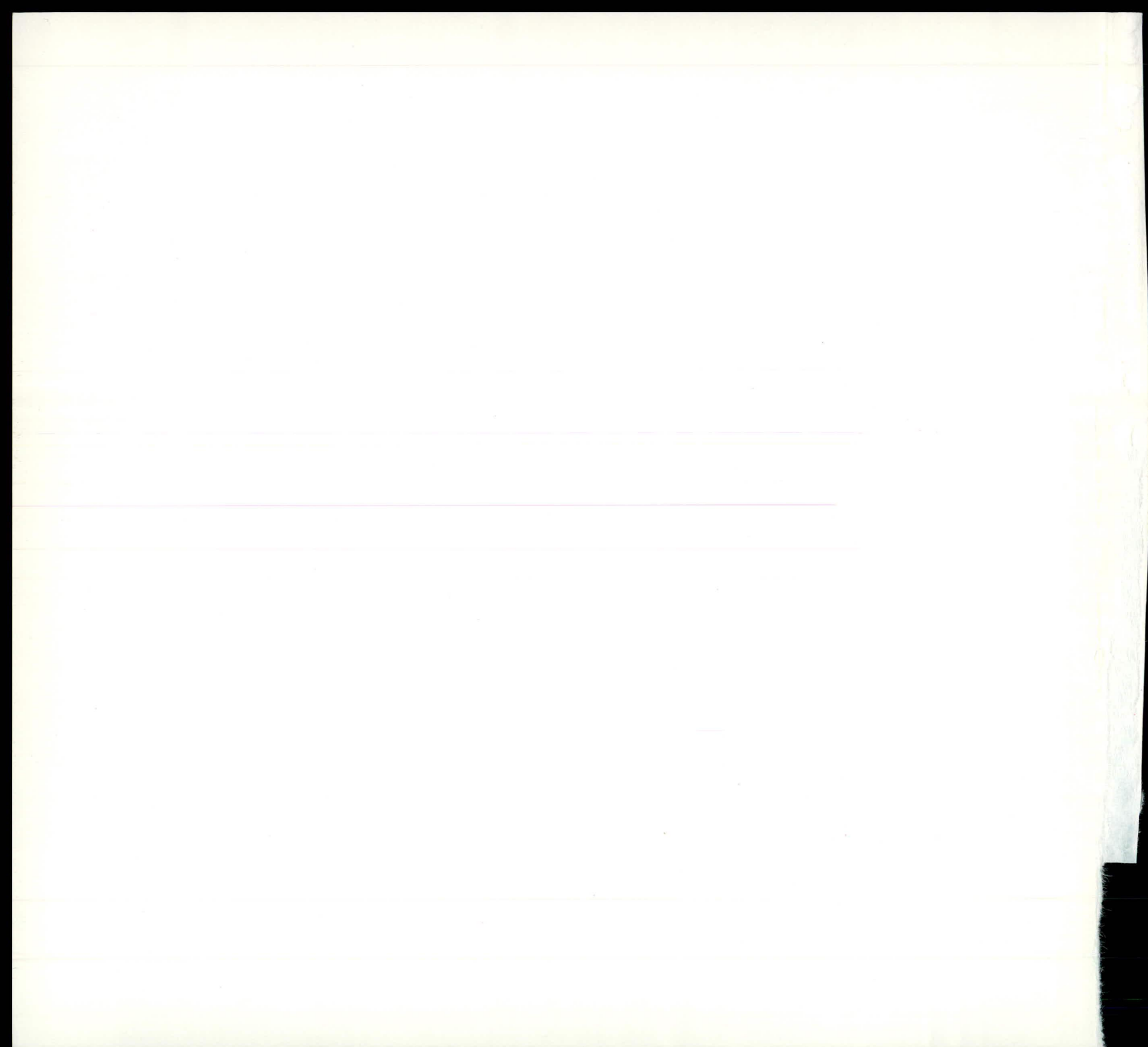
1979

1980

1981

centraal
museum
utrecht

een
overzicht

centraal
museum
utrecht

overzicht
1972-1981

I Inleiding	1
II Herinrichting	9
III Aanwinsten	17
IV Conserveren en restaureren	42
V Tentoonstellingen	48
VI Educatieve afdeling	56
VII Overige activiteiten	61
VIII Bibliotheek en fotodocumentatie	65
Bijlage	67

Dit overzicht over tien jaar wetenswaardigheden van het Centraal Museum der Gemeente Utrecht wil geen droge opsomming zijn van een reeks gebeurtenissen rond en in het museum. Een louter chronologische aan-eenrijging – zoals veelal gebruikelijk bij jaarverslagen – van tentoonstellingen, verwervingen, evenementen e.d. biedt immers ternauwernood inzicht in de werkelijke gang van zaken. Uitgangspunten en doelstellingen en de daarmee samenhangende wensen, de al of niet geslaagde verwezenlijking daarvan zijn van meer interesse voor de lezer. Daarom is gekozen voor een uitgave waarin over een periode van tien jaar aan de hand van een aantal onderwerpen een poging wordt ondernomen de lezer met dié gebeurtenissen te confronteren, die voor het functioneren van het museum van belang zijn geweest.

Een aparte en bijzondere plaats binnen deze periode neemt het afscheid in, op 14 augustus 1972, van mevrouw dr M. Elisabeth Houtzager als directrice van het Centraal Museum. Haar ruim 21-jarige directoraat werd gekenmerkt door een grote groei van het museum. Met de haar eigen energie wist zij naast de uitbreiding van de verzamelingen, juist de publieksgerichte activiteiten sterk te stimuleren door ondermeer het organiseren van talrijke tentoonstellingen, waaronder een aan-

tal van nationaal en internationaal belang. Op 16 augustus 1972 werd deze in vele opzichten unieke persoonlijkheid opgevolgd door ondergetekende. De verhouding tussen de in 1966 opgerichte instelling Hedendaagse Kunst-Utrecht en het Centraal Museum vormde een zich gedurende jaren voortslepend probleem binnen het gemeentelijk museaal bestel. Een probleem dat het functioneren van de beide instellingen niet altijd op positieve wijze beïnvloedde. Verschil in opvattingen, onduidelijkheid in taakafbakening, maar vooral het achterwege blijven van een adequate oplossing voor het voor het Centraal Museum nijpende, voor de Hedendaagse Kunst-Utrecht onaanvaardbare gebrek aan ruimte leken de ook door College en Raad gewenste integratie in de weg te staan. Mede door de grote bereidheid van het huidige Hoofd Hedendaagse Kunst-Utrecht, drs W. Kotte, in het vinden van mogelijkheden tot een samengaan van Centraal Museum en Hedendaagse Kunst-Utrecht is thans door de per 1 januari 1982 in het leven geroepen Dienst Gemeentelijke Musea Utrecht een oplossing gevonden, die met behoud van de eigen identiteit van beide instellingen een vruchtbare samenwerking garandeert. De ruimteproblematiek is daarmee echter nog steeds niet opgelost en de sinds 1920!! steeds herhaalde hulpkreet om meer

ruimte blijft ook nu nog klinken.

Levensgroot rijst hierbij de vraag waarom de in de loop der jaren verleende opdrachten tot het ontwerpen van plannen voor uitbreiding, casu quo nieuwbouw, ten behoeve van de gemeentelijke museale collecties — in 1950 aan ir A. van der Steur te Rotterdam, in 1962 aan de architect G.Th. Rietveld, in 1970 en volgende jaren aan ir B. Dirkse, architect bij de R.O.V.U. Utrecht — nooit geëffectueerd zijn. Waar andere culturele instellingen binnen de gemeente Utrecht in deze periode wel adequaat gehuisvest werden, kan het ontbreken van financiële middelen nauwelijks een geloofwaardig excuus genoemd worden.

Uitgangspunten van het museumbeleid

In de in 1973 uitgebrachte *Nota Museumbeleid* worden de taken van het museum als volgt beschreven:

- a. het bewaren én verwerven van voorwerpen van kunst en/of cultuurgeschiedenis en het daarbij behorend wetenschappelijk onderzoek;
- b. het exposeren en voor het publiek toegankelijk maken van voorwerpen van kunst en/of cultuurgeschiedenis uit eigen bezit of van derden;
- c. het maken of organiseren van tentoonstellingen van oude, moderne én hedendaagse kunst;
- d. het organiseren van culturele evenementen en activiteiten die stimulerend kunnen werken op het culturele klimaat.

Aan de hand van deze taakstelling zal worden nagegaan op welke wijze het Centraal Museum der Gemeente Utrecht — binnen zijn eigen kader én mogelijkheden — getracht heeft bovengenoemde doelstellingen te verwzenlijken.

- Ad a. Het bewaren én verwerven van voorwerpen van kunst en/of cultuurgeschiedenis en het daarbij behorend wetenschappelijk onderzoek

KENNISGEVING

Burgemeester en Wethouders der stad Utrecht brengen ter kennis der Ingezetenen, dat van nu voortaan des Woensdags van iedere week, (aan te vangen met Woensdag den 5. September aanstaande) van des middags half een tot twee ure, ten Stadhuize, voor een ieder, met uitzondering van kinderen beneden de 14 jaren, welke niet zullen worden toegelaten, zal te bezichtigen zijn, de verzameling van Oud Beeldwerk en andere Oudheden, Schilderijen en Teekeningen, meestal tot de stad Utrecht betrekking hebbende, en behoorende tot het Archief derzelve stad, mits de tot het Archief derzelve van een bezich vooraf voorziende van een bewijs van toegang, verkrijgbaar ter Secretarie dezer stad, en voorts betalende vijf en twintig cents voor den Catalogus der gedachte verzameling door elken bezigtiger, de Vrouwen daaronder niet begrepen. Utrecht den 27. Augustus 1838.

Het museum van de stad Utrecht is het oudste stedelijk museum van Nederland (opgericht in 1830, geopend in 1838). In een periode van bijna 150 jaar hebben talloze voorwerpen verband houdend met de geschiedenis of cultuurgeschiedenis van de stad Utrecht en de regio alsmede dié voorwerpen die aansluiten bij de verzamelgebieden hun weg naar het museum gevonden en werden daardoor voor ondergang behoed. Het op verantwoorde wijze "bewaren", d.w.z. conserveren der voorwerpen, zowel in de vaste opstelling als in de depots, is in een museumgebouw als het onze, dat met een groot ruimtegebrek kampt, niet alleen een moeilijke, maar ook vaak een hachelijke zaak. Gelukkig kon wat de depots betreft in 1974 een begin gemaakt worden met een aantal doelmatige verbeteringen ten aanzien

Het Centraal Museum aan de Agnietenstraat met, links op de foto, gebouw De Hoge Stoep

van het overzichtelijk onderbrengen van de niet permanent geëxposeerde voorwerpen. De tekeningen- en prentenverzameling, het depot van de kostuumafdeling en een deel van het meubeldepot werden in de loop van de daaropvolgende jaren ondergebracht en geordend in het belendende gebouw de Hoge Stoep, Agnietenstraat 3, waardoor iedere afdeling de beschikking kreeg over een gescheiden eigen depot.

Hoewel de situatie nog lang niet ideaal genoemd kan worden en in vergelijking met andere grote musea in ons land de toets der kritiek niet kan doorstaan, is hiermee toch een stap gezet op de weg naar een betere conservering én toegankelijkheid van de stukken. Eveneens in het kader van een goed behoud van de kunstvoorwerpen werden door de conservatoren van de afdelingen schilderijen, prenten en tekeningen, en beeldhouwkunst samen met de respectievelijke restauratoren, de heren P.F.J.M. Hermesdorf, P. Pol-dervaat en W. Mares, rapporten opgesteld waarbij de conserveringsstaat van de stukken werd vastgesteld en

een urgentie voor restauratie werd aangegeven met de daarbij behorende gedetailleerde financiële consequenties. Voor de andere afdelingen werd met een globale raming volstaan. Dit totale overzicht werd aan het College van Burgemeester en Wethouders aangeboden. Een structurele verhoging van het restauratiebudget was hiervan een gevolg.

Ondanks de verhuizing van diensten, staf en administratie in 1975 naar het gebouw de Hoge Stoep, waardoor vier werkkamers — onttrokken aan de Historische Afdeling — tot expositieruimten konden worden ingericht én het vertrek van het Aartsbisshoppelijk Museum in 1979 naar het Rijksmuseum Het Catharijneconvent, waardoor eveneens expositieruimte voor het Centraal Museum vrij kwam, blijft ook het tekort aan tentoonstellingsruimte toch nijpend. Een vermeerdering van ongeveer 775 m² (op een totaal van 4.700 m²) op een door de ambtelijke werkgroep Ruimtelijke Voorzieningen Centraal Museum in 1974 wenselijk geachte uitbreiding tot 20.000 m² is immers een druppel op een gloeiende plaat.

Omdat de tuinzaal te klein is voor tentoonstellingen van enige omvang, moesten o.a. voor de expositie *De Kogel door de Kerk?* ter gelegenheid van de viering van het 400-jarig bestaan van de Unie van Utrecht (1979) en *Van*

Gogh tot Cobra (1981) de schilderijen-zalen weer ontruimd en de eigen collectie in depot opgeslagen worden met alle risico's voor de onderhavige kunstvoorwerpen.

Bij de verwerving van stukken voor de verzameling is uitgegaan van de bestaande kernen binnen het museum. Door directie en staf werd in 1977 de *Nota Verzamelbeleid Centraal Museum* opgesteld. Bij het opstellen van een nota verzamelbeleid dient in het algemeen uitgegaan te worden van het principe van de continuïteit; het voortzetten van de verzamelgebieden. Een principe dat in ieder groot museum gehanteerd wordt. Ook voor het Centraal Museum geldt dus als uitgangspunt de historische groei van de verzamelingen met de daarin gelegen beperkingen. Allereerst een beperking tot Nederland met een accent op Utrecht, stad en regio. Aanleiding om deze beperking op te heffen bestaat alleen indien een buitenlands stuk verworven zou kunnen worden, waarmee een deel van de collectie in hoge mate verduidelijkt kan worden. Een zinvolle beperking ligt ook in de reeds aanwezige "kernen" in de verzamelingen. Deze kernen liggen historisch en ook qua typen zo goed verdeeld, dat er alle reden is om ze bij het uitbreiden van de verzamelingen als uitgangspunt te nemen, waarbij in vele gevallen volstaan kan worden met het verwerven van ty-

perende voorbeelden. Niet alleen bij aankopen, maar ook bij geschenken, legaten en bruiklenen heeft het museum zich — zoveel mogelijk — aan deze richtlijnen gehouden.

Omgekeerd hebben de uitgangspunten van de *Nota Verzamelbeleid* er ook toe geleid dat een aantal bruiklenen, dat niet in bovengenoemd kader paste, beëindigd is.

Door de steeds meer toenemende publieksgerichte taken van het museum, zoals naast de herinrichting van de museale ruimten de hoge frequentie van de te organiseren tentoonstellingen, werd het de conservatoren van de verschillende afdelingen bepaald niet gemakkelijk gemaakt zich ook nog te wijden aan het zo noodzakelijk *wetenschappelijk onderzoek*. Het is daarom des te verheugender dat — al of niet in samenwerking met derden — een aantal publicaties kon verschijnen, waarin bepaalde onderdelen van de verzamelingen op deskundige wijze werden belicht. (Zie hiervoor blz. 74 t/m 77).

Ad b. Het exposeren en voor het publiek toegankelijk maken van voorwerpen uit eigen bezit

De denkbeelden omtrent de taken van het museum zijn sinds de laatste Wereldoorlog duidelijk gewijzigd. Voordien lag de nadruk binnen het takenpakket vooral op het conserveren, de wetenschappelijke beschrijving en het

exposeren van "voorwerpen van kunst en geschiedenis" binnen een nauw kunsthistorisch en historisch kader, dat zich weinig op een breed publiek richtte. Sedert 1945 is het accent komen te liggen op educatieve, vormen- de activiteiten, die het publiek, of beter gezegd "publieksgroepen", meer en meer bij het museum trachten te betrekken. Deze koersverandering komt voort uit de gedachte dat zin én betekenis van een museum voor de gemeenschap primair gelegen zijn in de bijdrage die het kan leveren aan de bewustmaking en de culturele vorming van het publiek. Onder deze vorming wordt een veelheid van begrippen verstaan:

- 1 de visuele vorming: het "leren zien", dat wil zeggen niet alleen de meer op de beeldende kunst gerichte visuele vorming, maar ook het bewust leren waarnemen en interpreteren van ander visueel materiaal, waarbij de kennismaking met beeldende kunst een middel kan zijn;
- 2 de vorming waarbij het publiek bewust gemaakt wordt van het feit dat kunstuitingen ten nauwste samenhangen met de gedachtenwereld en de maatschappijstructuur waarbinnen ze ontstaan zijn;
- 3 tenslotte die vorming, die er op gericht is het publiek duidelijk te maken dat kunst- en cultuurhistorische voorwerpen nooit zonder wortel en

evenmin zonder toekomst zijn. Met andere woorden, ze schakelen verleden, heden én toekomst aaneen. Het is voor een museum van deze tijd een specifieke opgave om te trachten de geïsoleerde positie van de eigentijdse kunstuitingen in onze samenleving te doorbreken. Ook eigentijdse kunst heeft wel degelijk wortels met het verleden, brengt het heden op een specifieke wijze tot uitdrukking en bevat dikwijls verwijzingen naar de toekomst.

Er moet naar wegen gezocht worden waarlangs kan worden aangetoond, ook voor een breder publiek, dat kunst van nu niet los staat van overige maatschappelijke ontwikkelingen. Men kan stellen dat de functie van een museum thans meer gelegen is in het aan een zo breed mogelijk publiek tonen van de collectie. De voorwerpen uit de collectie doen óf dienst als middel tot beter begrip van de ontwikkelingen op het gebied van de beeldende kunst, met inbegrip van de eigentijdse, óf worden geplaatst in hun (cultuur)historische en maatschappelijke context. Op deze wijze verschaft het museum het publiek door middel van die kunstvoorwerpen een breder historisch inzicht en daardoor, wellicht, een genuanceerdere blik op de eigen tijd en situatie.

Het spreekt vanzelf dat het voor iedere "erfgenaam" (beheerder) van een min

Een deel van de experimentele opstelling van het schilderijenbezit (1978)

Historische Afdeling: overzicht van de opstelling met het thema Utrecht, Kerkstad

of meer openbare collectie van wezensbelang is deze optimaal dienstbaar te maken aan nieuwe inzichten, en haar tevens zodanig te behoeden en aan te vullen dat zij zonder letsel en groeistoornissen een volgende generatie — met diens eigen nieuwe inzichten — bereikt.

Bij een dergelijke benadering worden taken als conserveren (restaureren), wetenschappelijke beschrijving en publiceren niet minder belangrijk dan ze al waren, omdat ze tevens de basis vormen voor een zo goed mogelijke presentatie aan het publiek.

Ad c. Het maken of organiseren van tentoonstellingen van oude, moderne en hedendaagse kunst

De veranderde verschuiving in prioriteiten betreffende de taak van een museum — nog eens geformuleerd in de *Nota Verzamelbeleid Centraal Museum* van 8 december 1977 — heeft vaak ook op experimentele wijze haar neerslag gevonden in het beleid van het Centraal Museum gedurende de laatste tien jaar. Het tentoonstellingsprogramma over deze periode gaf o.i. duidelijk uitdrukking aan deze nieuwe benadering van de taken van het museum, niet alleen door de keuze van onderwerpen, maar ook door de wijze van presenteren en begeleiden, waarbij welbewust op veronderstelde behoeften van zeer verschillende publieksgroepen werd ingespeeld: educatieve projecten, tentoonstellingen met cultuurhistorische c.q. kunsthistorische voorwerpen, exposities gewijd

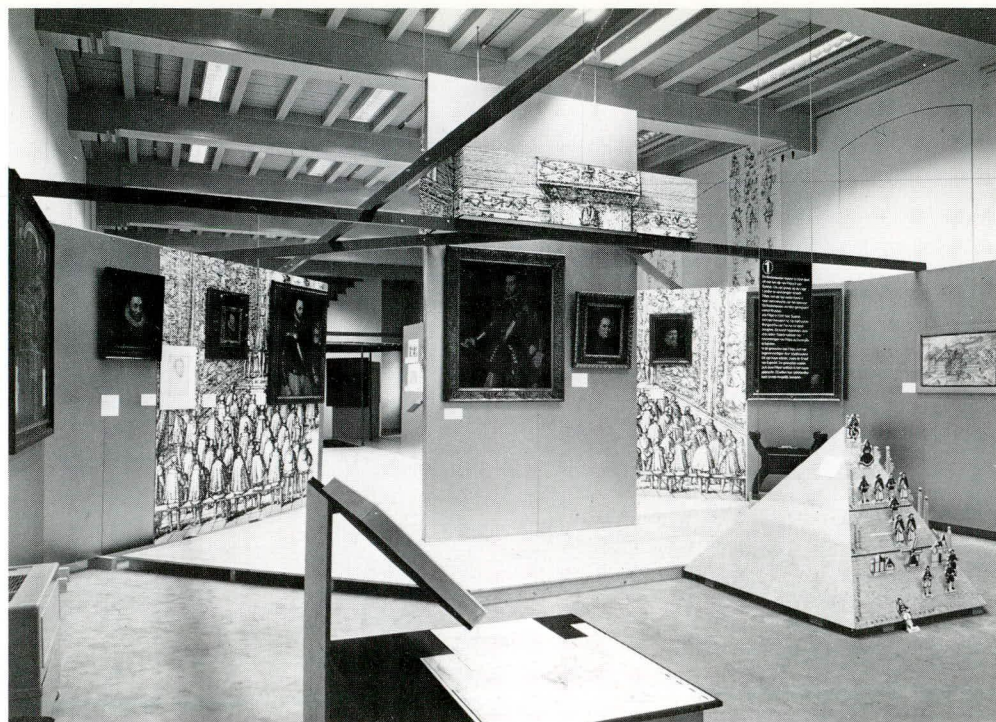
aan één kunstenaar (blz. 67 t/m 69). Juist de vaste collectie van het Centraal Museum biedt door haar gevarieerdheid unieke mogelijkheden om de voorwerpen niet alleen in hun (kunst)historische waarde te presenteren, maar ze tevens door een benadering vanuit diverse invalshoeken een ruimer cultuurhistorisch en maatschappelijk referentiekader te geven. De herinrichting van de Historische Afdeling, in 1974, is een voorbeeld van de poging voorwerpen te plaatsen binnen een cultuurhistorisch kader, waarbij belangrijke schilderijen en sculpturen uit hun kunsthistorisch isolement losgemaakt werden. De experimentele opstelling van het schilderijenbezit in 1978, waarbij de stukken niet chronologisch maar thematisch gerangschikt werden, moge voor sommigen minder aanvaardbaar geweest zijn, voor veel bezoekers — zoals uit een gehouden enquête bleek — was juist deze ongewone benadering van kunstwerken een

duidelijke mogelijkheid het geëxposeerde op een nieuwe, in het algemeen positief gewaardeerde wijze te ervaren.

Ad d. Het organiseren van culturele evenementen en activiteiten die stimulerend kunnen werken op het culturele klimaat

Uitgaande van de gedachte dat beeldende kunst slechts een deel van "de kunsten" vormt en als zodanig een zekere beperktheid in zich draagt, zijn gedurende een aantal jaren kleine concerten in het museum georganiseerd, waarbij aan niet-professionele musici de gelegenheid geboden werd in de kapel, de stijlkamers of in de tuin te concineren. De programmering van deze evenementen was in handen van de conservatoren mevrouw drs J.M. Adriaans-Buij en F.A.M. Pietersen — later mevrouw Adriaans alleen — die door hun persoonlijke belangstelling en kennis van zaken in staat waren een goed niveau van de uitvoeringen te garanderen. Het valt te betreuren dat door externe omstandigheden het museum niet in staat werd gesteld dit initiatief te continueren.

Gezien de bereikte resultaten kan gesteld worden dat door een aantal medewerkers van het Centraal Museum met een grote inzet en enthousiasme gewerkt is. De resultaten hiervan vin-

den hun neerslag in een aantal tentoonstellingen, publicaties, aanwinsten en herinrichtingsprojecten, waarbij gestreefd is naar een zo'n goed mogelijke kwaliteit van het gebodene. De stijgende bezoekersaantallen, de eveneens stijgende inkomsten uit verkoop van publicaties alsook de grote aandacht die door de diverse media aan het museum besteed werd, getuigen van een nog steeds groeiende belangstelling voor ons museum.

Het belang van de collecties, ook op het terrein van de Nederlandse 20ste eeuwse kunst, blijkt uit de vele aanvragen om bruiklenen van diverse grote en kleinere musea uit binnen- en buitenland. Indien de staat van de stukken een uitleen toestond, is aan dergelijke aanvragen steeds voldaan. Ook de collega-musea hebben steeds op genereuze wijze op onze aanvragen gereageerd. Naast de Nederlandse musea dient in het bijzonder hierbij de

medewerking gememoreerd te worden van de grote Belgische musea, de musea in Berlijn, Bonn, München, Wenen, Parijs, verzamelingen in Italië en Spanje en vele particulieren die o.a. voor de tentoonstelling *De Kogel door de Kerk?* in het kader van de viering van de Unie van Utrecht hun vaak zeer kostbare stukken afstonden.

Grote medewerking mocht het museum ook ondervinden van de verschillende gemeentelijke diensten en bedrijven; met name stonden de R.O.V.U. en het G.E.B. steeds met deskundige raad en daad terzijde bij de herinrichting van de expositiezalen. Een herinrichting die op de hal, de kapel en de kelder met het Utrechts schip na, voor wat het hoofdgebouw betreft voltooid is.

Grote zorg blijft echter de bouwkundige toestand van het "stallencomplex", waarvan de zogenaamde tuinzaal, bestemd voor wisselende ten-

toonstellingen, een onderdeel vormt. Mede ten gevolge van de steeds niet gerealiseerde plannen tot uitbreiding van het Centraal Museum is het bouwkundig onderhoud van deze voormalige artilleriestallen achterop geraakt, waardoor de in deze ruimten ondergebrachte werkplaatsen en depots geenszins aan de vereiste normen voldoen. Het valt te vrezen dat in deze tijd van economische recessie een oplossing voor dit probleem, dat ten nauwste samenhangt met de ruimteproblematiek van de totale museale huisvesting, nog geruime tijd op zich zal laten wachten.

Een regelmatig collegiaal overleg met de Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht resulteerde in een nauwe samenwerking bij verschillende tentoonstellingen en in een vaak intensieve en deskundige hulpverlening door de restauratieafdeling van deze dienst aan het Centraal Museum.

Nauw contact werd eveneens onderhouden met de Museumcommissie van het Centraal Museum.

Voor de samenstelling van de Museumcommissie wordt verwezen naar de bijlage.

De Commissie kwam 39 maal bijeen. De vergaderingen werden steeds gekenmerkt door een cordiale samenwerking tussen de commissieleden en de directie en wetenschappelijke me-

dewerkers van het museum, waarbij een verantwoord aankoop- en tentoonstellingsbeleid voorop stonden. Ook de geregeld gehouden vergaderingen van de Medezeggenschapscommissie verliepen steeds in een goede sfeer. Door de leden van de commissie, waarin sinds 1981 ook de niet-georganiseerden een vertegenwoordiging hebben, werd steeds grote aandacht besteed aan de belangen van de medewerkers en aan die van de dienst. Voor de samenstelling van de Medezeggenschapscommissie wordt verwezen naar de bijlage.

Directie en conservatoren maakten ofwel namens het museum en/of in verband met hun vakgebied vele malen deel uit van diverse commissies en advieslichamen:

Zo had de directrice o.m. zitting in:

- de Vaste Gemengde Commissie voor uitvoering van het Belgisch-Nederlands Cultureel Verdrag;
- de Rijkscommissie voor de Musea, Monumentenraad Afdeling III;
- de Commissie van Bijstand van het Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap;
- het Algemeen Bestuur van de Vereniging Rembrandt;
- het Directorium van het Provinciaal Utrechts Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen.

De heer drs H.J. de Smedt:

- plaatsvervangend lid van de regionale commissie complementaire arbeidsvoorzieningen beeldende kunstenaars;
- lid restauratiecommissie van het retabel in de Sint Jan in 's-Hertogenbosch;
- lid restauratiecommissie Dombeelden.

Mevrouw drs J.M. Adriaans-Buij:

- bestuurslid Kantsalet.
- bestuurslid Textielcommissie.

De heer J.J.C. baron Taets van Amerongen:

- bestuurslid van de Vereniging Nederlandse Ceramiek;
- bestuurslid Utrechtse Kastelen Stichting;
- bestuurslid Boellaard-fonds;
- bestuurslid Genootschap Nederland/Engeland, afdeling Utrecht;
- bestuurslid Monumentenwacht provincie Utrecht.

Mevrouw dr L. Brozek-Dolezal:

- lid van het landelijk overleg van culturele centra en musea, uitgaande van de Nederlandse Kunststichting.

De heer drs J.A.L. de Meyere:

- lid van de regionale commissie complementaire arbeidsvoorzieningen beeldende kunstenaars;
- voorzitter van de sectie Beeldende Kunst van de Stichtse Culturele Raad alsmede lid van het Dagelijks Bestuur van deze raad.

De heer dr D.P. Snoep:

- secretaris van de vereniging Oud-Utrecht alsmede redactielid van het gelijknamig jaarboek;
- lid historische sectie van de Nederlandse Museumvereniging;
- advieslid Oudheidkamer Rhenen;
- bestuurslid Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond alsmede redactielid van het bulletin;
- lid Klankbordcommissie ten aanzien van de museumnota;
- lid van de werkgroep Archeologische Aangelegenheden Utrecht.

Mevrouw drs M.J. Veldkamp:

- 1977 vanaf maart bestuurslid sectie Educatieve Diensten van de N.M.V.
- 1980 vanaf maart voorzitter Sectie Ed. D. en daardoor lid Algemeen Bestuur NMV tot juni 1981
- 1976-1979 lid redactie 'Begeleiding in Musea', beschrijving van Educatieve Projecten met subsidie van CRM
- 1977-1980 lid van het Centraal Bureau van de Beeldende Vorming
- 1977-1978 lid comité CECA congres in Rotterdam: CECA = committee for education and cultural action, een onderafdeling van de Internationale Council of Museums
- 1977- bestuurslid Stichting Beeldende Vorming, later Landelijke Stichting Beeldende Vorming, thans LOKV

- 1978-1979 lid comité ter voorbereiding van het INSEA congres 1981 te Rotterdam (International Society for Educations through Art)
- 1980-1982 jurylid commissie kunst-uitleen Alphen aan de Rijn.

De in de laatste jaren van deze verslaglegging eerst sluipende, later duidelijk aan het licht tredende economische recessie is aan het Centraal Museum niet ongemerkt voorbijgegaan. Hoewel ook de musea zich in tijden van neergang niet aan de bezuinigingen kunnen en mogen onttrekken, vervult de wijze waarop deze tot stand komen ons met grote zorg. Een aantal initiatieven waarin het Centraal Museum zich binnen de Nederlandse museumwereld heeft kunnen onderscheiden is stopgezet of dreigt onder invloed van toenemend geldgebrek stopgezet te worden. De dinsdagavondopenstellingen met het daaraan gekoppelde spreekuur voor het pu-

blik moesten in mei 1978 beëindigd worden. Hetzelfde was het geval met de unieke uitgave *Mededelingen van het Centraal Museum* (aantal geabonneerden 1880), waarvan het laatste nummer in 1981 is verschenen. Het houden van grote publiekstrekkende tentoonstellingen zoals *De Kogel door de Kerk?* (1979) en exposities als *Van Gogh tot Cobra* (1981) en *Charley Toorop* (1982) zullen uit geldgebrek in de toekomst hoe langer hoe moeilijker realiseerbaar worden. Wat het effect van dergelijke bezuinigingen op de primair publieksgerichte taken van een museum zal zijn laat zich niet moeilijk raden. Het is duidelijk dat naast de levende kunstenaar de museumbezoeker de eerste gedupeerde zal zijn en dat in een tijd waar juist, na "het slechten van de museumdrempels" in de jaren '60 en '70, een steeds groter – zoals uit de bezoekcijfers blijkt – publiek – jong en oud – de weg naar het museum gevonden heeft.

II Herinrichting

De sinds de laatste Wereldoorlog gewijzigde denkbeelden over de taak van het museum en de daaruit volgende koersverandering met betrekking tot de zin én de betekenis van een museum tegenover de gemeenschap door bewustmaking én culturele vorming van het publiek, dreigen door vele eerst sluipende en thans ingrijpende maatregelen te loor te gaan.

Bij het uitvoeren van belangrijke taken van het museum, zoals het tonen van de collectie in permanente opstellingen of door middel van tijdelijke tentoonstellingen, werden (én worden) de medewerkers ernstig belemmerd, niet alleen door het gebrek aan ruimte, maar ook door het ontbreken van mogelijkheden om de aanwezige ruimte optimaal te benutten. Wat betreft dit

laatste gaf het Centraal Museum dan ook in september 1972, in een schrijven aan B&W, als dringende wens te kennen dat de "huidige inrichting van het museum wijzigingen behoeft". Feitelijk is van toen af aan planmatig, zij het met verscheidene tussentijdse veranderingen, de herinrichting van het museum ter hand genomen.

Allereerst kon door het vrijkomen van de voormalige conciërgewoning aan de zuid-west zijde van het gebouw en het ontmantelen van de zogeheten Biedermeier-stijlkamer, het reeds lang gevoelde gemis aan een volwaardige koffiekamer met buffet, een verkoopafdeling voor catalogi, prentbriefkaarten etc. en een personeelskantine worden ingevuld.

De Amsterdamse vormgever Anthon Beeke leverde het ontwerp voor deze voorzieningen, die in juli 1973 werden opgeleverd. Ter gelegenheid van de opening, zondag 5 augustus 1973, was er een toepasselijke tentoonstelling, gewijd aan Eat-art. Enkele georganiseerde programmapunten gaven deze dag een feestelijke tint, zoals in de tuin een concert door het Stadsdraaiorgel "De Lange Gavioli", met optreden van een sneltekenaar, een zoektocht "eten en drinken-kijken" voor de jeugd, en de vertoning van enkele films over eten, voedsel en hongersnood.

Om de toegankelijkheid van het museum naar het belendende pand, Agnietenstraat 3, gebouw de Hoge Stoep (het voormalige Stads- en Ambachtskinderhuis) te bevorderen, werd ook in 1973 via de Agnietenkapel een smal "verbindingslid" met een glazen pui, uitziende op de museumtuin, geconstrueerd. Deze voorziening kwam vooral van pas toen in 1974 het hele gebouw de Hoge Stoep ter beschikking van het museum kwam. Een toewijzing, die soulaas bood aan het ernstig gebrek aan werkruimten voor directie, wetenschappelijk en administratief personeel. Tot dan toe moest een aantal medewerkers, bijeengebracht op aan de Historische Afdeling onttrokken zaalruimte, onder minder aangename omstandigheden hun werkzaamheden verrichten. Thans werd in het gebouw de Hoge Stoep een tiental vertrekken ingericht als werkruimten, vergaderzaal, bibliotheek en fotokamer. De ruimten op de begane grond en in de kelder gingen dienst doen als depot voor respectievelijk

De huidige werkplaats in de voormalige cavaleriestallen

De Historische Afdeling vóór de herinrichting

kleine bouwfragmenten en prenten en tekeningen. Op de zolderverdieping kwamen het kostuumdepot, het kleinmeubeldepot en opslagruimte voor de bibliotheek. De werkplaatsen van de meubelrestaurator, de timmerlieden en de schilder werden naar de voormalige cavaleriestallen overgebracht. In november 1974 waren deze verhuizingen

voltooid.

In de vrijgekomen zalen van de zolderverdieping van het hoofdgebouw kon nu de Historische Afdeling weer over zijn oorspronkelijk oppervlak gaan beschikken. Ontwerper Anthon Beeke stelde in overleg met de conservator, die met de coördinatie van de herinrichting van het hele gebouw was be-

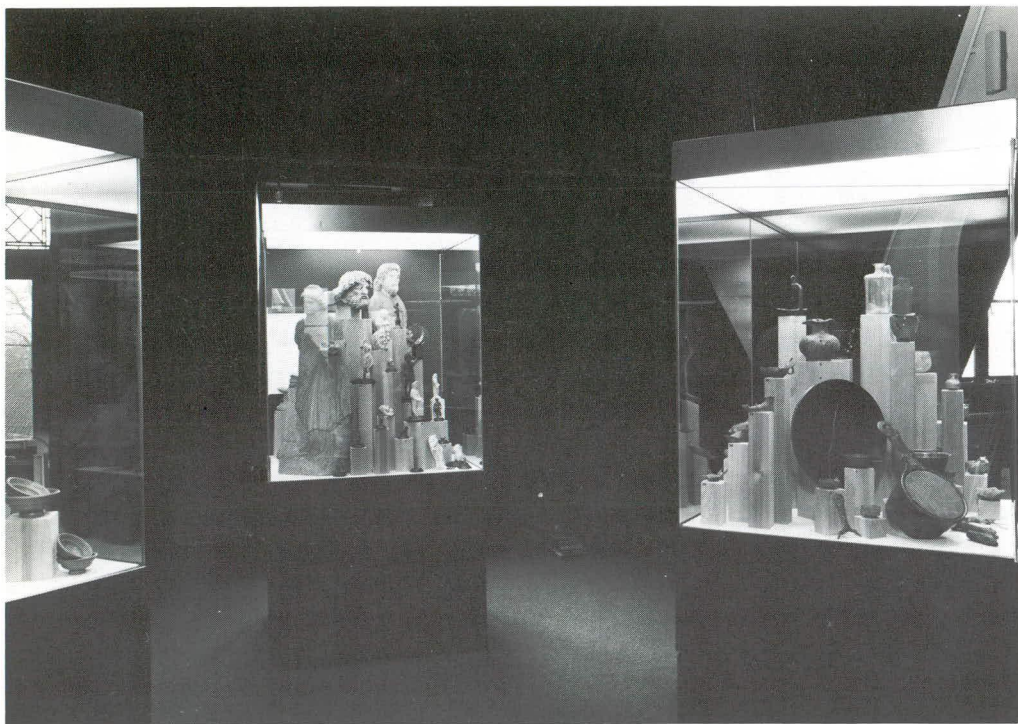

last, een inrichtingsplan op. Dit plan omvatte een aantal doorbraken, dat veel ruimere zalen ten gevolg had en bovendien een ruimte voor een munten- en penningenkabinet deed ontstaan. Het plan voorzag ook in een betere toegankelijkheid van de historische afdeling via de torentrap bij de verkoopruimte op de begane grond

(hier lag nog de uit 1919 daterende oorspronkelijke toegang tot het museum). De aldaar in Empire-stijl ingerichte kleine hal, die het circuit ernstig belemmerde, werd veranderd in een entree-ruimte voor de verkoopafdeling, voorzien van een tweetal toiletten, en geschikt gemaakt voor het ophangen van affiches.

Tijdens de herinrichting van de Historische Afdeling ontstond eveneens naar ontwerp van Anthon Beeke en in samenwerking met de firma Glascom/Van Rest het nieuwe zogeheten Centraal Museum-standaard-vitrinetype met veel mogelijkheden voor expositie. In de nieuwe ruimten van de Historische Afdeling werden een deel van de historische stadscollectie, waaronder een belangrijke inbreng van de verzameling van de stadsarcheoloog, en een deel van de verzameling van het Provinciaal Utrechts

Historische Afdeling: een overzicht van de opstelling van archeologische vondsten

De munten- en penningenverzameling op de voormalige Historische Afdeling

Het munten- en penningenkabinet na de herinrichting van de Historische Afdeling

Genootschap, dat met het Centraal Museum een vaste band onderhoudt, en van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, opgesteld. Op dezelfde verdieping werd een munten- en penningenkabinet inge-

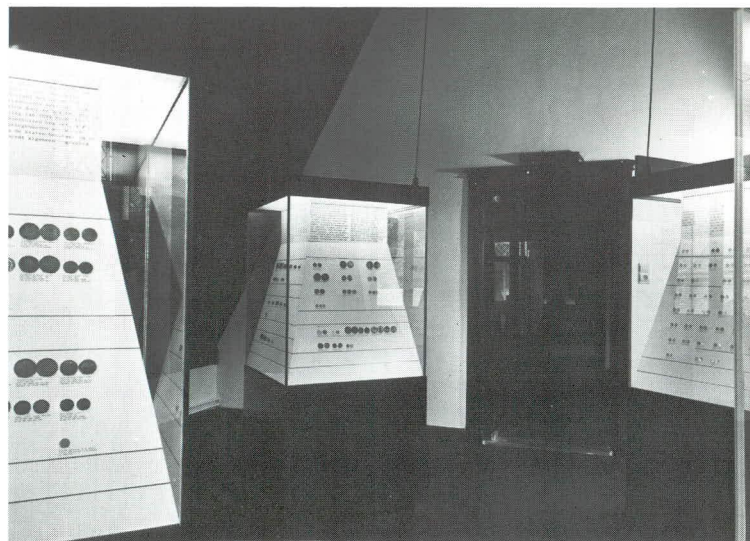
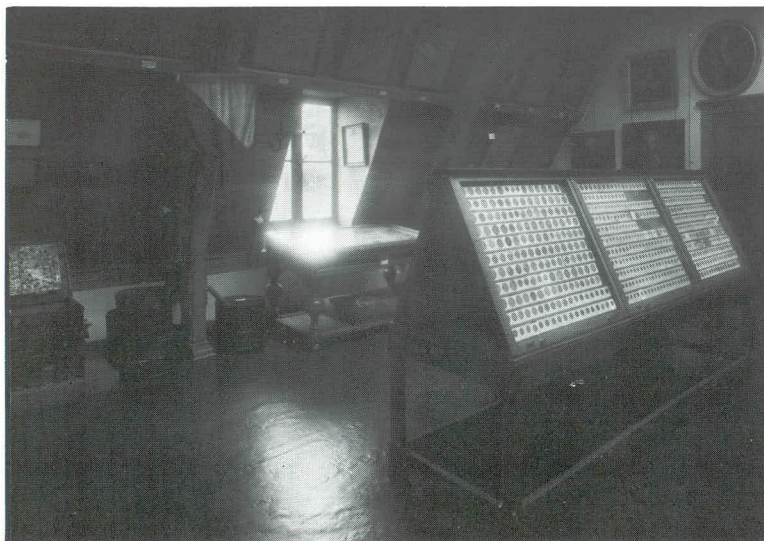
richt met het belangrijke stedelijke munten- en penningenbezit, aangevuld met munten uit het Koninklijk Munten- en Penningenkabinet te Den Haag.

In de gehele opzet van de vernieuwde

afdeling is uitgegaan van een flexibele inrichting, die snelle veranderingen mogelijk maakt. De loop van de Utrechtse geschiedenis is te volgen aan de hand van thema's met begeleidende informatie.

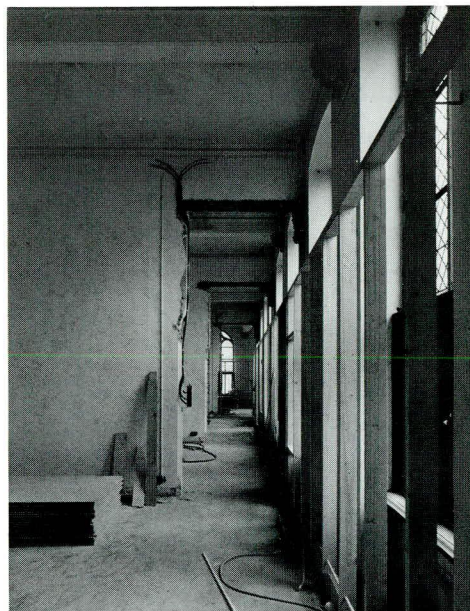
De afdeling werd op 12 december 1975 geopend door dr J. Rosenberg, plaatsvervangend Wethouder Culturele Zaken.

Een lang gekoesterde wens was de renovatie van de zalen op de begane grond en op de eerste verdieping. Deze zalen werden ervaren als onprettig en niet praktisch, door de onregelmatige wand- en zoldervlakken, de ge-

brekkige verlichtingsfaciliteiten en de indeling in kabinetten. Naar ontwerp van de Utrechtse architect Mart van Schijndel werd een plan opgesteld om van de benedenzalen rechts bij de hoofdingang aan de Agnietenstraat multi-functionele expositieruimten te maken. Om het muuroppervlak te vergroten, werd de straatzijde dichtgezet, maar aan de tuinzijde garandeerde een aantal gehandhaafde raamopeningen het contact met de fraai ingerichte tuin. Binnen de zalen werd een "doos" geplaatst, met een gewelfvormige bovenzijde. De verlichting werd aangebracht in speciaal ontworpen armaturen en regelbaar gemaakt. In de zaaltjes werd, als inleiding op de stijlkamers, een deel van de collectie kunstinstrumenten opgesteld. De in gebruikneming vond plaats in mei 1977. In vervolg op de benedenzalen werd de herinrichting van de schilderijen- en op de eerste verdieping ter hand genomen. Eveneens naar ontwerp van Van Schijndel voerde de Dienst Openbare Werken, afdeling Onderhoud, onder toezicht van de heren A. Jan-

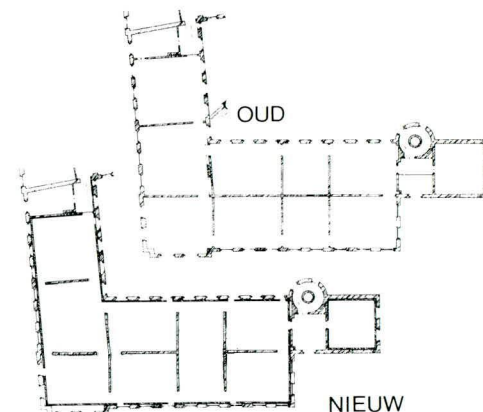
sen, T. Feenstra en A.J. de Kruijf, een serie ingrijpende verbouwingen uit. In het programma van eisen was gesteld dat het wandoppervlak moest worden uitgebreid, dat een zekere toegankelijkheid voor daglicht mogelijk moest blijven en dat het kunstlicht verbeterd diende te worden. Verder moest de traditionele indeling van de zalen in kabinetten zodanig worden veranderd, dat de zalen voor verschillende vormen van inrichting geschikt zouden zijn. Evenals in de benedenzalen werd ook

Het plafond van een benedenzaal na de renovatie

De tuinzijde van de schilderijen- en zalen tijdens de renovatie

De tuinzijde van de schilderijen- en zalen na de renovatie

Oude en nieuwe situatie van de schilderijen- en zalen

hier, na een aantal doorbraken, binnen de beschikbare ruimten een "doos" geplaatst, die op sommige punten naar tuin- en straatzijde openingen behield voor het binnendringen van daglicht en buitenlucht. Het expositie-opervlak werd op deze wijze vrijwel verdubbeld.

Een uniforme vloerbedekking, weggevoerde radiatoren, een regelbare koofverlichting en een wat later noodzakelijkerwijs aangebrachte koeling, maakten de zalen bijzonder geschikt voor het exposeren van werken uit de zogeheten Utrechtse schildersschool. De oorspronkelijke directiekamer, tijdelijk nog getransformeerd tot studiedepot ceramiek, werd met de ervóór liggende hal eveneens bij de verbouwing betrokken. Het eerstgenoemde vertrek werd door het weren van daglicht geschikt gemaakt voor permanente expositie van prenten of tekeningen, terwijl de hal werd bestemd tot presentatieruimte voor recente aanwinsten. Omdat de zalen korte tijd na de opening gebruikt zouden gaan worden voor een deel van de expositie *De Ko-*

Een indruk van een schilderijenzaal na de renovatie

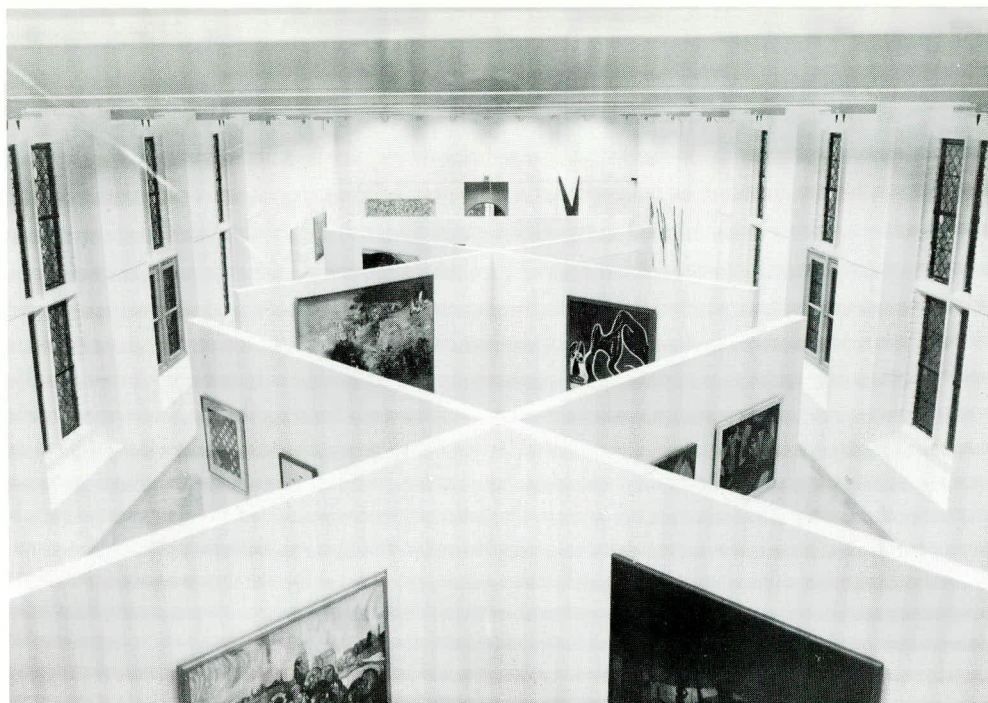
De voormalige ABM-benedenzaal tijdens de renovatie

gel door de Kerk? ter herdenking van de Unie van Utrecht, werd besloten om in de tussentijd een *Experimentele Opstelling* van de schilderijenverzameling te realiseren, die op 31 maart 1978 werd geopend. Na afloop van de tentoonstelling werden de schilderijenzalen en het prentenkabinet definitief in gebruik genomen.

Dezelfde tentoonstelling *De Kogel*

door de Kerk? versnelde de lang verwachte verbouwing van de door het Aartsbisschoppelijk Museum (ABM) in 1978 verlaten twee maal drie zalen, boven elkaar gelegen tegenover de hoofdingang van het museum. Eveneens naar ontwerp van architect Mart van Schijndel werden van deze in kabinetten opgedeelde zalen nu twee lange open zalen gemaakt. Zij werden

Opstelling van moderne kunst in de gerenoveerde ABM-benedenzaal

Een deel van de kostuumcollectie in de gerenoveerde benedenzalen

met elkaar verbonden door een nieuwe trap tegen de zuidgevel, zodat de circulatiemogelijkheid voor het publiek aanzienlijk werd verbeterd. Hoewel deze zalen in wezen niet optimaal geschikt zijn voor het exposeren van schilderijen — in twee muren van beide zalen komen negen vensters voor — werd het door een fraai schottensysteem toch mogelijk schilderkunst te hangen. Aan deze mogelijkheid bestond al lang grote behoefte voor de verzameling moderne kunst. Op de bovenzaal, waar vloerverwarming werd toegepast, zodat storende radiatoren vermeden konden worden, werd een deel van de verzameling Van Baaren opgehangen.

Tegelijk met de verbouwing van de beide ABM-verdiepingen werd de erboven gelegen kostuumzolder ontmanteld. Deze zou pas in een wat later stadium gerenoveerd gaan worden. De kostuumafdeling ging inmiddels een gedeelte van zijn collectie tonen in

Een indruk van de zogenaamde bovenkapel met de permanente opstelling van het werk van Jan van Scorel en zijn tijdgenoten. Rechts is gedeeltelijk de plaatsing van Van Scorels Jeruzalemvaarders te zien

Door het vrijkomen van een door het ABM gebruikte zaal op de zolderverdieping kon deze bij de Historische Afdeling getrokken worden. Ook de bovenverdieping van de Agnietenkapel was door het vertrek van het Aartsbischoppelijk Museum vrijgekomen. Dit bood de mogelijkheid een permanente opstelling te construeren van de hoog-

tepunten uit de vroeg Utrechtse schildersschool: het werk van Jan van Scorel en zijn tijdgenoten. Een serie wand-schotten, aansluitend en onder een stompe hoek opgesteld, suggereert de oorspronkelijke plaatsing van Van Scorels *Jeruzalemvaarders* in de voormalige Palmitentempel. De overige schotten in de zaal zijn hierbij aange-

past. Deze opstelling, die in eigen beheer werd uitgevoerd, was vanaf eind 1980 voor het publiek toegankelijk.

In het najaar van 1981 is de oude kostuumzolder, getransformeerd tot ruimte voor educatieve projecten, in gebruik genomen. Daarmee blijft de huidige opstelling van de kostuums in de benedenzaaltjes voorlopig gehandhaafd.

Als tenslotte de renovatie van de benedenverdieping van de Agnietenkapel, de kelder met het Utrechtse schip en de entreehal, hopelijk binnen niet al te lange tijd, voltooid zullen zijn, kan tenminste het oorspronkelijke museumgebouw weer optimaal benut worden. Een noodzakelijk iets, gezien het blijvend knellende ruimteprobleem dat door de herinrichting weliswaar verlicht, maar zeker niet opgelost is.

Het museum breidt haar verzamelingen uit door middel van aankopen, bruiklenen en schenkingen. De verschillende conservatoren dragen suggesties aan voor de verwerving van voorwerpen die binnen het verzamelgebied van het museum passen. Soms zijn zij op dergelijke voorwerpen attent gemaakt door de eigenaar (hetzij particulier, hetzij kunsthandelaar), vaker komen zij tot voorstellen na het inzien van veilingcatalogi en het bezoek aan verkooptentoonstellingen en particulieren. De voorstellen worden door de desbetreffende conservator voorgelegd aan directie en staf. Na instemming wordt het voorstel ingebracht in de vergadering van de Commissie Centraal Museum, die het College van B&W adviseert over de verwerving. Een belangrijke overweging bij de beslissing over zowel aankopen, bruiklenen als schenkingen is of een voorwerp past binnen het verzamelbeleid van het museum. In 1977 deed het Centraal Museum een nieuwe *Nota Verzamelbeleid Centraal Museum* verschijnen. Deze nota was, zoals gebruikelijk, resultaat van een vrij lange voorbereidingstijd, waarin concepten werden geschreven, besproken, met de praktijk vergeleken en herschreven. Ook het verzamelbeleid van de jaren vóór 1977 draagt daarom al het stempel van de in de nota vastgelegde uitgangspunten.

Kort samengevat richt het Centraal Museum zich bij zijn acquisitie enerzijds op kunst- en cultuurhistorische voorwerpen, die betrekking hebben op stad en provincie Utrecht, anderzijds tracht het museum de reeds in de collectie aanwezige kernen aan te vullen. Getoetst aan deze richtlijnen zijn in de jaren 1972-1981 meer dan 5.000 objecten aan de verzamelingen toegevoegd. Van dit aantal kunnen slechts de meest interessante aanwinsten in het onderhavige verslag worden vermeld.

Wat op Utrecht betrekking heeft

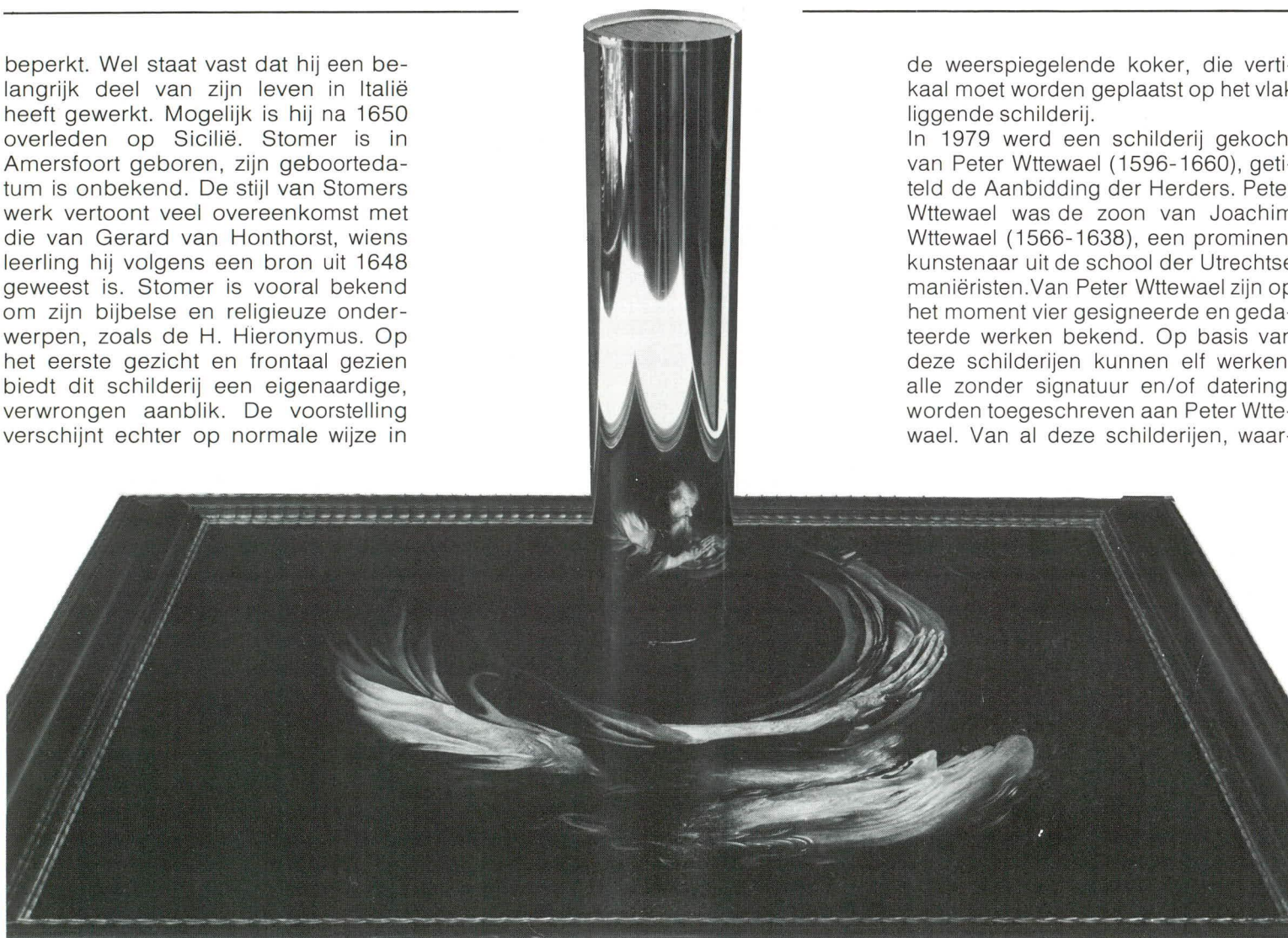
Het culturele en artistieke klimaat van Utrecht heeft regelmatig kunstenaars en kunstenaarsscholen voortgebracht, die nationaal, soms internationaal, van groot belang zijn geweest. Hoewel het aanbod van "oude meesters" niet groot is en de prijzen voor het Centraal Museum nauwelijks meer betaalbaar zijn, was het toch mogelijk de collectie in de verslagperiode uit te breiden met enkele zeer bijzondere stukken, mede door bruiklenen en met behulp van financiële steun van derden.

De afdeling schilderkunst vóór 1900 deed als belangrijke aankoop in 1973 een anamorfose uit ca 1630, voorstellende de H. Hieronymus, toegeschreven aan Matthias Stomer. De biografische gegevens over Stomer zijn vrij

beperkt. Wel staat vast dat hij een belangrijk deel van zijn leven in Italië heeft gewerkt. Mogelijk is hij na 1650 overleden op Sicilië. Stomer is in Amersfoort geboren, zijn geboortedatum is onbekend. De stijl van Stomers werk vertoont veel overeenkomst met die van Gerard van Honthorst, wiens leerling hij volgens een bron uit 1648 geweest is. Stomer is vooral bekend om zijn bijbelse en religieuze onderwerpen, zoals de H. Hieronymus. Op het eerste gezicht en frontaal gezien biedt dit schilderij een eigenaardige, verwrongen aanblik. De voorstelling verschijnt echter op normale wijze in

de weerspiegelende koker, die vertikaal moet worden geplaatst op het vlak liggende schilderij.

In 1979 werd een schilderij gekocht van Peter Wttewael (1596-1660), getiteld de Aanbidding der Herders. Peter Wttewael was de zoon van Joachim Wttewael (1566-1638), een prominent kunstenaar uit de school der Utrechtse maniëristen. Van Peter Wttewael zijn op het moment vier gesigioneerde en geda-teerde werken bekend. Op basis van deze schilderijen kunnen elf werken, alle zonder signatuur en/of datering, worden toegeschreven aan Peter Wttewael. Van al deze schilderijen, waar-

Peter Wtewael
De aanbidding der herders, ca 1620
inv. nr 21144

Gerard van Honthorst
Portret van Amalia van Solms, 1632
inv. nr 21659

onder het door het Centraal Museum aangekochte *Aanbidding der Herders*, werd gedacht dat ze van de hand van Joachim waren. Vergelijking met een *Aanbidding der Herders* van Joachim (1622, Pommersfelden) toont een ontlenen door Peter van motieven, poses

en typen. Tegelijk echter toont het werk van Peter een verlaten van het maniërisme en het volgen van een meer naturalistische stijl. Een aanvulling van de collectie schilderijen, die zeker niet onvermeld mag blijven, was de verwerving in 1979 van

een portret van Amalia van Solms (1632) door Gerard van Honthorst, en afkomstig uit de collectie van de Earl of Craven, Coombe Abbey, Coombe, Warwickshire. Het schilderij is niet geheel onbekend, maar wordt toch niet genoemd in de Honthorst-studies van Braun en Judson. In het oeuvre van Van Honthorst, zoals dat momenteel vertegenwoordigd is in de collectie van het Centraal Museum, kwam een dergelijk werk nog niet voor.

De collectie werd verder uitgebreid met een groot aantal werken van kunstenaars, die van meer lokaal belang zijn. Tot deze kunstenaars behoort on-

*Mechteld van Lichtenberg toe Boecop
Pieta, 1546
inv. nr 18073*

der anderen Mechteld van Lichtenbergh toe Boecop (?-1598), van wie het museum in 1973 uit een particuliere collectie te Antwerpen een schilderij kon aankopen, voorstellende een Piëta. Het werk is gesigneerd en gedateerd 1546. Van Mechteld toe Boecop zijn slechts drie werken met zekerheid aan te wijzen. Zij behoren tot het bezit van de Vereniging Gast- en Proveniershuizen te Kampen. Wat de iconografie van deze Piëta betreft: het is voor die tijd merkwaardig dat bij een Piëta, behalve Maria en Christus, niet Johannes of een groep mensen, maar alleen Maria Magdalena aan de groep is toegevoegd. Ook het ontbreken van drie kruisen op de achtergrond, van doornenkroon, lijkwade en verder traditionele attributen, is uitzonderlijk.

De achtergrond van het schilderij doet enigszins denken aan Scorel. Het werk verradt echter vooral een eigen stijl, die wellicht meer aansluit bij de kring van de Kampener schilders uit de 16de eeuw. Van lokaal belang is zeker ook de kunstenaar Hans Horions (?-1672) geweest, van wie het museum in 1976 het schilderij Theagenes en Chariclea kocht. Hans Horions was in 1655, 1656, 1661 en 1662, samen met Hendrik Bloemaert, deken van het schildersgilde te Utrecht; in 1659, 1660, 1663 en 1664 wordt hij onder de "overlieden" van het gilde vermeld. Verder was hij, volgens Houbraken, "opzichter van Doms tooren en bediende van het Capittel". Hoeveel schilderijen Hans Horions bij zijn dood in zijn woning in de Domto-

ren achterliet, blijft een open vraag. Wat er tot op heden bekend is, is uiterst beperkt: een tekening en twee schilderijen. De beide schilderijen hebben als voorstelling Theagenes en Chariclea; het ene schilderij bevindt zich in Glasgow en het andere thans in het Centraal Museum. Het Utrechtse schilderij werd in 1899 als Jacob de Wit geveild te Brussel. In 1966 was het op de Antiekbeurs te Delft, waar het aan N. Knupfer werd toegeschreven. In hetzelfde jaar werd het schilderij, na ontcijfering van de signatuur, geveild te Amsterdam als J. Horions. Het feit dat het schilderij aanvankelijk op naam geplaatst werd van Knupfer is niet vreemd wanneer men het werk van beide kunstenaars vergelijkt. Niet alleen in details, maar ook in de gehele stijl is een verwantschap. Bij vergelijking van het schilderij van Horions met werk van Knupfer kan men de Theagenes en Chariclea-voorstelling dateren omstreeks 1650-1655. Uit dezelfde tijd (omstreeks 1650) dateert het schilderij De goden op de Olympus, één van de weinig bekende werken van Nicolaas Tol (werkzaam tussen 1630 en 1660) en door het museum in 1978 verworven. In de collectie bevond zich tot op dat moment nog geen werk van deze Utrechtse kunstenaar. Over de herkomst van het schilderij is vrijwel niets bekend. In de foto-documentatie van het Centraal Museum wordt een oude-

Jan Adriaenszn van Attevelt
Jongen in een laboratorium, 1ste kwart 17de
eeuw
inv. nr 20801

Pieter Christoffel Wonder
Het trappenhuis van Wonders Londense woning
in 1828, 1828
inv. nr 19775

In het schilderij Het trappenhuis van Wonders Londense woning in 1828, dat het museum in 1976 verwierf, zijn de stofuitdrukking van de verschillende materialen, het ongewone architectonische thema, het prachtige coloriet en de geraffineerde elkaar tegenspelende lichtbronnen, voor Wonder uitzonderlijk. Dergelijke thema's, noch deze kwaliteit, treffen we in het figuurstuk van de 19de eeuw in Utrecht aan. Het schilderij is het prototype van een brave "Biedermeier schilderkunst", waarin een bijzonder sfeervol en licht-

re foto bewaard van het schilderij. Een recente foto van het schilderij laat als verrassende bijzonderheid één figuurtje meer zien. Deze figuur – de enige, gezeten op de rotsen – is vermoedelijk door een vroegere bezitter van het schilderij als "storend" of "onesthetisch" ervaren en werd overschilderd. Eveneens nog niet in de collectie vertegenwoordigd was de 17de eeuwse Utrechtse kunstenaar Jan Adriaensz van Attevelt. Het museum prees zich dan ook bijzonder gelukkig dat het in 1977 het tot op dit moment enige bekende werk van deze kunstenaar kon aankopen: Jongen in een laboratorium. De voorstelling is voor Utrecht zeer uitzonderlijk vanwege het voorkomen van het allegorische Vanitas-motief.

De 19de eeuw is vertegenwoordigd met twee portretten en een interieur van P.C. Wonder en twee interieurs

van A. Neuhuys. Van deze werken was met name het schilderij Het trappenhuis van Wonders Londense woning in 1828 van Pieter Christoffel Wonder een opvallende aanwinst. Pieter Christoffel Wonder behoort tot de belangrijke Utrechtse schilders van de vroege 19de eeuw. Kenmerkend voor het werk van Wonder is naast een enkel genretafereeltje, een wat oerdegelijke en traditionele portretkunst. Voorbeelden hiervan zijn de twee portretten die het Centraal Museum in 1972 aankocht, met als geportretteerden Mr Johannes van Doelen (1751-1828) – volgens een opschrift aan de achterzijde burgemeester van Utrecht – en diens echtgenote, Johanna Carolina Loten. Beide portretten dateren van het jaar 1815.

Eenmaal in Engeland weet Wonder zich echter ver boven een toch wat geijkt provinciaal niveau uit te werken.

Omgeving van Jan van Scorel
Prediking van Johannes de Doper, ca 1530
 inv. nr 20808 (bruikleen)

Abraham Bloemaert
Landschap met duiventil en Tobias en de Engel,
 ca 1610
 inv. nr 21031 (bruikleen)

Gerard van Honthorst
Schilderes aan haar ezel, 1652
 inv. nr 20088 (bruikleen)

voetig incidentje een tijdsbeeld op onnavolgbare wijze vastlegt. Bruiklenen die de afdeling schilderkunst vóór 1900 in de verslagperiode onder haar hoede kreeg, waren een *Prediking van Johannes de Doper* uit de school van Jan van Scorel, een *Landschap* van Abraham Bloemaert en een *Schilderes aan haar ezel* door Gerard van Honthorst.

De afdeling prenten en tekeningen werd in de verslagperiode zowel kwantitatief als kwalitatief aangevuld met de verwerving van drie tekeningen van Abraham Bloemaert (1584-1651): *Heilige Bonifacius*, *Heilige Hieronymus* (beide tekeningen gedateerd begin 17de eeuw) en een tekening van een onbekende bisschop. De *Heilige Bonifacius*, gekocht in 1974

op een veiling te Londen, behoort tot een reeks van twaalf aartsbisschoppen en bisschoppen van Utrecht. De volledige reeks is uitgegeven in twaalf kopergravures die Frederik en Cornelis Bloemaert, zonen van Abraham Bloemaert, naar de tekeningen van hun vader hebben gemaakt. Van de tekeningen die als ontwerpen voor de prenten dienden zijn tot dusver slechts enkele bekend. Het Centraal Museum bezat er al een van, met de afbeelding van de Heilige Suintbertus. In 1981 kon aan deze twee voorstudies voor de serie Utrechtse bisschoppen in het bezit van het Centraal Museum een derde wor-

Abraham Bloemaert
H. Bonifacius, ca 1600
inv. nr 18744

Abraham Bloemaert
H. Hieronymus onder een wilg, ca 1600
inv. nr 20807

Abraham Bloemaert
Bisschop, ca 1600
inv. nr 22658

Joachim Wttewael
De bisschop en de vervolgd, ca 1610
inv. nr 20845

Joachim Wttewael
De vertrapte Maagd, ca 1610
inv. nr 20846

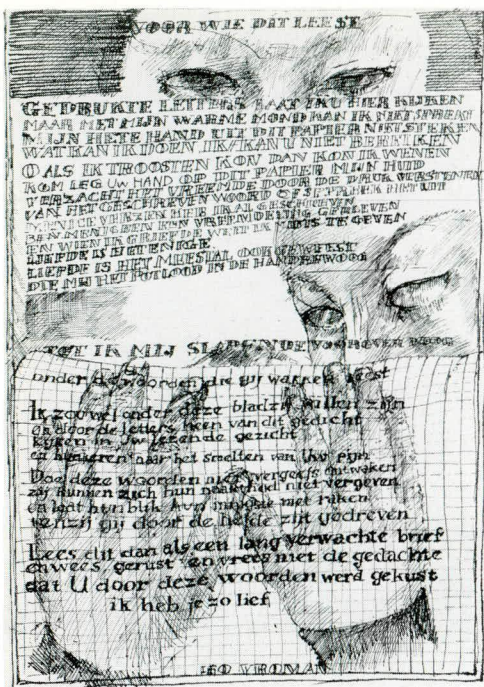
den toegevoegd. Het gaat hier om een met pen getekende en met penseel in rood-bruin gewassen tekening van een onbekende bisschop. Aan de achterzijde van deze tekening bevindt zich een voorstudie voor de figuur van de biddende heilige van het tekenboek Artis appelaee, kopergravure en ets met onderdruk. In december 1981 kwam er nog een bisschop bij, namelijk de Heilige Marcellinus, gekocht bij Raphael Valls in Londen, een tekening die waarschijnlijk voor de drukproeven van de prent werd gebruikt.

De tekening de Heilige Hieronymus van Bloemaert, aangekocht in 1978, heeft als onderwerp een landschap met de stoffage van de heilige en de leeuw. De verfijnde manier waarop dit werk is getekend, is opvallend door het

gebruik van kleuren: de tekening is gemaakt met pen in bruin en gewassen met penseel in bruin en blauw. Daaronder bevindt zich een schets in zwart krijt. Sommige delen van de tekening zijn nog bijgewerkt met rood krijt. Zo is een vierkleurig effect ontstaan. Het is tot nu toe de enige tekening in kleuren van Bloemaert in de collectie van het Centraal Museum.

Van Joachim Wttewael (1566-1638) kocht de afdeling met steun van de Vereniging Rembrandt in 1978 twee tekeningen met allegorische voorstellingen met betrekking tot de Tachtigjarige Oorlog, De Bisschop en de vervolgd en De Vertrapte Maagd, beide gesigneerd Jo Wte Wael. Deze tekeningen, genummerd met de cijfers 2 en 4, horen bij een serie die in 1975

uitgebreid is gepubliceerd door Elisabeth McGrath. De kern van de serie wordt gevormd door zes tekeningen in de Albertina te Wenen. Verder zijn er twee tekeningen in de verzameling Dr E. Perman te Stockholm; één tekening bevindt zich in de National Gallery te Ottawa, een ongenummerde kopie wordt bewaard in het Hessisches Landesmuseum te Darmstadt en een ge-

nummerde kopie is sinds bepaalde tijd spoorloos verdwenen uit de verzameling Witt in het Courtauld Institute te Londen.

Elisabeth McGrath interpreteerde de hele serie als een doorlopend verhaal over de eerste vijftig jaren van de Tachtigjarige Oorlog en over enkele gebeurtenissen vóór die tijd. De serie heeft in de Nederlandse kunst van de vroege 17de eeuw een vrij uniek karakter. Verschillende tekeningen werden verder door deze afdeling aangekocht van de Utrechtse kunstenaars Jacobus van Liender, Herman II Saftleven en G.G. Haanen. De aanwinst van Haanen (1807-1879), in maart 1980 op een Amsterdamse veiling verworven, bestaat uit een mapje tekeningen uit 1820-1830, eigenlijk een boekje met losse dubbelpagina's. Het boekje bevat in het geheel vijfendertig tekeningen. Ze beelden de schilderijen af, die Haanen tussen 1820 en 1830 heeft gemaakt. In het mapje zijn de namen van de kopers van de schilderij-

Charles Donker
Schetsboek met verschillende studietekeningen
en schetsen, 1968-1969
inv. nr 20298, 1-116

Willem Hendrik van der Wall
Cupido, 18de eeuw
inv. nr 22287

en, met uiteenlopende voorstellingen, te lezen. Onzeker is het of de tekeningen in de loop der jaren geleidelijk naar de schilderijen ontstonden, of dat ze allemaal naar al oudere schetsen in 1833 zijn gemaakt. Deze omstandigheid is echter van ondergeschikt belang. In ieder geval is het mapje een bijzonder document. Voor wat betreft de 20ste eeuw werden o.a. tekeningen en grafiek van de Utrechtse kunstenaars D. van Luyn, D.J. van der Zweep, W. van Leusden, G. van 't Net, L. Wijnands, A. Smit, Ch. Donker, P. Vos, R. Doornekamp, G. Weidema, A. van der Haar en BROTT (Brigitte Jansen en Otto Hamer) verworven.

De afdeling beeldhouwkunst werd in de verslagperiode enkele vroege stukken rijker: twee zittende schildhoudende leeuwjes, laat 15de eeuws en vermoedelijk afkomstig van het kasteel bij Wijk bij Duurstede en een Antwerps huisaltaar dat de Bewening van Christus voorstelt en toegeschreven wordt aan Jacob van Cothem, ca 1515, als voorbeeld van een ook in Utrecht vervaardigd type.

Een belangrijke aanwinst voor deze afdeling in 1980 was een bronzen Cupido door de Utrechtse beeldhouwer Willem Hendrik van der Wall (1716-1790). Belangrijk, omdat het museum van Van der Wall nog maar één werk bezat — een terra cotta groep met een

Steven van Herwijck
Penning ter ere van Wouter van Bijlen (voorzij-
de), 1558
inv. nr 18765

Steven van Herwijck
Penning ter ere van Wouter van Bijlen (keerzij-
de), 1558
inv. nr 18765

Statendaalder, 1578
voorzijde: borstbeeld Philips II
keerzijde: wapenschild Oostenrijk-Bourgondië
inv. nr 20144

Stuiver van de stad Utrecht, 1483
voorzijde: St. Maarten te paard
keerzijde: Kruis met de letters U-T-R-E
inv. nr 19182

Caritas-voorstelling, voluit gesigineerd en gedateerd 1755, en omdat deze Cupido het eerste 18de eeuwse bronzen beeldje in de collectie is met een uitgesproken kwaliteit. In het algemeen levert de geschiedenis van de beeldhouwkunst in Nederland en ook in Utrecht tijdens de 18de eeuw een vrij magere oogst op. Als wij echter meer af wisten van het nog niet bekende werk van Van der Wall — en wat weten wij van andere Utrechtse beeldhouwers in de 18de eeuw — dan zou de "magere oogst" voor Utrecht misschien toch wel rijker kunnen uitvallen dan thans wordt verwacht.

De afdeling munten en penningen kreeg in 1972 door een muntvondst op

het terrein van de Willem Arntsz Stichting, daar verborgen in 1483, een 300-tal zeer zeldzame munten in langdurig bruikleen, én uiterst waardevolle gegevens over het laat middeleeuwse Utrechtse muntwezen in handen. Ook een muntvondst, gedaan in 1967 langs de weg Utrecht-Hilversum in Groenekan werd door het Centraal Museum graag in haar collectie opgenomen door middel van een langdurige bruikleenovereenkomst met de gemeente Maartensdijk in 1979. De laatste vondst, verborgen in 1582, geeft eveneens een beeld van de geldcirculatie in Utrecht en omgeving in de 16de eeuw en sluit in dit verband fraai aan bij de eerder in de verzameling opgenomen vondst.

Zeldzame Utrechtse stukken die verder in de verslagperiode verworven konden worden zijn o.m. een bronzen penning, in 1558 vervaardigd ter ere van Wouter van Bijler door de bekende Utrechtse medailleur Steven van Herwijck (aankoop 1974) en een zilveren Statendaalder op naam van Philips II als heer van Utrecht uit 1578 (aankoop 1976).

De afdeling toegepaste kunst kon in 1975 de collectie Utrechts zilver uitbreiden met twee tazza's van de zilversmid Adam van Vianen (ca 1569-1627), dankzij financiële medewerking van de Vereniging Rembrandt en de Stichting Van Baaren-museum. Vianen-zilver komt nog slechts zelden op

de markt omdat vrijwel alles van dit zilver reeds in openbare collecties is opgenomen. In het begin van de 19de eeuw is veel van dit type zilver naar Engeland geëxporteerd, een reden te meer voor het Nederlands openbaar kunstbezit om te trachten dit verlies zoveel mogelijk te herstellen.

De door het Centraal Museum aangekochte verguld-zilveren drinkschalen zijn gesignd en gedateerd 1627. Zij beelden een zomerlandschap en een interieur uit in een omraming in "Ohrmuschelstil" en worden gedragen door personificaties van Zomer en Winter. Beide figuren rijzen op uit hun voet-

stuk. Schaal en voetstuk zijn demontabel. De drinkschalen zijn afkomstig uit de collectie van de hertogen van Hamilton, vanaf het begin van de 19de eeuw en werden daarvoor vermeld in de collectie Vosmaer, samen met Lente en Herfst uit 1625. De schalen geven een beeld van de slotfase van Vianens zilversmeedkunst, waarin een zekere versobering optreedt. Het zijn de laatst bekende werken van de Utrechtse kunstenaar, die in hetzelfde jaar moet zijn overleden.

Het jongere Utrechtse zilver werd in de verslagperiode regelmatig aangevuld met werken van zilversmeden die nog

Adam van Vianen
Tazza met zomerlandschap en personificatie van Zomer, 1627
inv. nr 19505

Adam van Vianen
Tazza met interieur en personificatie van Winter, 1627
inv. nr 19504

Stoel uit de commissariskamer van de Verzekeringsmaatschappij Tiel-Utrecht, 1935/36
inv. nr 18135

niet waren vertegenwoordigd in de collectie, onder andere een bouilloir, een theepot en een melkkan van Dirk van Gameren (1707-1771), een broodmand van S.G. de Mare (1751-1809) en kerkzilver uit het atelier van de familie Brom.

De collectie aardewerk van de fabrieken "Holland" en "St Lukas" en van de werkplaats "Dé Vier Paddenstoelen" werd kwalitatief en kwantitatief aanzienlijk uitgebreid. Het werk van de Utrechtse architect S. van Ravesteyn, die ook veel interieur- en meubelont-

werpen op zijn naam heeft staan, is door verschillende aankopen en schenkingen van meubilair, onder andere afkomstig uit het kantoor van de "Holland van 1859" en het woonhuis van jhr M.R. Radermacher Schorer, goed vertegenwoordigd in de verzameling. Verder gingen lampen, schoorsteenmantels en muurspanning uit het interieur van het gesloopte verzekeringsgebouw "De Utrecht" in datzelfde jaar over in het bezit van het Centraal Museum.

Topografie, geschiedenis, cultureel leven en beroemde inwoners van Utrecht zijn steeds terugkerende thema's bij de aanwinsten die in de categorie voorwerpen met betrekking tot Utrecht vallen.

De historische afdeling is meestal nauw bij specifiek Utrechtse aankopen of bruiklenen betrokken. Een voorbeeld zijn de vier achterglasschilderingen door J. Zeuner, daterend uit de tweede helft van de 18de eeuw en aangekocht in 1975, voorstellend een gezicht op de Biltstraat met de herberg het Boompje en drie gezichten op de Maliebaan, respectievelijk met het Maliehuis, met het huis Bellevue, de Maliebrug en een gedeelte van het Lepeleburg, en tenslotte met het huis Bellevue en op de achtergrond de Domtoren. Over Zeuner is weinig bekend. Zeker is dat hij in Amsterdam en in En-

geland gewerkt moet hebben. Weinig weten we ook van de techniek van het achterglasschilderen in de 18de eeuw. Men heeft achterhaald dat met olieverf geschilderd werd op taf, en dat het verfoppervlak, nadat het na droging met vislijm was ingesmeerd, tegen een glazen ruit werd aangedrukt. Maar ook andere technieken werden gebruikt. Twee schilderijen met Utrechtse stads-

gezichten, het Janskerkhof te Utrecht en de Stadhuisbrug te Utrecht konden in 1977 als bruikleen aan de verzameling worden toegevoegd. Beiden werden zij gesigneerd en gedateerd: "I. Ouwater fecit. 1779". Een derde stadsgezicht van Isaac Ouwater (1750-1793), Gezicht op de Jacobikerk te Utrecht, eveneens gesigneerd en gedateerd 1780, werd in 1979 door

P.G. van Os
Kozakken voor Utrecht, 1816
inv. nr 22306 (bruikleen)

het museum aangekocht. Dit laatste schilderij maakt in vergelijking met de twee andere stadsgezichten een wat "drogere" en dorre indruk, maar is topografisch extra interessant omdat het stadsdeel dat Isaac Ouwater hier vastlegde veel minder bekend is dan de traditionele gezichten op de Stadhuysbrug en het Janskerkhof. Van alle drie de schilderijen worden tekeningen bewaard in de Topografische Atlas van de Gemeentelijke Archiefdienst te Utrecht.

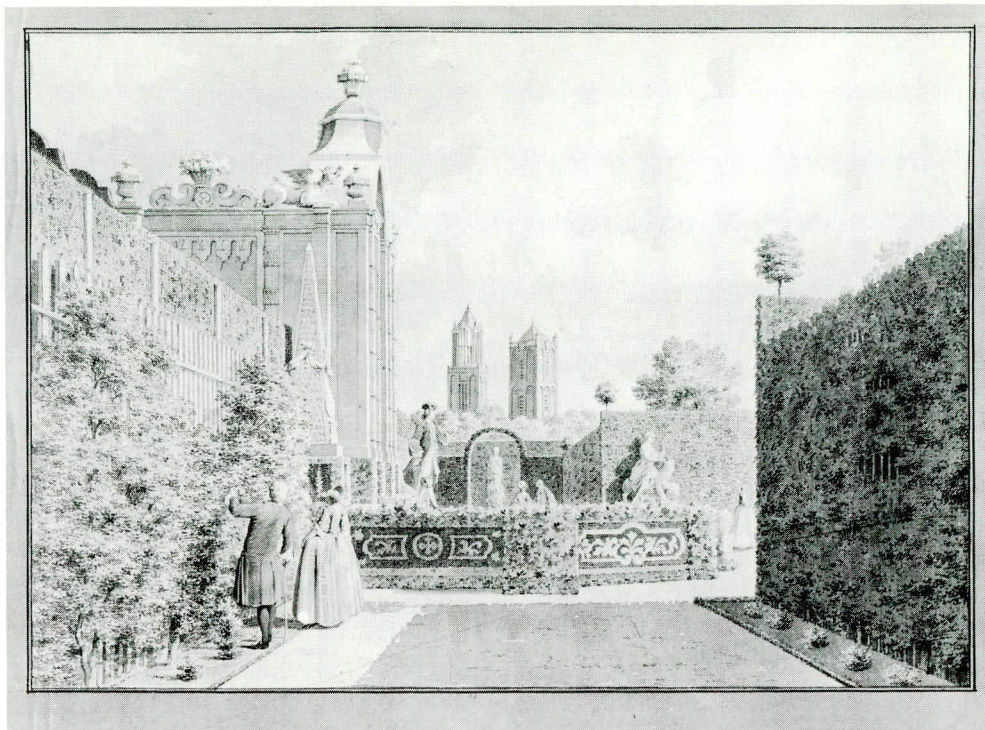
In juli 1934 werd tijdelijk op de historische afdeling van het Centraal Museum het schilderij *Kozakken voor Utrecht* (1816) van P.G. van Os geëxposeerd. De toenmalige directeur van het museum, Schuylenburg, moest de verkoper toen meedelen dat er te weinig geld beschikbaar was voor aankoop van het werk en het schilderij

kwam terecht in het Gereformeerd Burgerweeshuis te Utrecht, voor de somma van f 650,—. Ruim 45 jaar later, in 1980, kwam het schilderij toch weer terecht op de historische afdeling van het Centraal Museum, als hogelijk gewaardeerd bruikleen. Het schilderij stelt een belangrijke episode voor uit de vroege 19de eeuwse geschiedenis van de stad. Om die reden verdient het een ereplaats onder de schilderijen die in het Centraal Museum de officiële stadsgeschiedenis illustreren.

Verdere belangrijke aanwinsten van de historische afdeling waren, in het jaar 1981, een schilderij door de Franse kunstenaar L. Boilly (1756-1792), voorstellende de uit Utrecht afkomstige J.A. d'Averhoults en afkomstig uit een legaat van mevrouw M.C. Caldwell-Roessing Udink en een serie van 23 tekeningen van de buitenplaats Zijde-

balen door Jan de Beijer (1703-ca 1785). Zijdebalen, een zijderederij annex buitenplaats, werd opgericht door David van Mollem (1670-1746), even buiten de noordzijde van Utrecht, langs de Vecht. In 1745/46 maakte de Utrechtse topografische tekenaar Jan de Beijer twee series van 23 bladzijden in de tuinpartijen, het woonhuis en de zijderederij van zijn opdrachtgever Van Mollem. De eerste serie, een set van 23 vóórtekeningen "naar de natuur", bevindt zich thans in de Topografische Atlas van de Gemeentelijke Archiefdienst te Utrecht. De tweede serie, een set van 23 meer uitgewerkte tekeningen, gesigneerd en gedateerd, kon met steun van de Vereniging Rembrandt worden verworven door het Centraal Museum, waar reeds een terracotta buste van David van Mollem, een groot tegeltableau met de tuinen en het huis Zijdebalen en een model spinraaf van de zijderederij aanwezig waren. De nieuw verworven tekeningen zijn door hun documentaire en kunsthistorische waarde van groot belang voor de geschiedenis van de Nederlandse tuinkunst in het algemeen en de Stichts-Utrechtse tuinkunst in het bijzonder.

Tot slot is voor de historische afdeling nog een aantal aanwinsten te noemen van hoofdzakelijk (cultuur)historische betekenis: uitnodigingen van het Genootschap Kunstliefde; 165 menu's

Jan de Beijer
Tekening uit de serie Zijdebalen:
Gezicht op de zijkant van de boog in de richting
van de stad, 1745 (?)
inv. nr 22626

Zilveren model van de meelfabriek de Koren-
schoof te Utrecht, 1925
inv. nr 22649

Thijs Rinsema
Ladenkast, ca 1924
inv. nr 18125

Thijs Rinsema
Twee voetballers, ca 1922
inv. nr 20228

van officiële Utrechtse eetpartijen; het
zilveren model van een graanpakhuis,
43 Utrechtse hondenpenningen en het
Tractaat van de Unie van Utrecht.

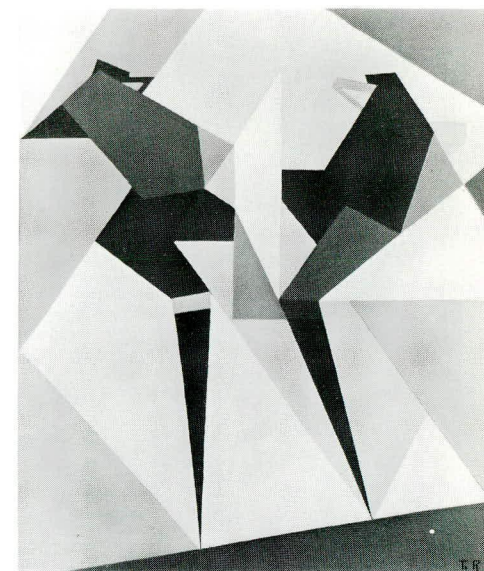
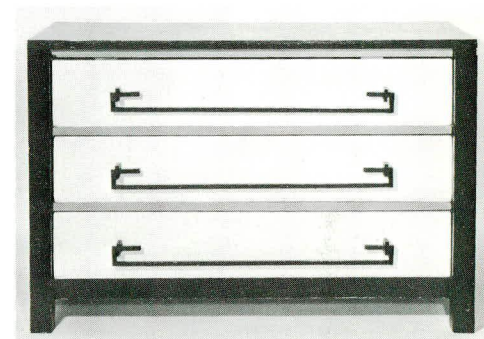
Andere verzamelkernen in de collectie

Voor wat betreft het verwerven van
beeldende kunst uit de 20ste eeuw

geldt dat de al in de collectie aanwe-
zige kernen eerder als uitgangspunt
voor het verzamelbeleid worden geno-
men dan eventuele betrekkingen met
Utrecht. Dit beleid loopt parallel voor
de afdelingen schilderkunst, prenten
en tekeningen, beeldhouwkunst en
kunstnijverheid. De aanwezige kernen
zijn De Stijl en andere vroeg abstracte
kunst, het Magisch-Realisme, Nul en
Informeel.

Een aantal aankopen van met name
vroeg abstract werk kwam tot stand
naar aanleiding van de tentoonstelling
Het nieuwe wereldbeeld, die in het
Centraal Museum in 1973 werd ge-
houden. Door deze aankopen kwam
het museum in het bezit van kunstwer-
ken die een belangwekkend inzicht
geven in bepaalde kunstuitingen die in
Nederland in het eerste kwart van onze
eeuw voorkwamen.

Van de Stijlgroep werd als gevolg van
genoemde tentoonstelling in 1973 on-

der andere een ladenkast aangekocht,
vervaardigd door Thijs Rinsema
(1877-1947). Deze schilder en teke-

naar kwam door de invloed van Van Doesburg en later ook die van Kurt Schwitters tot het maken van "Stijl"-meubelen: eenvoudige functionele vormen en scherpe kleurcontrasten zijn karakteristiek voor dit soort meubelen. Van Thijs Rinsema werd in 1973 ook grafiek gekocht en om de collectie voldoende compleet te ma-

ken in 1976 een schilderij, Twee voetballers, niet gedateerd, ca 1922. Eveneens naar aanleiding van *Het nieuwe wereldbeeld* werd een serie prenten gekocht van Wobbe Alkema (geboren 1900). Deze kunstenaar begon rond 1920 met het abstraheren van realistische voorstellingen, blijkbaar onder invloed van Bart van der

Leck. Omstreeks 1923 kwam hij tot constructivistische schilderijen en grafiek. In 1973 werd ook een schilderij aangekocht van Vilmos Huszar (1884-1960), evenals in 1975. Het gaat hier respectievelijk om een Liggende figuur (1918) en een werk getiteld Compositie (1921).

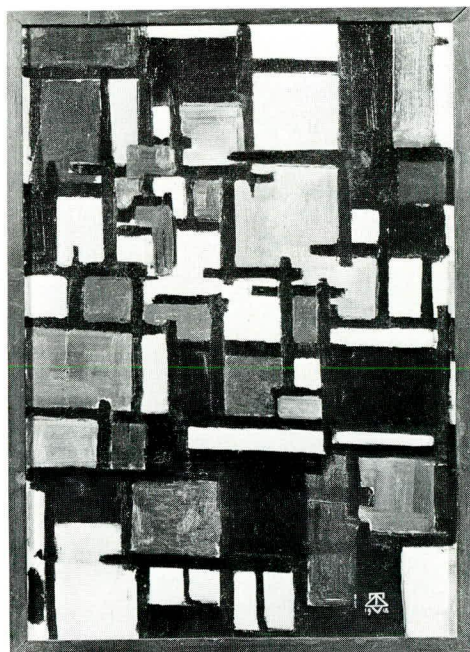
In 1974 werd van de Stijlgroep het schilderij Neoplastische compositie (1925) van Cesar Domela Nieuwenhuis gekocht. Domela vervaardigde in 1923 zijn eerste abstracte constructivistische werken. Het oeuvre van de leden van de Stijl was hem toen nog onbekend. Eerst in 1924 leerde hij te Parijs Mondriaan kennen. De visie, theorieën en ideeën van Mondriaan heeft Domela echter nooit onderschreven. Vrij snel (ca 1930) distantieert hij zich dan ook van de strikte regels van Mondriaan en de Stijl. Het schilderij Neoplastische compositie is echter nog een bijzonder goed voorbeeld uit Domela's Stijlperiode.

Van Mondriaan had het Centraal Museum tot 1981 geen werk in de collectie. Deze lacune kon in dat jaar tenminste gedeeltelijk worden opgevuld door de aankoop van een tekening Boerderij bij Duivendrecht. Deze tekening is de directe voorstudie van een gelijknamig schilderij, gedateerd vóór 1908 en opgenomen in de collectie van het Gemeentemuseum te Den Haag. Omdat de tekening stamt uit de pre-abstracte

Theo van Doesburg
Compositie, 1918
inv. nr 19874

Pyke Koch
Suicide et souvenir, 1928
inv. nr 18805

Gerrit van 't Net
Zelfportret met afgesneden hoofd, ca 1930
inv. nr 20416

periode van Mondriaan sluit het werk uitstekend aan bij de werken van de vroege abstracten, die een andere kern vormen in de verzameling van het museum.

Van de architect Gerrit Rietveld werd, ook in 1981, een bolderwagen aangekocht. Deze bolderwagen, die bij aankoop in sterk verwaarloosde staat verkeerde, werd na een grondige restauratie ingepast in de nieuwe opstelling van de afdeling kunstnijverheid.

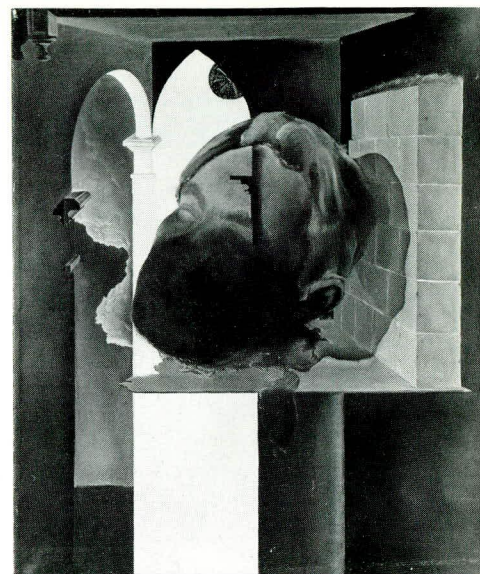
Door een bruikleenovereenkomst kon-

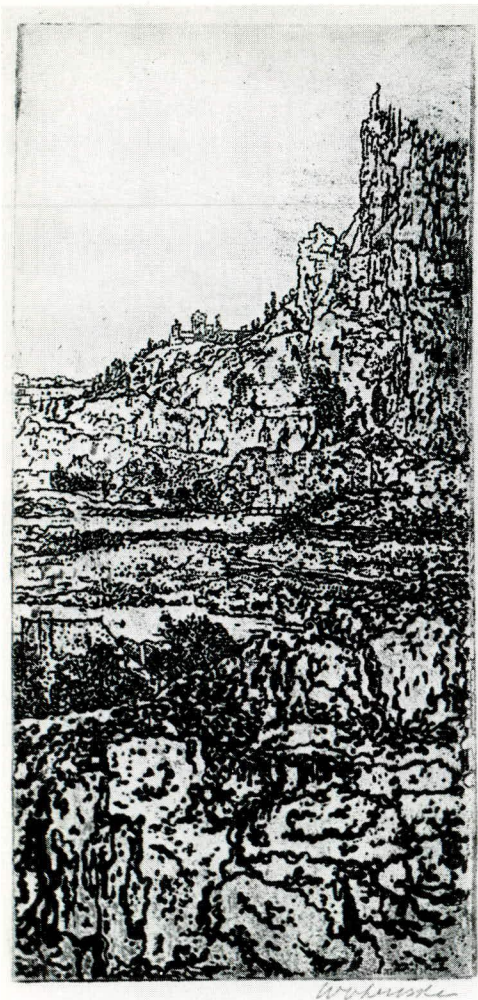
den, tot slot, in 1975 twee schilderijen aan dit deel van de verzameling worden toegevoegd: Compositie (1918) van Van Doesburg en Vaas met bloemen (1925) van Bart van der Leek.

Ook uit de hoek van het Magisch-Realisme kwamen in de verslagperiode belangrijke aanwinsten. Zo werd in 1975 het schilderij Suicide et souvenir (1928) van Pyke Koch verworven. Van deze Utrechtse kunstenaar bezat het Centraal Museum in zijn collectie reeds drie latere werken. Het schilderij Suicide et souvenir is niet alleen van belang vanwege het feit dat het een vroeg werk van de kunstenaar is, maar ook om zijn enigszins ongewone stijl en zijn aparte voorstelling. Het oeuvre van Pyke Koch wordt over het algemeen – zij het vaak aarzelend – bij het Magisch-Realisme ingedeeld. Zijn vroegste werken staan dicht bij het Surrealisme, zoals ook het geval is met dit werk uit 1928. Bovendien is het niet ongewoon dat hij in deze vroege werken bepaalde plaatsen en/of situaties in Utrecht weergeeft. Suicide et souvenir is hiervan wellicht het beste voorbeeld.

Van de kunstenaar Gerrit van 't Net

(1910-1971) heeft het Centraal Museum sedert 1975 een aantal werken verworven door aankoop, bruikleen en schenking. Hiervan dateren de meeste uit de periode van de jaren dertig. Deze periode is voor het Centraal Museum voornamelijk interessant omdat Van 't Net toen nog geestelijk erg met Utrecht verbonden bleef en in de sfeer van het Utrechtse surrealisme paste. Het museum bezat reeds zijn lithografie Morgengloren (1931). Dichtbij deze litho staat het Zelfportret van de kunstenaar met afgesneden hoofd dat in 1976 werd aangekocht uit de nalatenschap van de kunstenaar. Een definitieve, maar onvoltooide versie in olie- verf van dit werk werd in 1977 geschonken door W. Sandberg. Deze schonk het museum in datzelfde jaar ook een lithografie Stilleven met koffiemolen en lege wijnflessen, een aquarel Symbolische voorstelling met een paard, een houtschooltekening Interieur met gitarist (1938), én een pastel Kubistische compositie, welke laatste twee geheel buiten de surrealistische periode van Van 't Net vallen. Verder werd uit de nalatenschap van de schilder in 1976 nog aangekocht Portret

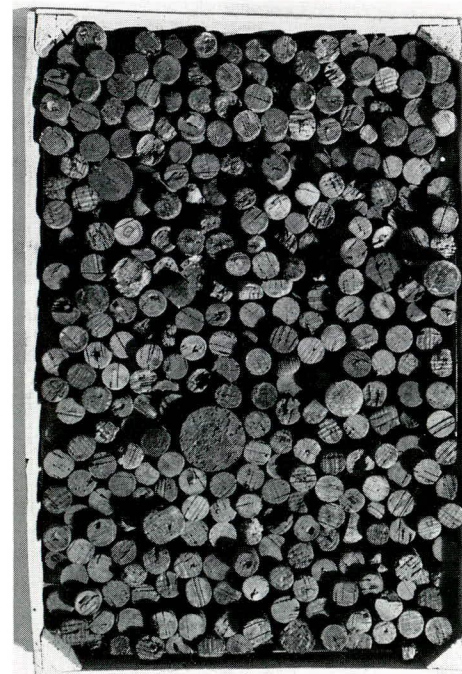
Willem van Leusden
Rotsachtig rivierlandschap, naar Hercules Seghers, ca 1950
inv. nr 20024

Jan Henderikse
Kurken, 1959
inv. nr 20064

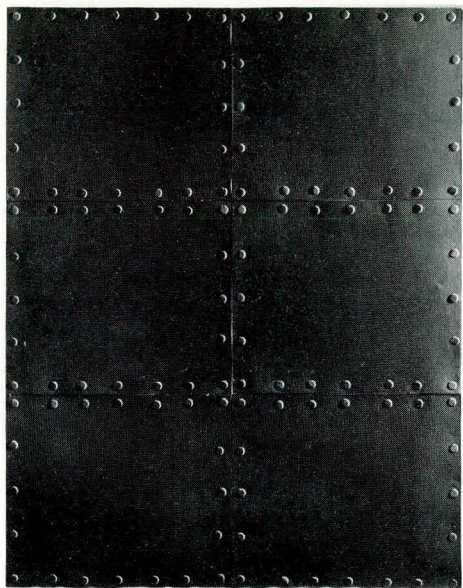
van J. Moesman, Collage met zwemster, Collage met naakte vrouw en het schilderij Venus. Een voorstudie voor Venus werd in 1976 geschonken door mevrouw Nieuwburg, die in 1977 de tekening De verjaardag in bruikleen uit de nalatenschap van de kunstenaar afstond en dezelfde voorstelling voltooid in olieverf, schonk. Mevrouw Nieuwburg schonk ook in 1979 en 1981 een aantal tekeningen van Gerrit van 't Net, in 1979 tevens een Portret van Mevrouw Van Woerden, olieverf op doek. Door dr W.J. Ladenius werd in 1977 een Zelfportret met hoed van Gerrit

van 't Net aan het Centraal Museum geschonken en in 1978 een tekening. Naar aanleiding van de tentoonstelling *Het nieuwe wereldbeeld* in 1973 kocht het museum het schilderij Boom uit 1916 van Willem van Leusden (1886-1974). Aan deze aanwinst kon eind 1975, begin 1976, een aantal tekeningen en prenten van deze Utrechtse kunstenaar, voornamelijk aangekocht uit de nalatenschap, en alle etsplaten worden toegevoegd. Hieronder bevinden zich een achttal zogenaamde "Seghersetsen" met zeven bijbehorende etsplaten. Deze etsen, waarin Van Leusden het procedé van de 17de eeuwse graficus Hercules Seghers reconstrueerde, vormen een hoogtepunt in Van Leusdens grafisch werk en betekenen een aanzienlijke aanvulling op de grafiekverzameling van het museum.

Voor de verzameling Informeel en Nul werd vooral uitgekeken naar het werk van de kunstenaars die omstreeks 1960 deze laatste groep vormden: Armando, Schoonhoven, Henderikse en Peeters. De reliëfs Kurken (1959) van Jan Henderikse, R 60-4 (1960) van Jan Schoonhoven en de assemblage Kaardlont 1960 (I) van Henk Peeters, alle aangekocht in 1976, stammen uit de overgangperiode tussen de informele tijd en Nul-tijd van deze kunstenaars. Het programma van de Nul-groep wordt in 1963 door Armando als

volgt verwoord: "Einde van de Renaissance: voor het eerst in de geschiedenis levert de kunstenaar geen commentaar op de werkelijkheid. Niet bemoraliseren. Niet parodiëren. Niet ironiseren. Niet interpreteren. Maar intensiveren. Intensivering door middel van isoleren of annexeren van fragmenten uit de realiteit". Het werk Rode Platen van Armando uit 1963, dat het museum in 1977 verwierf, moet gezien worden als de verwerkelijking van de

Armando
Rode Platen, 1963
inv. nr 20798

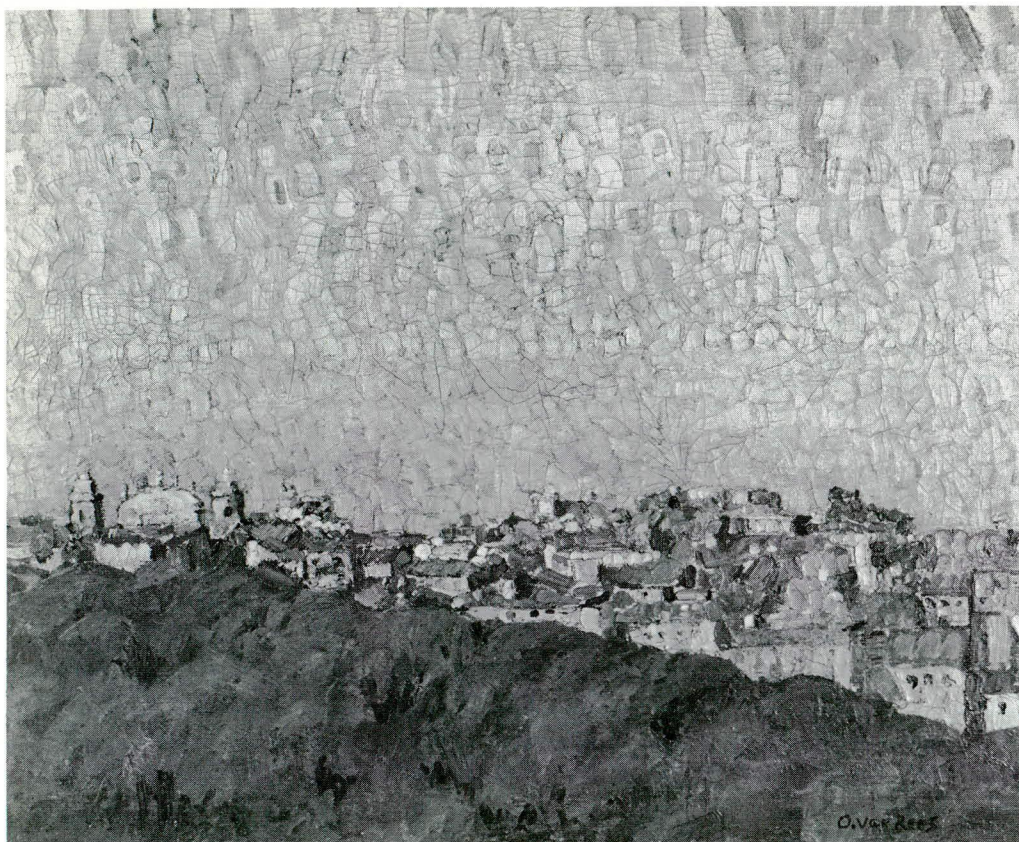
Armando
De vijand onderweg, 1979
inv. nr 21642

boven geciteerde woorden. Het werk stelt dus een voorbeeld bij uitstek van het streven van de Nul-groep, die thans al een belangrijk hoofdstuk van de moderne kunstgeschiedenis is geworden. In de verzameling van het

Centraal Museum is de ontwikkeling van Armando gedocumenteerd over de periode 1952 tot en met 1976. Het museum bezit, naast *Rode Platen*, een ander object, *Zwarte bouten*, uit de latere jaren zestig, dat echter nog sterke binding met de Nul-periode heeft. Verder zijn er in het museum tekeningen van Armando aanwezig, respectievelijk een tekening uit de Informele periode, een Nul-tekening, twee tekeningen rond 1970 en het drieluik *Schuldig landschap*, bestaande uit twee teke-

ningen en een foto uit 1976 en in dat jaar ook aangekocht. In deze reeks ontbrak een schilderij. Armando maakte al in de jaren vijftig zijn zogenaamde *peintures criminelles*. In de zestiger jaren is Armando met het schilderen opgehouden, maar sinds 1971 maakt hij, naast tekeningen, weer schilderijen. Het schilderen neemt dus een belangrijke plaats in zijn oeuvre in. De aankoop van het schilderij (een drieluik) *De vijand onderweg* (1979) in 1979 betekende dan ook een belang-

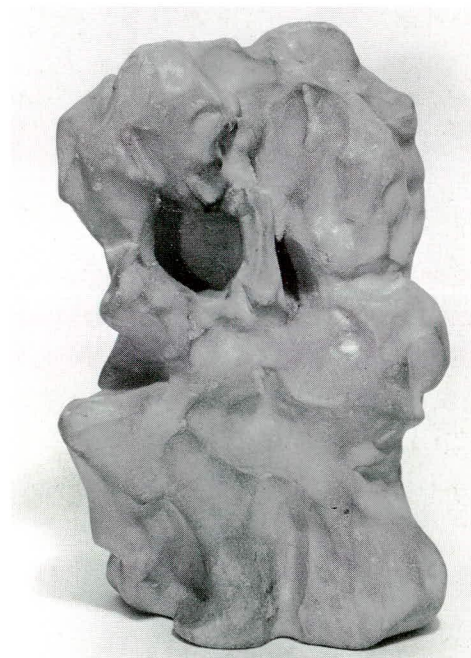
rijke aanwinst voor het museum. Eind 1981 kwam er een zwart schilderij uit 1969 bij, begin 1982 een schilderij uit de serie Fahnen, gemaakt in 1981.

Aan de door het museum verzamelde Vroege abstracte kunst konden ondermeer vijf schilderijen van Otto van Rees worden toegevoegd, evenals verschillende tekeningen van Otto en Adya van Rees. Aanleiding was wederom de tentoonstelling *Het nieuwe wereldbeeld* in 1973. Het werk van het echtpaar Van Rees, ontstaan tussen 1900 en 1925, stelt een heel interessant hoofdstuk van de moderne Nederlandse kunst voor. Otto van Rees werd rond 1904 sterk beïnvloed door Jan Toorop. In de tekening *Borduren-de vrouw in de tuin* uit 1906 is deze invloed, die fauvistische en luministische

elementen in zich vereent, te bespeuren. Omstreeks 1908 begint in het werk van Otto van Rees een ontwikkeling die uitloopt op een kubistische deformatie. In deze deformatie blijven echter de vormen van de zintuiglijke werkelijkheid terug te vinden, zoals in zijn kubistische stillevens uit 1916. Otto van Rees heeft, evenals zijn vrouw, ook deelgenomen aan de Dada-beweging te Zürich in 1915. Een belangrijk document van zijn activiteiten in die tijd is het door hem ontworpen affiche voor een tentoonstelling in Zürich van werk van het echtpaar Van Rees en van Hans Arp. Het affiche is ontworpen in de collagetechniek, die door Van Rees als eerste in Nederland werd beoefend. Adya van Rees was van nature een voortreffelijk kunstenares. Een Ontwerp voor een borduurwerk werd

Otto van Rees
Gezicht op Frascati, 1906
inv. nr 20166

Erich Wichman
Kalkstenen sculptuur, 1919
inv. nr 18133

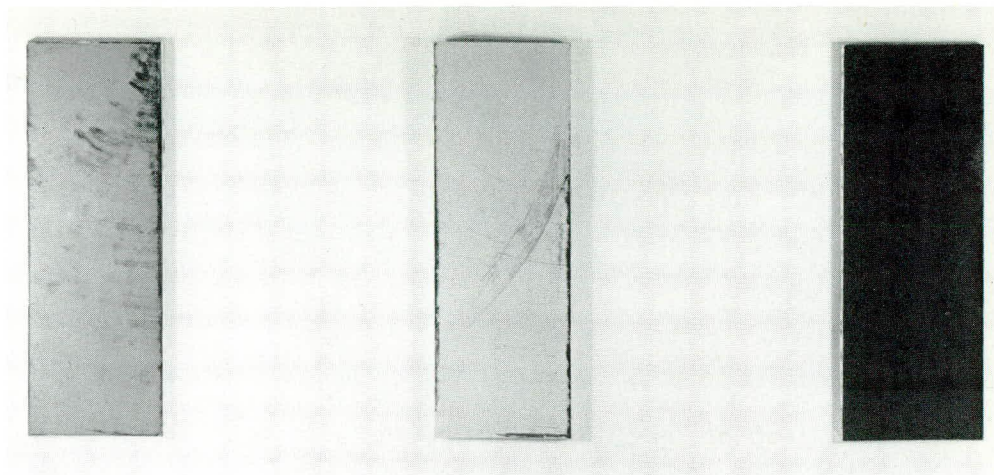

in 1973 door het Centraal Museum aangekocht.

Het nieuwe wereldbeeld was wederom in het spel toen het museum in 1979 een sculptuur van Erich Wichman kocht. Het abstracte kalkstenen beeldje, daterend uit 1919, bestaat uit grillige contouren en hoekige vormen, die heel gevoelig aandoen. Ondanks zijn abstract karakter roept het beeldje ook figuratieve voorstellingen op (trillende lichamelijke vormen, uitdrukking van angst).

Rob van Koningsbruggen
Driedelig schilderij, 1977
inv. nr 21092

Thomas Rajlich
Zonder titel, 1976
inv. nr 20799

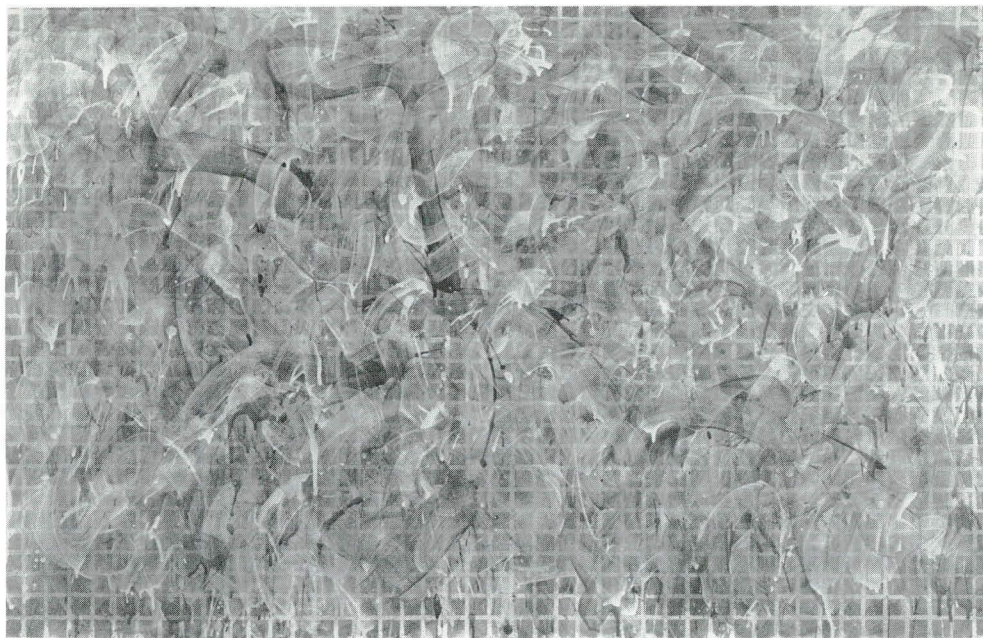
In 1980 verwierf het Centraal Museum, eveneens van Wichman, twee gebrandschilderde glas-in-loodramen met abstracte composities. Deze ramen, de enige bekende voorbeelden van glazenierskunst van deze grillige en ongrijpbare kunstenaar, zijn ontworpen voor het Nederlands Paviljoen op de *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes* te Parijs in 1925.

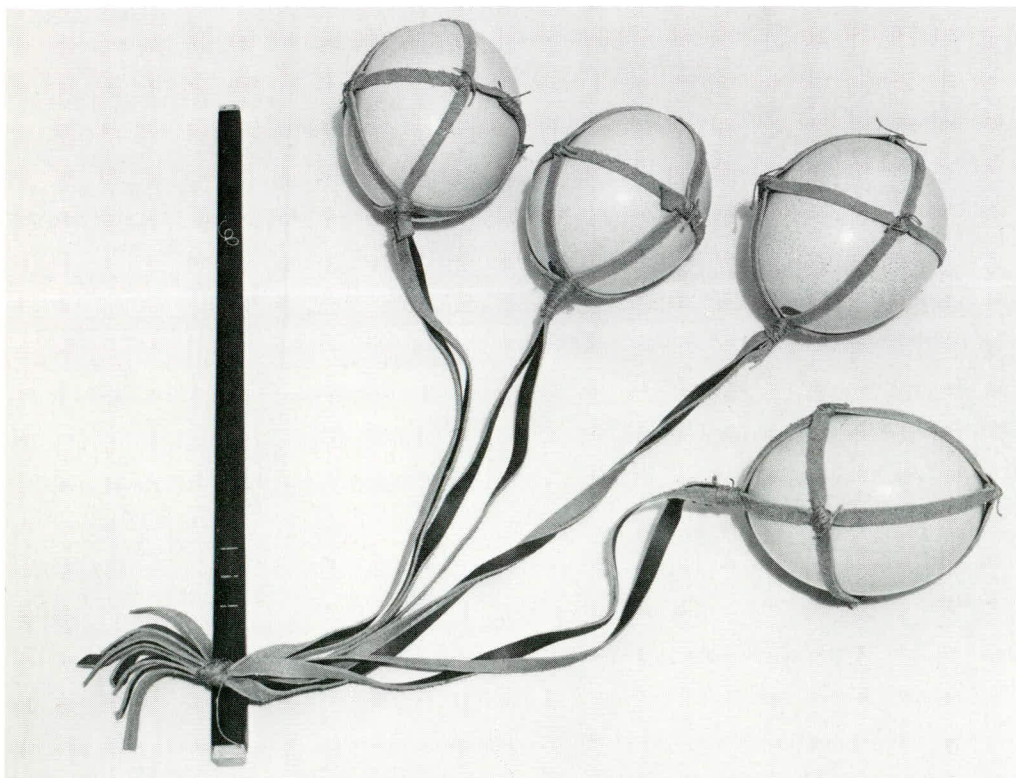
In de vroege abstracte kunst liggen de wortels van zowel de geometrische ab-

stracte als de niet-geometrische abstracte stroming in de eigentijdse beeldende kunst, die het Centraal Museum probeert te signaleren en te volgen. Ook hier richt de aandacht zich op enkele kunstenaars, die als typerende vertegenwoordigers worden beschouwd: Struycken, Dekkers en Brott voor de geometrische richting, Van Koningsbruggen, Rajlich, Verhoef en

Van de Wint voor de fundamentele of nieuwe schilderkunst. Dit rijtje namen is niet volledig en kan uiteraard ook niet definitief zijn, wil men verstarring in het aankoopbeleid vermijden. Vooral na het verschijnen van de nota verzamelbeleid in 1977 is op dit terrein voortvarend aangekocht. Meestal gaat het om stukken van zeer recente datum waardoor het museum een actueel beeld van de eigentijdse ontwikkelingen kan geven.

In 1978 kocht het Centraal Museum een schilderij *Abstracte compositie* van Thomas Rajlich. Het museum bezat reeds enig grafisch werk van deze kunstenaar, wiens schilderijen een schakel vormen tussen de meer geometrische opvattingen van bijvoorbeeld Peter Struycken en Ad Dekkers en de vrije concepties, in de collectie van het museum vertegenwoordigd met werk van bijvoorbeeld Rob van Koningsbruggen. Van de hand van Van Koningsbruggen kocht het museum, ook al in 1978, een drieluik uit 1977. Het werk bestaat uit drie panelen: rood, geel en blauw. Ieder paneel is zestig centimeter breed en honderdtachtig hoog. De tussenruimte tussen de panelen — die ook deel uitmaken van het schilderij — zijn honderdtwintig centimeter. Het drieluik is ontstaan

door de doeken met de nog natte verf over elkaar te schuiven en te kantelen met een hoek van 90°. Dit principe van het schuivend schilderen hanteert hij sinds 1974. Het museum bezat uit een vroegere periode al twee schilderijen van Van Koningsbruggen. Het basis-idee was hier het telkens helemaal leegstrijken van een kwast op het

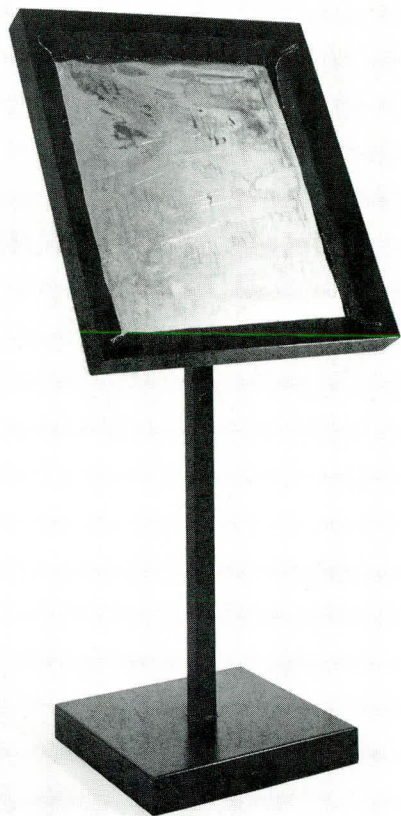
doek. Bij de vroege schilderijen gebruikte hij alleen zwart en wit. Van de schilder Toon Verhoef kocht het museum in 1978 één tekening en één schilderij. De tekening, zonder titel, in zwart krijt, dateert uit 1974. Het schilderij, eveneens zonder titel, is in 1978 gemaakt. Verhoef heeft in het schilderij gewerkt met acryl-verf en

met een tempera, gemaakt van ei, azijn en gouacheverf. De tempera-techniek heeft het voordeel dat de verflaag enige tijd stroperig blijft, zodat er tamelijk lang in gewerkt kan worden. Verhoef werkte ongeveer twee maanden aan het schilderij. Het museum kocht het, terwijl hij er nog aan bezig was.

Van de beeldhouwer Carel Visser werd in 1978 het beeld *Vier plaatschriften* uit 1972 verworven. Het is een uit elkaar gehaalde kubus. Dit ontleden van een gesloten vorm heeft Carel Visser al eerder als een soort agressieve, anti-autoritaire handeling gedaan. In het eerste stadium verbond hij echter de delen van de kubus aan elkaar met behulp van leren lappen. In *Vier plaatschriften*, waarbij Visser ook aan een boek dacht, zijn deze leren delen afgeschaft.

In 1978 werd, ook van Carel Visser, een aantal tekeningen met mosselen uit 1975 aangekocht. Dit soort tekeningen, gecombineerd met collages óf collages en *décollages*, maakt Visser sinds 1974. Men moet deze tekeningen zien als voorbeelden van zijn recente beelden, zoals *Struisvogeleieren* uit 1979, door het museum in 1980 verworven.

De verwantschap tussen mosselen en struisvogeleieren, beide van organisch karakter, ligt voor de hand. Ook met het werk *Vier plaatschriften* zijn er echter connecties. De platen worden ge-

heel los van elkaar gehouden, in de Struisvogeleieren zijn de eieren met leren banden verbonden aan een houten maatstok. Het ijzer is echter verdwenen. Door de aanwezigheid van materialen als leer, eieren en hout

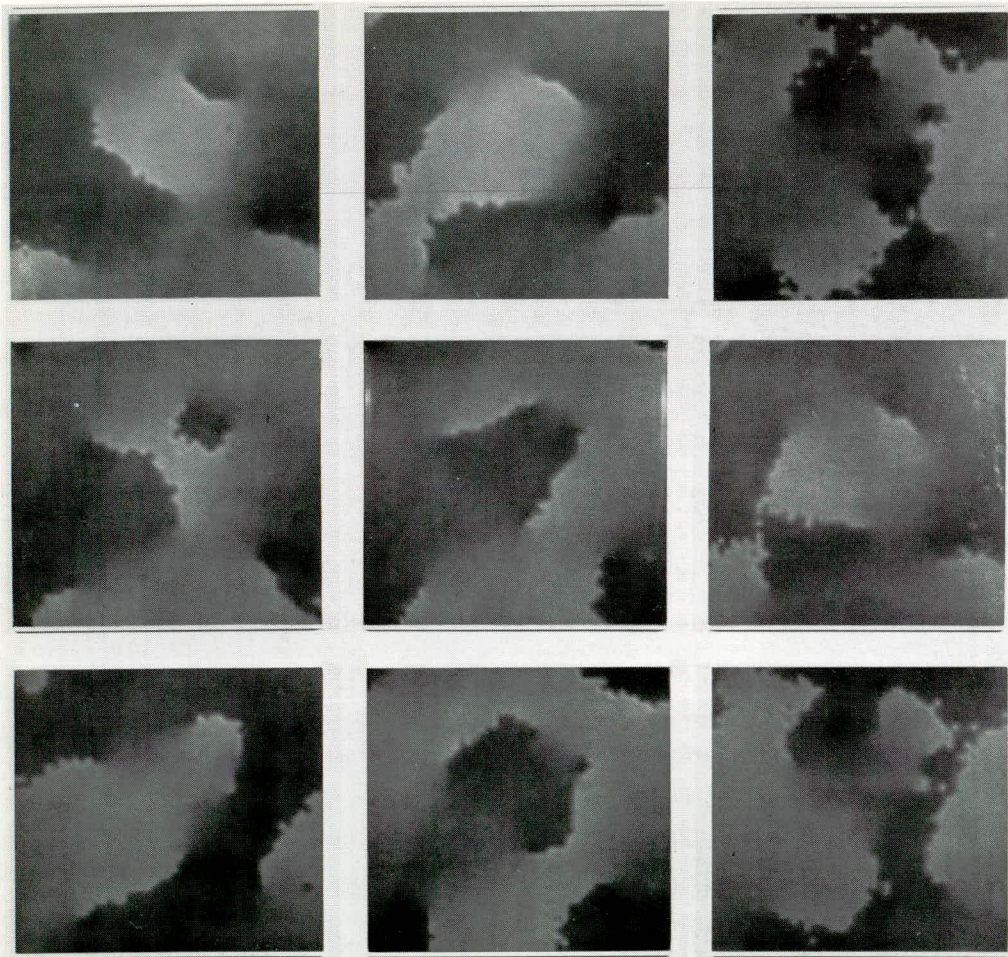
wordt het beeld lichter en minder definitief. De werken Vier plaatschriften en Struisvogeleieren hebben juist door het respectievelijk niet en wel gebruiken van de leren banden met elkaar te maken.

Net als Carel Visser is ook Cornelius Rogge, van wie het museum in 1980 de sculptuur Lessenaar (1976) kocht, een kunstenaar waarbij men de ontwikkeling moet volgen om hem in de collectie goed te presenteren. Het Centraal Museum bezat reeds van Rogge Theaterstuk uit 1966-1967 en een décollage uit 1977. In beide werken gaat het om "insnoering", het bij elkaar houden van een materiaal door een ander materiaal. Het woord "insnoering" gebruikt de kunstenaar dubbelzinnig. Aan de ene kant is het de materie die wordt ingesnoerd, aan de andere kant is het ook een afspiegeling van het onzichtbare of immateriële, dat hij insnoert. Lessenaar heeft te maken met het Theaterstuk, de dramatische handeling is er ook in het middenstuk, het "tafelblad", door twee materialen – ijzer en canvas – ingesnoerd. Er komt nog een nieuw element bij – olie – waarmee het metaaldeel van het blad is ingesmeerd. Tegelijk heeft de Lessenaar te maken met een belangrijke groep beelden, de Tafels, die tussen 1968 en 1979 is ontstaan. Deze periode is in het Centraal Museum nog niet vertegenwoordigd.

Enigszins aansluitend bij de zogenaamde fundamentele werken in de collectie van het museum is het schilderij Gevulde gelijkzijdige driehoek (1979) van Rudi van de Wint, dat in 1980 werd aangekocht. Enigszins aansluitend, omdat de kunstenaar zelf zich hevig verzet tegen een dergelijke indeling. Toch is een dergelijke indeling te rechtvaardigen, voor zover Van de Wint zich wel degelijk bezighoudt met "schilderen", te weten met verf, doek en manieren om die verf op het doek aan te brengen. Zijn manier van werken (veranderingen tijdens het schilderproces) is echter verschillend, evenals zijn wijze van relatie leggen tussen onconventionele vormen van doek en latten. Van deze manier van werken is Gevulde gelijkzijdige driehoek een prachtig voorbeeld, dat toch een bijzonder persoonlijke aanvulling vormt op de fundamentele richting in de collectie moderne schilderkunst van het Centraal Museum.

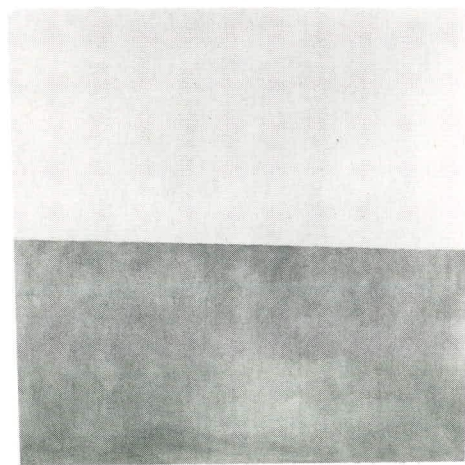
Een geheel andere richting in de verzameling moderne kunst van het museum werd aangevuld met vier schilderijen van BROTT (1979) en met werk van Peter Struycken.

BROTT is een samenwerkingsverband tussen twee Utrechtse kunstenaars – Birgitte Janssen en Otto Hamer – die hun kennis en inventiviteit gebundeld hebben teneinde enerzijds onderzoek te doen naar systematische toepassing

Peter Struycken
Field 42, 1979/1980
inv. nr 22716

Jacques van der Heyden
Witte horizon, 1980
inv. nr 22958

gen van de beeldende middelen en anderzijds de resultaten van dat onderzoek te gebruiken in een maatschappelijke context.

Peter Struycken, van wie het museum in 1974 Plons — 28 collages met gekleurde papieren — en in 1981 het werk Field 42 — negen kleurenfoto's in perspex platen — aankocht, zocht in zijn werk naar processen en systemen, die een grote mate aan variabiliteit vertonen. Sinds 1969 maakt hij gebruik van een computer. Structuur en elementen spelen de hoofdrol bij het bedenken en uitvoeren van zijn werk. De elementen zijn kleur en vorm, de struc-

tuur is het geheel van geordende betrekkingen. Bij het maken van structuren is een aantal regels als uitgangspunt gekozen. Deze regels worden toegepast op vormen en kleuren. De regels worden geformuleerd in de vorm van een computerprogramma op een logische manier.

In 1981 werd, tot slot, het schilderij Witte Horizon van Jacques van der Heyden uit 1980 aangekocht. In de collectie van het museum bevonden zich reeds enkele andere schilderijen van kleiner formaat van deze kunstenaar. Voor de realisering van zijn ideeën past Van der Heyden een ui-

terst vereenvoudigde en consequente vorm toe, waarbij hij veelal eerst op klein formaat werkt en later de vormen vergroot. Vrijwel steeds is er een tweedeling in zijn werk te onderscheiden — in de vorm en in de kleur: zo ook in Witte Horizon. Het vlak wordt door de opgebrachte verf in tweeën gedeeld. De kleuren zijn eveneens in tweeën gedeeld: een deel wit in een dekkende laag en één deel wit als transparante laag. De verandering ten opzichte van vroeger werk bestaat voornamelijk uit de afwijkende vorm van het spieraam. Dit is niet rechthoekig, maar trapezium-vormig.

Een nog te noemen verzamelkern wordt gevormd door de stijlkamers in

*Zijden japon, ca 1775
inv. nr 18093 (schenking)*

*Zijden hofsleep, 1809
inv. nr 19760 (schenking)*

het museum. De kwalitatieve verbetering hiervan is een belangrijk onderdeel van het verzamelbeleid van de afdeling toegepaste kunst. Zo werd in 1977 ten behoeve van de barokkamer een Hollandse koperen kroon, daterend aan het eind der 17de eeuw, gekocht en konden vier spiegels en twee armstoelen in bruikleen worden genomen.

Ook de kostuumafdeling richt zich slechts in beperkte mate op Utrechtse herkomst of makelij. Gedurende de periode, waarin jkv De Jonge de kostuumafdeling tot bloei heeft gebracht (1917-1952), waren schenkingen en bruiklenen in hoofdzaak afkomstig van families uit Utrecht en omgeving. Het merendeel van de schenkingen uit de hier beschreven periode komt trouwens nog steeds uit de provincie Utrecht, maar bij de aankopen richt men zich op wat in Nederland gedragen werd en wordt.

Enkele belangrijke aanwinsten waren een japon van gebrocheerde changeant zijde, daterend van ca 1775, een galajas en -vest uit de jaren 1790 en een unieke hofsleep van lavendelkleurige moiré-zijde uit 1809, geschonken door mevrouw W.E. baronesse Taets van Amerongen-Rutges van Rozenburg in 1975.

Op het gebied van de eigentijdse kleding worden zowel de trends als het werk van bekende Nederlandse ont-

Mariëlle Bolier
Vierkante jurk, 1978
inv. nr 20819

Nico Verhey
Bedoeïenen-pak, voorjaar 1981
inv. nr 20819

werpers gevolgd, waaronder Frans Molenaar, Frank Govers, Puck & Hans, Mariëlle Bolier, Nico Verhey, Colombine, Fons van Raay, Marianne David en Jan Jansen.

Een heel bijzondere aanwinst voor de kostuumverzameling was in 1975 de zogenaamde Straalmantel van Fong Leng. De mantel is vervaardigd van verschillende soorten zwarte zijde met ingeweven bloemen, bladeren en streepjes, gedeeltelijk geplisseerd en gewatteerd en versierd met opgestikte stralen van rood lurex-garen. Dit garen is ook langs de zoom verwerkt en aan grote rozetten van zwarte zijde, die op de stralen zijn aangebracht en binnenin de mantel op de grote schulpen van de zoom terugkeren. De mantel is aan de binnenkant, onder de rechter

taille-rozet, door Fong Leng gesig-neerd met een geapliceerde mond. Aankopen bij bekende kledingzaken als Mac & Maggie en Foxy Fashion en "afdankertjes" van particulieren zorgen ervoor dat althans een fractie van het modebeeld van onze tijd bewaard blijft. Veel aandacht wordt ook besteed aan de accessoires, waarvan de sieraden een speciaal onderdeel vormen. Ook de eigentijdse sieraden worden aangekocht van Nederlandse ontwerpers, o.a. Françoise van den Bosch, Emmy van Leersum, Hans Appenzeller en Marion Herbst.

Naast deze meestal enkele stukken, die via een gericht verwervingsbeleid eigendom werden van het museum, is de collectie meer dan eens verrijkt met uitgebreide legaten en bruiklenen, die juist als zelfstandig geheel zeer interessant zijn. Het Sormanifonds, in totaal 45 stukken, betekende een belangrijke uitbreiding van de collectie 19de eeuwse meubilair en huisraad.

Het belangrijkste legaat ontving het Centraal Museum in 1973 van jhr J.C. Martens van Sevenhoven. Dit legaat vormt een unieke collectie familieportretten, waarin bovendien de namen voorkomen van belangrijke schilders als Joachim Wtewael, Nicolaas Maes en C. Jonsson van Ceulen. Deze werken vormen samen met de stukken, waaronder een aantal voorwerpen op

Fong Leng
Straalmantel, 1975
inv. nr 19723

het gebied der toegepaste kunst, die reeds vroeger in bruikleen gegeven werd, en ook werden gelegateerd, een belangrijke aanwinst voor de collecties van het museum en een herinnering aan een thans uitgestorven geslacht.

Ook de collectie Van Baaren, die in 1980 in langdurig bruikleen aan het Centraal Museum werd gegeven, heeft storende lacunes in de verzameling weggewerkt. Het grootste deel van deze collectie is door de heer L.H. van Baaren en zijn zuster, mejuffrouw J.F. van Baaren, met adviezen van H.P. Bremmer, verzameld tussen de twee Wereldoorlogen. Het resultaat was een verzameling die voornamelijk bestaat uit schilderijen en tekeningen van Franse en Nederlandse kunstenaars uit de 19de en in mindere mate de 20ste eeuw en die heel typerend is voor het soort kunstverzamelingen dat in de eerste helft van deze eeuw werd aangelegd. De collectie Van Baaren bevat onder meer werken van Daubigny, Fantin-Latour, Signac en Vollon en van Verster, de gebroeders Maris, Van Gogh, Weissenbruch, Mankes, Mondriaan, Sluyters en Charley Toorop.

IV Conserveren en restaureren

Het goed en verantwoord bewaren van het museumbezit, zowel in de voor het publiek toegankelijke ruimten als in de verschillende depots, stelt bijzondere eisen en zorgen. Gedurende de afgelopen 25 jaar zijn de inzichten over conserveren en restaureren geleidelijk aan verdiept. Daartoe heeft de ontwikkeling, na de oorlog, van talrijke restauratie-technieken en natuurwetenschappelijke onderzoekprocedures bijgedragen. Het besef van de noodzaak tot samenwerking tussen restauratoren, natuurwetenschappers en museummensen heeft niet alleen tot verijning van technische methoden geleid, maar ook tot een diepgaander kennis van het kunstwerk. De verzorging van het kunstwerk zal van die kennis profiteren.

Klimatisering

In de afgelopen tien jaar werd de in het museum reeds aanwezige klimatiserings- en meetapparatuur uitgebreid en ten dele door meer moderne apparatuur vervangen. De beheersing van de relatieve vochtigheid in de zalen en de meeste depotruimten kan thans behoorlijk in de hand worden gehouden.

Bewaking

Bij het volledig in werking stellen van de automatische alarminstallaties per

31 januari 1974, werden de suppoostbewakers herplaatst in volledige dagbewaking, waardoor het mogelijk werd het reserve-bewakingspersoneel in aantal sterk te reduceren.

Op 14 oktober 1975 bleek in de loop van de middag dat uit de Lodewijk XVI-stijlkamer een ovaal medaillon en een miniatuur op perkament ontvreemd waren. Bij het ontdekken van de diefstal is onmiddellijk de recherche gewaarschuwd. Tot op heden zijn beide voorwerpen nog niet in het museum teruggekeerd.

Depots

Wat de depots betreft kon in 1974 gelukkig een begin worden gemaakt met een doelmatiger en overzichtelijker onderbrengen van de niet permanent geëxposeerde voorwerpen. De tekeningen- en prentenverzameling, het depot van de kostuumafdeling en een deel van het meubeldepot werden in de loop van de daaropvolgende jaren ondergebracht en geordend in het gebouw de Hoge Stoep. Iedere afdeling kreeg hierdoor de beschikking over een bescheiden eigen depot. Hoewel de situatie nog lang niet ideaal genoemd kan worden en in vergelijking met een aantal andere musea in ons land de toets der kritiek nog niet kan doorstaan, is hiermee een stap gezet op weg naar een betere conservering

en toegankelijkheid van de stukken. Het meest redelijk gehuisvest zijn tegenwoordig de depots van de afdelingen schilderijen, prenten en tekeningen en kostuums.

Het schilderijendepot, dat sterke uitbreiding behoefde in verband met de verzameling Van Baaren, beschikt thans over drie depotkelders. Ondanks een nieuwe, meer efficiënte indeling is het ruimteprobleem bijvoorbeeld voor wat betreft de grote stukken, nu nog noodgedwongen opgeborgen op de meubelzolder boven de tuinzaal, aller-

minst opgelost.

Het nieuwe depot ten behoeve van de prenten en tekeningen in het gebouw de Hoge Stoep maken tegenwoordig gebruik van een opbergsysteem in de vorm van zogenaamde planoramakasten, waarbij de afzonderlijke bladen in passe-partouts op melinex schuifladen in stalen kasten rusten. Een deel van het bestand moet nog noodgedwongen in dozen opgeborgen blijven.

Het kostuumdepot beschikt sinds eind 1980 in de Hoge Stoep over verrijdbare kastenstellingen, die althans een voorlopige oplossing voor het ruimtegebrek geven.

Het opbergen van de vrij omvangrijke verzameling munten en penningen stelde, gezien de kleine afmetingen van de objecten, weinig problemen. Een metalen brandvertragende kast, voorzien van een ladensysteem, maakte overzichtelijk en ruimtebesparend opbergen mogelijk.

Van andere delen van de verzameling, zoals de afdeling beeldhouwkunst en bouwfragmenten en de afdeling kunstnijverheid, wordt een aantal stukken weliswaar verantwoord bewaard, maar spelen ruimteproblemen wel een heel specifieke rol. Beeldhouwkunst en bouwfragmenten vinden voor wat betreft de kleinere stukken hun opslag in een depotkelder en een ruimte van de Hoge Stoep. De grotere stukken daarentegen zijn minder gunstig ondergebracht in de oude Artilleriestallen. De "kleine" kunstnijverheid is opnieuw ingedeeld en opgeborgen in een kelderdepot, terwijl het klein-meubeldepot thans opnieuw is gegroepeerd op de meubelzolder van het gebouw de Hoge Stoep. De grotere stukken bevinden zich op de zolders boven de Tuinzaal, maar ook daar geldt de – brandgevaarlijke – situatie van grote ontoereikendheid en beperkte toegankelijkheid van de beschikbare ruimte.

Interne restauraties

In zoverre de mogelijkheden aanwezig zijn, wordt de behandeling van een aantal objecten door leden van het museum personeel uitgevoerd. Het gaat hier om kleinere onderhoudswerkzaamheden, zoals het reinigen of repareren van schilderijlijsten, meubels, zilver, onedele metalen, textilia en munten en penningen.

Een groot aantal oude schilderijlijsten, waaronder veel uit de 19de eeuw, werd tegen houtworm behandeld, opnieuw in verstek gebracht, en waar nodig aangevuld en bijgekleurd.

De reconstructie van het ooit verzaagde altaarstuk van Jan van Scorel, de Intocht in Jerusalem, van een vijfstuk tot het oorspronkelijke driestuk, vond voor wat betreft het nieuwe lijstwerk geheel plaats in eigen atelier. Ook Scorels Madonna met de Rozen en het Portret van Paus Adriaan — een copie naar Scorel — kregen, in verband met de nieuwe opstelling, een nieuwe lijst.

Een belangrijk deel van deze schoonmaak-, reconstructie- en restauratiewerkzaamheden vindt — helaas noodgedwongen — alleen plaats wanneer stukken uit de eigen collectie in een vaste opstelling of ten behoeve van een expositie getoond moeten worden. Omvangrijk is de restauratie en gedeeltelijke reconstructie geweest van de 15de eeuwse eiken archiefkast van

het Domkapittel. Kleinere restauraties vonden plaats aan een Zeeuwse kast, een 18de eeuwse arreslee, het girafeklavier van de gebr. Muller, de maquette van het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen, een ronde tafel door J. Lauweriks, een aantal maquettes van Rietveld en het slaapkamermeublement van de familie Schorer door ir S. van Ravesteyn. Deze werkzaamheden werden uitgevoerd door de heer W. van Lunteren, als restaurator verbonden aan het museum.

Sinds 1979 werkt mevrouw A. Alkemade-Troost als kostuumrestauratrice bij het museum. Vóór haar komst waren slechts incidenteel reinigings- en herstelwerkzaamheden verricht aan het kostuum- en textielbezit. Van de werkzaamheden van de kostuumrestauratrice zijn te noemen het behandelen van: een tweedelige japon van blauwe katoen met een fijn wit streepje uit ± 1885; een japon van wit linnen met pelerine, uit 1835/36 en de japon Tuschinsky door Fong Leng uit 1975, gedragen door Mathilde Willink.

Voor alle overige behandelingen wordt gebruik gemaakt van vakmensen van buitenaf, die op free-lance basis voor het museum werken.

Externe restauraties

Op 19 december 1979 overleed te Amsterdam de heer H. Dik. Ruim der-

tig jaar heeft hij met grote toewijding de schilderijen- en prentenverzamelingen van het museum verzorgd en geres-taureerd. In hem verloren wij een bekwaam restaurator.

Als resultaat van het restauratierapport, dat door de conservatoren schilderkunst, beeldhouwkunst, prent- en tekenkunst in 1974 werd opgesteld met de restauratoren Hermesdorf, Mares en Poldervaart, stelden conservatoren en restauratoren een urgentielijst van stukken op, waaruit een aantal objecten naar voren kwam, dat bij voorrang behandeling behoeft. Uitgangspunt voor de selectie was de belangrijkheid van de stukken en hun toestand.

Schilderijen

De schilderijen konden op grond van de verschillende criteria die golden om ze voor onderhoud of restauratie in aanmerking te laten komen, in drie categorieën worden gerubriceerd:

- a stukken uit eigen bezit, die volgens het uitgestippelde prioriteitenplan wegens achterstallig onderhoud of restauratie behandeld dienden te worden;
- b stukken uit eigen bezit, die ten behoeve van een opstelling in het museum of van exposities binnen of buiten het museum noodzakelijk behandeld moesten worden;
- c stukken die na aankoop of schen-

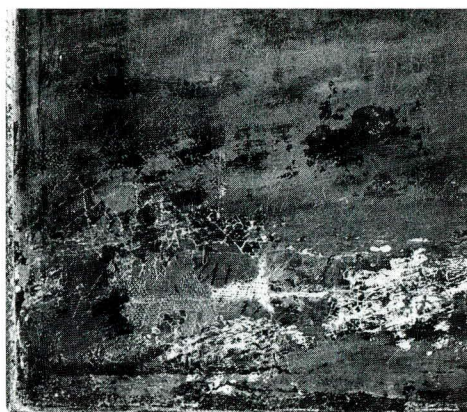
Jan Joseph Horemans (de jonge)
 Portretgroep in landschap, 1776
 inv. nr 13813
 Toestand na schoonmaak van het schilderij in
 1970

Detail van afbeelding 80:
 resten van de signatuur in de linker-onderkant,
 vrijgekomen na de schoonmaak

De Portretgroep van Horemans na restauratie

king of bruikleen onderhoud of restauratie behoeften.

Tot categorie a behoorden Utrechts Meester, de zijvleugels van het altaar der Schuitenvoerders uit de Jacobikerk (tijdens de restauratie bleek dat zich op het paneel krassen bevonden, mogelijk veroorzaakt tijdens de Beeldenstorm); Mechteld van Lichtenberg toe Boecop, Piëta; A. Bloemaert, De aanbidding der herders; het legaat Martens van Sevenhoven (hiervan is een groot deel gereed, waaronder portretten van de familie J. Wttewael en diens zelfportret en Damesportret door C. Jonsson van Ceulen jr); C. Drooghsloot, Musicerend gezelschap; P. Saenredam, Interieur van de Janskerk; Rutgers van Niwael, Portret van een geestelijke, Vrouw met bokaal; J. van Bijlert, Portret van Keizer Hendrik IV; A. Willaerts, Verkondiging aan de herders (bij restauratie kwamen een gat, ooit aangebracht om een kachelpijp door te laten, en een signatuur te voorschijn — vroeger werd het stuk in de omgeving van Poelenburgh geplaatst —); Roelof van Zijll, luiken van het orgel van de Jacobikerk; Plafondschilderingen uit de Lodewijk XIV-kamer; J. Horemans, Familieportret (na de restauratie kon het schilderij geïdentificeerd worden); twee dessus de porte uit de Lodewijk XVI-kamer; portretten van de familie Hinlôpen; A. van Rap-

pard; diverse stukken van Otto van Rees en het Gevallen paard van Constant.

In categorie b waren opgenomen: Jan van Scorel (copie), Portret van Paus Adriaan; Anoniem, Portret van Karel V; A. Mor, Portret van Carel de Moor; C. Drooghsloot, de Afdanking van de Waardgelders; Utrechts Meester, Trijn van Leemput; H. Terbrugghen, Slappende Mars (ook de lijst werd geres- taureerd); 18de eeuwse grafborden van de familie Martens; G. Wappers, Burgemeester Van der Werff tijdens

H. Agnes (één van de vijf 'Dombeelden'), eind 15de eeuw

inv. nr HC 1928 nr 1271

De linkerhelft van het beeld is onbehandeld, de rechterhelft is vrijgemaakt van overschildering, waarbij de originele kleuren en de vergulding tevoorschijn zijn gekomen

het Beleg van Leiden; I. Wiersma, Interieur van de Munt te Utrecht; Th. Rinsema, Voetbalspelers; P. Koch, Zelfportret.

Tot categorie c behoorden: Anoniem Utrechts Meester, Portret van Evert Zoudenbalch; G.J. Bronckhorst, Portret van een oude man; L. Boilly, Portret van J.A. d'Averhoul; P.C. Wonder, Portretten van Philips Ram en echtgenote; G. van 't Net, Portret van Mejuffrouw Van Woerden en Compositie; P. Koch, Suicide et Souvenir.

Beeldhouwkunst en bouwfragmenten
In onze afdeling overheerst steen als materiaal. Veel hiervan is afkomstig van de middeleeuwse kerken en kloosters in Utrecht en heeft, na het slopen der gebouwen, een paar

eeuwen in de grond gelegen. Het grote probleem bij deze stukken is het schoonmaken en het vastleggen van de grotere of kleinere resten polychromie, waarvan meer is overgebleven dan de weinig bevorderlijke bewaringsomstandigheden van jaren geleden zouden doen vermoeden.

Interessante resultaten werden behaald met de drie Maria-figuren van het H. Graf uit Oostbroek, een staande heilige uit de Salvator-kerk, twee epitafen uit de Mariakerk, en talrijke kleinere bouwfragmenten. Deze werkzaamheden werden uitgevoerd door de Utrechtse beeldhouwers Willy Blees en Paulus Reinhard, die door hun activiteit een snellere bewerking van de stukken van deze afdeling mogelijk maakten. De belangrijkste restauratie is zeker die van de groep van vijf kalkstenen beelden (St Maarten, Agnes, Maria-Magdalena, Joris en Paulus), afkomstig uit de Utrechtse Dom. Slecht gerepareerd en sterk overschilderd met olieverf op het einde van de vorige eeuw, hadden deze beelden een grijs en weinig aantrekkelijk voorkomen. Voorafgegaan door grondig onderzoek begon in 1974 de heer W. Mares te Maastricht met het vrijleggen van de oorspronkelijke polychromie, die, opmerkelijk op steen, nog voor een zeer groot gedeelte aanwezig is. Ook problemen als het losmaken en opnieuw lijmen van de gebroken be-

delarsfiguur moesten worden opgelost. De beelden behoren zowel tot de topstukken van het museum als tot de belangrijkste voorbeelden van de vroege Noordnederlandse sculptuur.

Vanaf het begin van de restauratieplannen werd dan ook een begeleidingscommissie ingesteld, waarin door drie disciplines: restauratie, kunsthistorie en natuurwetenschap, alle problemen werden onderzocht en besproken, voordat tot uitvoering werd overgegaan. Te zijner tijd zal over deze restauratie nog een uitvoerige publicatie verschijnen.

Prenten en tekeningen

Bij de prenten en tekeningen ging de eerste zorg uit naar het opzetten op zuurvrij karton. Een belangrijk deel van de collectie heeft de heer J. Vesters, restaurator bij de Gemeentelijke Archiefdienst te Utrecht, kunnen verzorgen. Een aantal oude tekeningen werd toevertrouwd eerst aan de heer J. van Oordt te Amsterdam, vervolgens aan de heer J. Poldervaart te Amsterdam; het ging hierbij in hoofdzaak om het losmaken van de tekeningen, het aanvullen van gaatjes en scheurtjes, het verwijderen van vetvlekken en het remargeren, zoals dit o.m. gebeurde bij de tekeningen Rivierlandschap en Rots met ruïne van H. Saftleven; Italiëans dorpsgezicht van A. Bot; Dood van Seneca van G. van Honthorst en

Aanbidding van de herders van J. Wttewael.

Toegepaste kunst

In de afdeling toegepaste kunst werd vooraleerst aandacht besteed aan de toestand van de klokken. Het staand horloge, gesigneerd Gerrit Aka, Amsterdam en de Empire-pendule van Noblet (Parijs), gedateerd 1808, werden gedemonteerd, het mechaniek schoongemaakt, waar nodig gerepareerd of vervangen, en opnieuw afgesteld door de heer M. Spaander te Bilt-hoven. Enkele tegeltableaus, waaronder een uit 1710 daterend Uilebord en het grote tableau Gezicht op Zijdebalen werden door mevrouw Willy Blees te Utrecht uit de dikke gipslaag gehaald, waarin zij vroeger waren vastgezet; oude lijm en gips werden verwijderd, gebroken tegels werden schoongemaakt, opnieuw gelijmd en gere-toucheerd, en daarna in een licht frame opnieuw aangebracht.

Stijlkamers

De hernieuwde belangstelling voor de stijlkamers, hun restauratie en hun onderhoud resulteerde in de behandeling van het goudleerbehang uit de Lodewijk XIV-kamer, in 1981 uitgevoerd door de "Maatschap ten behoeve van restaureren en conserveren van goudleer" te 's-Gravenhage. Deze wandbekleding had vrij veel geleden door on-

deskundig opspannen aan het eind van de vorige eeuw, was vervuild en gaan doorzakken. Na het afnemen werden verscheidene behandelingen uitgevoerd om de treksterkte van de vezels te vergroten en het vochtigheidsgehalte te stabiliseren; scheurtjes en gaatjes werden hersteld en de achterkanten, waar nodig, met polyesterweefsel gedoubleerd. Na het schoonmaken, het vastzetten van losliggende kleur en het retoucheren van beschadigingen, werden de vellen aan een elastische kunstvezelstof (lycra) bevestigd en weer aan de wanden gemonteerd. De velouté-behangsels in dezelfde kamer werden gereinigd. De eind 18de eeuwse zijden wandbespanning uit de Lodewijk XVI-stijlkamer werd in 1974/75 in het Restauratie Atelier Antiek Textiel van de Onze Lieve Vrouwe Abdij te Oosterhout gewassen en tussen een vilten steunlaag en een crêpeline bescherm-laag genaaid. In 1979 werd eveneens in de Lodewijk XVI-kamer de conservering van de 18de eeuwse ijsblauwe satijnen gordijnen ter hand genomen. Ze werden voorzichtig losgetornd en gewassen, waarna tussen gordijn en voering een nieuwe, voorgekrompen, katoenen steunvoering werd aangebracht. De gordijnen werden met steunlijsten vastgezet, en hun bovenkant werd, voor het ophangen, met katoen verstevigd. Dit moeilijke en tijdrovende werk

werd uitgevoerd door mevrouw C.A. Wijsbek en mevrouw C.M. Rood te Uithoorn. Bij het losmaken van de sierbanden der gordijnen werd op twee plaatsen het met inkt aangebrachte jaartal 1797 ontdekt.

Toekomstige restauraties

Voor een aantal afdelingen staan ook voor de nabije toekomst belangrijke restauraties op het programma. Vanuit de afdeling schilderijen is dit het acht-delig kamerscherm door Justus van Huysum en twee zijvleugels van het altaar van de familie Snoy door een anoniem 16de eeuws meester. Voor de historische afdeling is een aanvang gemaakt met de restauratie van de verzameling maquettes en vaandels en vlaggen, zodat een deel te zijner tijd in de opstelling zal kunnen worden opgenomen. Voor de serie stijlkamers staat o.a. een belangrijke restauratie van de Lodewijk XVI-kamer op het programma.

V Tentoonstellingen

Dit overzicht behandelt in het kort een aantal wisselende opstellingen van de vaste collectie en een keuze uit de tentoonstellingen, die de afgelopen tien jaar binnen het Centraal Museum werden gehouden.

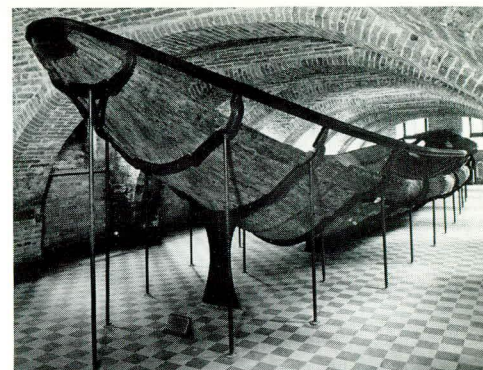
Het organiseren van tentoonstellingen behoort tot een van de mogelijkheden van het museum om een zo breed en gevarieerd mogelijk publiek aan te trekken. In exposities wordt op verschillende manieren de aandacht gevestigd op het culturele erfgoed en de eigentijdse kunst en cultuur, die het museum bewaart, toont en propageert. In de nu bijna 60-jarige tentoonstellingstraditie van het Centraal Museum zijn in de loop van de jaren grote veranderingen naar vorm en inhoud opgetreden. Zo was de tegenwoordige nadruk op instructie, op evocatieve inrichting en vormgeving vroeger totaal onbekend. Daarbij komt nog dat de uitbreiding van de wetenschappelijke staf een steeds verschillende inhoud van tentoonstellings- en inrichtingsprojecten deed ontstaan.

In het Centraal Museum worden tentoonstellingen meestal door verschillende conservatoren georganiseerd. Al naar gelang de manier waarop zij hun vak benaderen en hun specialisatie, kunnen zij door ideeën over opzet, inrichting en begeleiding een eigen karakter aan "hun" expositie geven. Dit

heeft tot gevolg dat veel tentoonstellingen bedoeld of onbedoeld eigen publieksgroepen aantrekken. Die verschillende benaderingen zijn mutatis mutandis ook in de opstellingen van de vaste collectie terug te vinden. Iedere conservator beheerst en exposeert zijn eigen afdeling, binnen de beperkte ruimten die het museum hem daartoe ter beschikking kan stellen.

Toch zijn er binnen de beide gebieden – vaste opstellingen en exposities – overeenkomsten te bespeuren: de zuivere esthetiek, die het object zonder veel verdere context voor zichzelf laat spreken; de kunsthistorische contextuele opzet, waar het object wordt verduidelijkt binnen zijn kunsthistorische en/of iconologische context; de thematische rangschikking van het object op inhoudelijke of vormovereenkomst; een cultureel-historische benadering die aan de hand van een object of groepen objecten een maatschappelijk of historisch thema tracht te verduidelijken. Deze benaderingen zullen uiteraard ook deelaspecten aan elkaar ontleenen. Centraal blijft echter altijd het te tonen voorwerp. Dit voorwerp is al naar gelang de opzet van een vaste inrichting of een tentoonstelling afkomstig uit eigen bezit of bruiklenen. Echter bij het inpassen van bruiklenen in vaste opstellingen of tentoonstellingen stellen opvattingen over de conservatoire toestand, de kwetsbaarheid en de

*Het Utrechtse schip, ca 790
Opgegraven in 1930 aan de Van Hoornekade te
Utrecht
Afmetingen: 17,80 x 2,80 m
inv. nr 6463*

zeldzaamheid een grote rol. Deze kunnen dan ook de opzet van een vaste inrichting of een tentoonstelling geheel doorkruisen en onmogelijk maken. Gelukkig blijkt een groot aantal musea steeds bereid tot het afstaan van bruiklenen — zeker wanneer dit op basis van wederkerigheid gebeurt. Het Centraal Museum heeft in ruime mate van deze politiek geprofiteerd.

In de marge tussen de praktische, soms financiële eisen aan de ene kant en beleidsmatige/inhoudelijke overwegingen aan de andere kant, ligt nu het gebied waaruit voorwerpen en ideeën worden geput ten behoeve van vaste opstellingen en exposities.

Men kan dan tot verschillende categorieën komen:

- I In het Centraal Museum is er een vast bestand uit het eigen bezit, dat vanwege het kunst- of cultuurhistorische belang altijd getoond wordt of moet worden;
- II In het Centraal Museum worden tijdelijke opstellingen uit eigen bezit gemaakt; dat zijn die delen uit de eigen verzameling die door ruimtegebrek gedwongen een wisselend assortiment bieden;
- III Er zijn tentoonstellingen van eigen bezit mogelijk die op de zaal van de desbetreffende afdelingen of in andere delen van het museum plaatsvinden;

IV Bij een tentoonstelling kunnen ook alleen een of meer objecten uit het eigen bezit het uitgangspunt zijn. De toelichtende context wordt aangevuld door bruiklenen van buitenaf;

(Zowel rubriek III als rubriek IV kunnen ook hun ontstaan danken aan een recente belangrijke aankoop en schenking of een restauratie);

V Tentoonstellingen waar het eigen bezit nauwelijks of geen rol speelt bij de opzet.

Aan de hand van deze rubricering is een serie vaste en wisselende opstellingen en exposities door het Centraal Museum georganiseerd te vermelden, waarin een van de hierboven genoemde benaderingen naar voren komt.

Permanente opstellingen uit eigen bezit

De vaste elementen remmen — ook al zijn het topstukken — vaak ook een flexibele totaalinrichting van het museum. Dergelijke elementen zijn bijvoorbeeld de historische stijlkamers, die vanwege hun opzet uit de 20-er jaren, op zich al een belangwekkend kunsthistorisch item zijn geworden. In 1974/75 hebben in de stijlkamers ingrepen plaatsgevonden, die ten doel hadden sommige vertrekken op een hoeveelheid binnengesloten, non-

functionele objecten of anachronismen te schonen.

In de Gothische kamer werd een aantal middeleeuwse sculpturen en een wandbetimmering opgesteld. Deze zijn respectievelijk in bruikleen van het Rijksmuseum Het Catharijneconvent en het Rijksmuseum Amsterdam ontvangen. In de Renaissance kamer werd een nieuw arrangement gemaakt van de Wttewael-portretten, afkomstig uit het legaat Martens van Sevenhoven. In de Barokkamer werd als aanwinst een nieuwe koperen lichtkroon opgehangen en het meubelarrangement veranderd. Min of meer permanent hangen in deze drie kamers bijpassende stukken uit de Utrechtse Schildersschool. In de Lodewijk XIV-kamer kreeg het gerestaureerde bloemenplafond nieuwe aandacht. De Lodewijk XV-kamer werd aangevuld met een serie van vier vergulde wandspiegels (in bruikleen ontvangen), terwijl in de Lodewijk XVI-kamer de inrichting werd verbeterd door restauratie van de supra porten, de gordijnen en de wandbespanningen.

Bij de vaste elementen horen ook het Utrechtse schip, onwrikbaar vastgeklonken in de kelderverdieping van het museum, de nieuwe inrichting van de historische afdeling en de nieuwe inrichting van de bovenkapel met de opstelling rond Jan van Scorel, wiens werken grotendeels uit kwetsbare, en

dus bij voorkeur niet te vervoeren panelen bestaan. Aan hun regelmatige verhuizingen, door ruimtegebrek gedwongen, is nu tenminste een eind gekomen. Min of meer vast opgesteld is ook de kostuumafdeling op de begane grond, die overigens binnen de haar toegemeten ruimte, zeer flexibel is ingericht. Hetzelfde geldt voor het muntenkabinet, dat aan de historische afdeling is gekoppeld.

Tijdelijke opstellingen uit eigen bezit

Met name de afdeling schilderijen, die door de ingrijpende verbouwingen met een ernstig ruimtegebrek te kampen had, liet regelmatig weinig getoonde delen van de verzameling aan het publiek zien: *Schilderijen en tekeningen uit de 19de eeuw* (1972); *Schilderijen uit de 17de eeuw* (1973); *Abstracte kunst uit eigen bezit* (1975); *Schilderkunst uit de 19de en 20ste eeuw* (1976); *Figuratieve kunst uit de 20ste eeuw* (1978) en *Abstracte kunst uit de jaren '60 en '70* (1979). Het museum beschikt – nog – niet over een aparte ruimte voor de afdeling beeldhouwkunst, maar sedert de voltooide restauratie van de naburige Nicolaïkerk worden in het zijschip, op een door het museum van mei tot oktober gehuurd vloer- en wandoppervlak, bouwfragmenten geëxposeerd, die een bijzonder, zij het fragmentarisch beeld ver-

schaffen van de rijke monumentale beeldhouwtraditie, die uit Utrechts verleden bewaard is gebleven. Een klein deel hiervan was al sinds jaren permanent op de historische afdeling tentoongesteld. In de in 1982 op te leveren gerenoveerde Agnietenkapel van het Centraal Museum zullen enkele van de belangrijkste stukken uit de stadsverzameling worden tentoongesteld.

Voor wat betreft de afdeling prenten en tekeningen kon dank zij de inrichting van een weliswaar klein prentenkabinet, een zeer frequente wisseling van het bezit, ook wel aanwinsten, bereikt worden. Dit zijn onder meer de volgende opstellingen: *Tekeningen Van Baären-collectie*, *Tekeningen en prenten van C. Visser*, *Tekeningen van Van Koningsbruggen en A. Dekkers*, *Tekeningen van Armando*, *Tekeningen van Jan Wiegers*, *Tekeningen van O. en A. van Rees*, *Aanwinsten Ouborg*, *P. Koch*, *G. van 't Net* e.a.

De afdeling toegepaste kunst zal binnenkort over eigen zaalruimte beschikken. Een deel van het bezit is voorts opgenomen in de stijlkamers, de kostuumafdeling en de historische afdeling. Het Utrechts zilver, dat voorheen stond opgesteld in een aparte zilverzaal vlak voor de stijlkamers, moest door de aldaar ingerichte kostuumafdeling op de benedenverdieping verhuizen naar het depot. Op het ogenblik

is de zilvercollectie op aanvraag te bezichtigen: zij is opgesteld als studiecollectie. Een deel van het zilver wordt thans getoond in de nieuw ingerichte kunstnijverheidsafdeling.

In de voormalige directiekamer – voor de verbouwing tot prentenkabinet – is van 1975 tot 1978 een tijdelijke studiecollectie met porselein en ceramiek ingericht geweest.

De rijke verzameling van de afdeling kostuums dwingt ook hier weer tot een selectieve vaste opstelling. Tot de min of meer vast opgestelde stukken behoren vooral die uit de 18de en (vroeg) 19de eeuw. Voor wat betreft de nieuwere en nieuwste tijd worden de stukken zeer regelmatig gewisseld. Nieuwe aankopen of schenkingen worden met nadruk getoond, terwijl ook meer actuele ontwikkelingen in de kleding door aankoop en expositie op de voet worden gevolgd.

Tentoonstellingen uit eigen bezit

Verscheidend van een wisselende "vas-te" opstelling van het museumbezit binnen de eigen afdelingen is het tijdelijk tentoonstellen daarvan. Zo'n inrichting wijkt zowel af door een bijzondere opzet en een aparte begeleiding in de vorm van een catalogus, ringbandtekst, tekstborden etc., als door het gebruik van andere expositieruimten in het museum.

De tentoonstelling *Jugendstil aardewerk uit eigen bezit*, 17 februari t/m 28 maart 1967

Voor wat betreft de afdelingen schilderijen moet in deze categorie met name worden genoemd de opstelling van schilderijen en tekeningen uit de collectie Van Baaren (1976). Ter gelegenheid van de overdracht aan de Gemeente Utrecht in langdurig bruikleen van deze belangrijke verzameling was een overzicht van het verzamelgebied van deze Utrechtse kunstminnaars het doel.

De experimentele opstelling van de schilderijenverzameling (1978) is in nauwe samenwerking met de educatieve afdeling tot stand gekomen. Uitgangspunt van deze volgens sommigen zeer gewaagde, volgens anderen zeer geslaagde opstelling, was een thematische in plaats van de meer traditionele chronologische opzet.

Het eigen bezit aan beeldhouwkunst kreeg aandacht in twee kleine exposities *Nieuwe zorg voor oude beelden*, in 1976 en 1979 gehouden ter gelegenheid van het gereedkomen van de restauratie, eerst van de beelden van Agnes en Maria Magdalena, daarna van Joris en Paulus. Deze sculpturen maken, samen met St Maarten en de be-

delaar, die nog in behandeling is, deel uit van een uit de Dom afkomstige stenen beeldengroep uit ca 1460, die tot de topstukken van de Utrechtse sculptuur en tot de belangrijkste ensembles in Nederland behoren. In de afdeling kunstnijverheid kreeg in bepaalde exposities zilver en ceramiek de aandacht: *Miniatuurzilver uit het leegaat Von Mansbach* (1976) – dat nog niet eerder in zijn geheel was tentoongesteld – en *Jugendstil aardewerk uit eigen bezit* (1976) – dat zelden of nooit getoond materiaal voor het eerst onder de aandacht van het publiek bracht.

Mijlpaal in het aankoopbeleid van de kostuumafdeling was Fong Lengs kunstwerk de Straalmantel (1975), die in een speciaal ontworpen pyramide-vitrine als aanwinst in de hal geëxposeerd werd en met het begeleidend dia-programma grote aandacht trok. Munten en penningen werden ook buiten het kabinet getoond; in 1975 de door het museum in bruikleen van de Willem Arntsz Stichting ontvangen muntvondst van 302 middeleeuwse munten van ± 1390 tot 1483, *Verbor-*

gen schat geborgen. Het bezit aan penningen, gilde-penningen, gelegenheidspenningen, politieke en herdenkingspenningen werden voor het eerst na jaren weer getoond in de tentoonstelling *Penningen met vlijt vergaert* (1977).

Het museumproject *Een museum is meer . . .* (1981) is met gebruikmaken van stukken uit en in samenwerking met alle afdelingen in het gebouw Maliebaan ingericht. De diverse interne en externe activiteiten van het museum worden uiteengezet aan de hand van materiaal dat in het hoofdgebouw zelden of nooit getoond wordt en in de dependance in ongebruikelijke samenhang is opgesteld.

Tentoonstellingen uit eigen bezit, aangevuld met bruiklenen

De serie kleine tentoonstellingen *Uit de Jacobikerk* (1973) en *Uit Utrechtse Gods- en Gasthuizen* I, II en III (1973 en 1974) had een duidelijke historische opzet.

Schilderijen en objecten, afkomstig uit kerken en gasthuizen, nu in het Centraal Museum, en in hun geheel zelden getoond, werden aangevuld met topografische en documentair materiaal uit het Gemeentearchief.

Bij de tentoonstelling *De Dom in puin* (1974), ter gelegenheid van de 300-jarige herdenking van de instorting van

de Domkerk, werd wederom in belangrijke mate gebruik gemaakt van de stadscollectie van het Gemeentearchief, dat vooral bij dit soort exposities onmisbaar materiaal uitleende, maar ook verder bij de voorbereidingen assisteerde.

Met de expositie *Jan van Scorel in Utrecht* (1977) werd allerm minst de in 1955 gehouden tentoonstelling gedoubleerd. Domineerde toen de kunsthistorisch-stillistische belangstelling, nu kon deze geadstrueerd worden dank zij de nieuwe techniek van de reflectografie, die tot andere denkbeelden over Scorels leefwijze leidt. Diens maatschappelijke betekenis was een andere, nieuwe inbreng op het toch wat smalle beeld van deze kunstenaar.

De serie tentoonstellingen *Een schilderij centraal* is het voorbeeld van een steeds regelmatig optredende samenwerking tussen studenten en medewerkers van de universiteit en het museum. Nu binnen het museum ge-

detaillieerd wetenschappelijk onderzoek nauwelijks meer mogelijk is, profiteert het museum van nieuwe ontwikkelingen in het onderzoek op de universiteit en doen de studenten en medewerkers hun voordeel met de mogelijkheid museumervaring op te doen. De zeer instructief begeleide en opgezette tentoonstellingsserie met als uitgangspunt een kernstuk uit de eigen collectie, was duidelijk een voorbeeld voor andere musea. De tentoonstellingen *Een schilderij centraal* werden gehouden in 1979/1980 met als onderwerp respectievelijk: Het Utrechtse Kruisigingsdrieluik van een onbekend meester, Jerusalemvaarders van Jan van Scorel, Slapende Mars van Hendrik Terbrugghen, Gezicht op de Gaardbrug van Pieter Jan van Liender, Arbeiders op steenfabriek Ruimzicht van Anthon van Rappard en Zelfportret met zwarte band van Pyke Koch. Ook de recente aanwinst van een serie tekeningen door Jan de Beyer van een Utrechtse tuin vormde de kern van een

De tentoonstelling *Zijdebalen, lusthof aan de Vecht*. 22 mei t/m 19 juli 1981

expositie: *Zijdebalen, lusthof aan de Vecht* (1981). Ook hier werd met behulp van aanvullende bruiklenen een context om de kern gesponnen.

De educatieve projecten in het gebouw aan de Maliebaan zijn, weliswaar met aanvullingen door tal van bruiklenen, uiteindelijk ook gebaseerd op het eigen museumbezit, dat door de diverse afdelingen werd aangeleverd.

Tentoonstellingen waarin eigen bezit vrijwel geen rol speelt

Binnen de laatste rubriek met het overzicht van tentoonstellingen, die groten-deels werden opgebouwd uit stukken die slechts incidenteel verband met de eigen verzamelingen hielden, verdient het de voorkeur nieuwe categorieën aan te brengen.

Een aantal van de door het museum georganiseerde tentoonstellingen probeert in te spelen op bepaalde actuele gebeurtenissen, meestal van stedelijk of provinciaal belang. Van 1972 af werd dit type tentoonstellingen geïnstitutionaliseerd, waardoor het museum binnen een bepaalde financiële marge van de Gemeente Utrecht mandaat kreeg om op korte termijn bepaalde ontwikkelingen onder de aandacht van het publiek te brengen. Zo ontstond het begrip Actua-tentoonstellingen.

De verkoop van Kasteel de Heemstede, gelegen bij Houten, was een aan-

De tentoonstelling Eat-art (aktua 4), 5 augustus t/m 3 september 1973

leiding om op korte termijn het grote belang van kastelen in de omgeving door middel van een tentoonstelling toe te lichten: *Kasteel te koop* (1972). Mede dank zij deze tentoonstelling en de publiciteit er om heen, bleef het kasteel voor het nationaal kunstpatrimonium behouden. Van de serie Actua-tentoonstellingen: *Utrechtse misbaksels* (1973), *De jaarprijzen 1972 Art Director's Club* (1973), *Eat Art* (1973), *Opgravingen Vredenburg* (1976) en *Vondsten Oude Kamp* (1976) hadden de eerste en de laatste twee te maken met bij opgravingen gedane vondsten, die sterk tot de belangstelling van het grote publiek spraken. Van de Vredenburg-opgravingen werd opgegraven materiaal zo snel mogelijk in het museum getoond. Tot een tweede categorie behoren de in het museum gehouden kunsttentoonstellingen, met name van moderne kunst. Er zijn in de afgelopen tien jaren meer tentoonstellingen van moderne

kunst dan van oudere kunst in het museum gehouden. Relatief lagere verzekeringskosten en meer soepelheid bij bruikleengevers maken het minder moeilijk deze exposities op te zetten. Een andere, zo niet belangrijker, reden is de opvatting van het museum dat zoveel mogelijk moet worden ingehaakt op eigentijdse ontwikkelingen in de beeldende kunst. Het museum — hier informatiebron — is met incidentele aandacht voor eigentijdse ontwikkelingen in het Utrechtse.

In 1973 werd, zoals eerder vermeld, een tentoonstelling over *Eat Art* gehouden. Meer monografisch van opzet waren tentoonstellingen als *P. Struycken* (1974), *Armando* (1976) met Herenleed, nieuwe schilderijen, tekeningen, en literair werk, als ook *Tomas Rajlich* (1978) en *Aad van Houwelingen* (1980) met notitieboeken, zeefdrukken, open notities en het ruimtelijk boek *Dagen en Elementen*.

Eigentijdse kunst van Utrechtse werd

belicht in exposities over Alain Teister (1975) *Zevenluik met bed en bezoekers en ander werk*, *Twee klankprojecten van Ton Bruynèl* (1976), *Charles Donker* (1976) en *Brott* (1979), vier concepten van Birgitte Janssen en Otto Hamer. "Vroegere" moderne kunstexposities, die in enig verband met de eigen collectie staan, werden eveneens met regelmaat gehouden. Bij een aantal van deze tentoonstellingen, waar de opzet en de begeleiding in de vorm van een uitgebreide catalogus meestal veel wetenschappelijk vooronderzoek vergt, werd dankbaar gebruik gemaakt van hulp van buitenaf. In verschillende formaties — werkgroepen en individuen — is onderzoek verricht en hulp verleend. Aankomende, pas afgestudeerde kunsthistorici of andere specialisten hebben in belangrijke mate aan deze tentoonstellingen bijgedragen.

In de categorie "vroegere" moderne kunstexposities moet als eerste genoemd worden de tentoonstelling over het begin van de abstracte kunst in Nederland, *Het Nieuwe Wereldbeeld* (1973), *Johan Miedema* (1978), *Gerrit van 't Net* (1979), *Film en Beeldende Kunst 1900-1930* (1979) en *Lou Loeber* (1980). Tenslotte de zeer succesrijke tentoonstelling *Van Gogh tot Cobra* (1981), een overzicht van de Nederlandse schilderkunst uit de periode 1880-1950.

De tentoonstelling *De kogel door de kerk?*, 23 februari t/m 4 juni 1979

De tentoonstelling *De Vier Paddenstoelen en hun sporen*, 16 augustus t/m 21 september 1980

Voor wat betreft de perioden die de moderne en/of eigentijdse kunstexposities bestrijken, valt nog een klein aantal te vermelden waar meer vanuit kunstnijverheid- of kostuumkundige invalshoek werd gewerkt. Dit waren: *De Vier Paddenstoelen* (1980), handelend over vier ceramisten uit de jaren 1920 en 1930, *Jan Jansen* (1974), schoenen, *Artibus-mode* (1977), mode, ontworpen door studenten van de Academie Artibus, *Pieke Stuvet* (1979), modetekeningen, en *Crêpe en Kralen* (1981) met kledingstukken uit de jaren 1920 uit de verzameling van Hans van Emmerik te Utrecht.

In 1973 werd georganiseerd de expositie *Uit grootmoeders kastje* over de verzameling antiek handwerkgerelateerd van mevrouw C.M.J. Kutttschrütter. Zowel deze als de hierboven genoemde particuliere verzamelingen en de collectie tentoongestelde *Nederlandse tekeningen uit drie eeuwen* (1978) zijn de weinige particuliere collecties die in de afgelopen tien jaren in het Centraal Museum getoond werden.

Een laatste categorie tentoonstellingen is een aantal historische, cultureel-historische en archeologische exposities, dat meestal op enigerlei wijze verband hield met de Utrechtse stedelijke ge-

schiedenis. Hiertoe werd regelmatig gebruik gemaakt van de deskundigheid en het bezit van de Gemeentelijke Archiefdienst. Van algemeen cultureel-historische aard, waarbij de boekkunst centraal stond, waren de exposities *Het begin van de boekdrukkunst in de Nederlanden* (1973) en *Vijfentwintig jaar Stichting De Roos* (1973). De tentoonstelling *Leven in de late middeleeuwen* (1974), in samenwerking met de Stichting Beeldende Vorming, had een sterk educatief aspect en gold als startpunt voor de serie projecten van de educatieve afdeling. De hierna volgende cultureel-historische exposities hadden een Utrechts karakter: *Landschap in Utrecht* (1974), ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van Staatsbosbeheer en *De orgelbouwers Bätz* (1975), ontstaan in verband met de publicatie van een proefschrift. Naar aanleiding van de 400-jarige herdenking van de Unie van Utrecht organiseerde het museum de zeer omvangrijke tentoonstelling *De kogel door de kerk?* (1979) over de opstand in de

Nederlanden en de rol van de Unie van Utrecht 1559-1609. Veel binnen- en buitenlandse bruiklenen, een multidisciplinaire aanpak en veel hulp van buitenaf, o.a. door een vrij grote werkgroep en een professionele vormgeving, hebben deze tentoonstelling tot een niet licht te vergeten project gemaakt. Ook in het kader van de Unie van Utrecht-herdenking werd de tentoonstelling *Politiek op penningen*

(1979) gehouden.

Dood en Begraven (1980), met als onderwerp het thema sterven en rouwen 1700-1900, was eveneens een jubileumtentoonstelling naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van de Utrechtse Begraafplaatsen. Hier werden historische vragen ten aanzien van dood en taboes hieromtrent belicht.

Archeologische tentoonstellingen, vooral opgezet in samenwerking met

de stadsarcheoloog, zijn de al eerder genoemde *Utrechtse misbaksels uit 1400* (1973), *De opgraving op het Vredenburg* (1976), *De vondsten uit de Oude Kamp 7* (1976), *Opgegraven* (1981), naar aanleiding van recente opgravingen achter de Jacobikerk. In 1981 werd tenslotte naar aanleiding van het jubileum van de Werkgroep schervenrestauratie een kleine expositie over haar werkzaamheden gehouden in de Agnietenkapel.

VI Educatieve afdeling

De publieksgerichte taken van een museum hebben in het algemeen de laatste tien jaren veel aandacht gekregen. Meer dan de tijd ervoor zijn de musea zich ervan bewust geworden dat zij weliswaar collecties beheren, maar dat deze pas voor een breder publiek toegankelijk zijn wanneer gericht aandacht wordt geschonken aan de wijze van presentatie en begeleiding.

In 1973 werd hiertoe door het Centraal Museum een educatieve afdeling "nieuwe stijl" opgericht met de benoeming van een kunsthistorica als hoofd. Voordien waren de educatieve medewerkers in het museum geen afgestudeerde kunsthistorici en bestonden hun werkzaamheden voornamelijk uit het geven van rondleidingen en een beperkte, incidentele begeleiding van onderdelen van de collectie, waarbij zij zich in het bijzonder richtten op de tot 1 april 1973 bestaande creatieve werkplaats. Rondleidingen werden in bijzondere gevallen ook gehouden door de conservatoren zelf, in het bijzonder door de heer drs J.P.W. Philipsen.

In de verslagperiode heeft de educatieve afdeling verschillende activiteiten ontplooid om de collecties van het museum meer toegankelijk te maken voor verscheidene publieksgroepen. Deze activiteiten waren zowel van algemene aard als gericht op specifieke, nader omschreven groepen.

Begeleiding vaste collectie

De educatieve medewerkers waren gedurende de verslagperiode betrokken bij de opstelling van de vaste collectie. De vele verbouwingen en het vertrek van het Aartsbisschoppelijk Museum veroorzaakten gedurende een aantal jaren echter zoveel verschuivingen in de expositieruimten dat van een vaste opstelling van de verzamelingen ternauwernood sprake kon zijn. In 1978 (april tot november) werd een proef gedaan met een experimentele opstelling van de schilderijen. Bij deze opstelling werd uitgegaan van een thematische rangschikking van de kunstwerken met voorbijgaan aan de gebruikelijke chronologische volgorde. Het op een dergelijke wijze naast elkaar exposeren van oude en moderne kunst leverde zowel verrassende overeenkomsten als boeiende contrasten op, die, volgens een tijdens de experimentele expositie gehouden enquête, door velen positief gewaardeerd werd. Daarentegen werd door anderen het wegvallen van kunsthistorische verbanden als storend en soms onverantwoord ervaren.

De nieuwe inrichting van de bovenkapel in 1980 rond de figuur van Jan van Scorel is eveneens het resultaat van een samenwerking tussen de conservator schilderijen en de educatieve afdeling.

Ook aan de opstelling van het eigen bezit aan moderne kunst werd door de medewerkers van de educatieve afdeling aandacht besteed. In de na het vertrek van het Aartsbisshoppelijk Museum gerenoveerde zalen werd een overzicht gegeven van de 19de en 20ste eeuwse schilderkunst, in een aantal gevallen gecombineerd met voorbeelden uit de eigen collectie toegepaste kunst en beeldhouwkunst. Door middel van deze chronologische opzet werd een poging gedaan de kunstuitingen van onze tijd in een breder verband te tonen en zodoende een beter begrip te kweken voor onze eigentijdse beeldende kunst.

In samenwerking met de desbetreffende conservatoren werd een begin gemaakt met een eenvoudige, duidelijke inleiding op de verschillende afdelingen in de vorm van vouwbladen.

Tentoonstellingen

Bij de voorbereidingen en uitvoering van de meeste tentoonstellingen is in

principe tenminste één educatief medewerker betrokken. Afhankelijk van het thema van de tentoonstelling komt er meer of minder nadruk te liggen op educatieve begeleiding, die niet alleen tot uiting komt in wandborden met teksten of dia-programma's, maar vooral ook in het visueel verduidelijken van het concept van de tentoonstellingen. Door de stukken op een bepaalde wijze te rangschikken kan immers in een aantal gevallen de bedoeling van het tentoongestelde voor de bezoeker worden duidelijk gemaakt, waarbij een overvloed aan teksten kan worden vermeden. Het behoort tot de taken van de educatieve medewerkers de zoveel mogelijk tot het minimum gereduceerde teksten, in samenwerking met de desbetreffende conservator, af te stemmen op de doelgroep waarop de tentoonstelling zich richt.

Ook bij de opzet en de organisatie van sommige wisselende tentoonstellingen op het terrein van de moderne kunst, zoals *Film en Beeldende Kunst 1900-1930* (1979) en *Van Gogh tot Cobra*

(1981) hadden de medewerkers van de educatieve afdeling — mede door hun persoonlijke kennis en interesse op dit gebied — een grote inbreng.

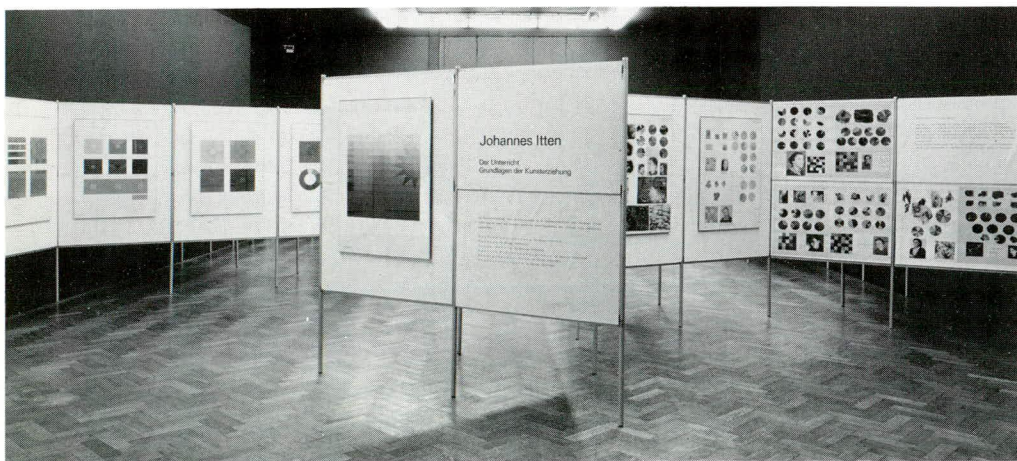
Educatieve projecten

Een duidelijk omschreven publieksgroep, waarop de educatieve afdeling zich richt, mede in overleg met eerst de consulent beeldende kunst en later met het Instituut voor Kunstzinnige Vorming, wordt gevormd door leerlingen van het voortgezet onderwijs.

Van 25 februari tot en met 12 mei 1974 werd door de Stichting Beeldende Vorming te Utrecht en het Centraal Museum een museumproject op nationaal vlak georganiseerd ten behoeve van leerlingen van het middelbaar onderwijs onder de titel *Leven in de late middeleeuwen*. Verschillende aspecten van het leven en werken in die tijd werden verduidelijkt door twee diapresentaties die het dagelijks leven en het bouwen behandelen, en door de film *Utrecht als middeleeuwse stad* van de cineast Jos Stelling. Verder was voor de deelnemers een rijk geïllustreerde algemene inleiding aanwezig en een gestencilde catalogus van de tentoongestelde objecten. Aan de tentoonstelling *Leven in de late middeleeuwen* werd ook een bezoek gebracht door een groep blinde en slechtziende kinderen van het blinden-

De tentoonstelling Johannes Itten, *Kunstonderwijs*, 1 februari t/m 16 maart 1975

Wandschildering, gemaakt door leerlingen van het Gemeentelijk Atheneum te Utrecht, voor het schoolproject *Ruimte en Perspectief*, 16 oktober 1975 t/m 1 februari 1976

instituut Bartimeus te Zeist. Tijdens dit bezoek werden die voorwerpen, die dat verdragen konden, aan de kinderen in handen gegeven, waarbij door de museumbegeleiders het een en ander werd verteld.

Als gevolg van het succes van dit bezoek werd door een aantal docenten van Bartimeus, de conservator schilderijen en de educatieve medewerker van het Centraal Museum besloten om in een project over het hele schooljaar de Renaissance te behandelen.

Ter gelegenheid van de tentoonstelling *Johannes Itten, Kunstonderwijs* (1 februari tot 17 maart 1975) werd een boekje samengesteld, speciaal afgestemd op scholieren, dat een verklaring gaf van de begrippen waar Itten

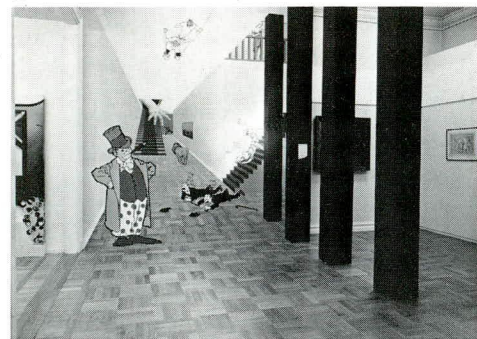
mee werkte, zoals "vorm", "kleur" en "materiaal", en dat een aantal individuele of in klasseverband uit te voeren opdrachten bevatte.

Ondertussen had de educatieve afdeling met een werkgroep, die bestond uit docenten uit het voortgezet onderwijs, een plan uitgewerkt voor het opzetten van een reeks van "begrippententoonstellingen". Na een peiling bij diverse scholen in Utrecht en omgeving bleek hiervoor een grote interesse te bestaan. Er werd een formule gevonden voor een reeks tentoonstellingsprojecten. De tentoonstellingen vormen hierbij onderdeel van een totaalpakket, dat bestaat uit een leerlingenboekje, docenteninformatie met lessuggesties en docentenbijeenkom-

sten, die een introductie op de tentoonstelling zelf zijn. De docentendagen aan het begin van elk project, stellen de docenten in de gelegenheid de tentoonstelling samen met de educatieve medewerkers te bekijken. Vervolgens wordt de docent geacht zelf zo'n groep op de tentoonstelling te begeleiden, er van uitgaande dat hij zijn eigen leerlingen het best kent en weet wat hun niveau is.

Op een dergelijke wijze wordt een bezoek aan de educatieve tentoonstelling ingepast in de lessen en krijgt daarvoor niet het karakter van een incident. De projecten zijn thematisch van opzet. Het thema wordt bij de leerlingen geïntroduceerd via zaken uit het dagelijks leven, Kunstobjecten zijn hierbij niet een doel op zich, maar dienen ter verduidelijking van het thema.

Het eerste educatieve project was getiteld *Ruimte en Perspectief* en vond

plaats van oktober 1975 tot februari 1976 in de dependance van het museum, Maliebaan 42. De volgende projecten in deze dependance hadden als thema: *Kijk maar er staat niet wat er staat* over het begrip abstractie (maart 1976 tot juli 1977), *Wat is werkelijkheid*

(oktober 1977 tot juli 1978), *Vormgeving* (oktober 1978 tot juni 1979) en *Kleur* (november 1979 tot juli 1980). De aanpak van deze en latere projecten kwam grotendeels overeen met die van het eerste, maar in de uitvoering waren er verschillen.

Al spoedig bleek het houden van meerdere projecten per jaar, wat aanvankelijk de bedoeling was, zowel voor de bezoekers als voor de makers té belastend. De scholen hadden behoefte aan een langere duur van het project, zodat er een goede voorberei-

ding mogelijk was en een bezoek lang van tevoren kon worden vastgesteld. De opzet van de leerlingenboekjes werd iets gewijzigd, waardoor het in plaats van een handleiding bij de tentoonstelling meer een inleiding tot het thema werd en zodoende ook de functie van naslagwerkje kreeg. Het snel stijgende bezoekcijfer maakte het bijhouden van een afsprakenboek noodzakelijk. Per project traden er wisselingen op in de voorbereidende werkgroep. Het derde educatieve project *Wat is*

werkelijkheid vormde het onderzoek van een deelstudie over educatief werk in Nederlandse musea, in opdracht van C.R.M. uitgevoerd door medewerkers van het Kohnstamm-Instituut van de Universiteit van Amsterdam. De resultaten van dit onderzoek zijn gepubliceerd als *De evaluatie van een educatieve tentoonstelling* door Folkert Haanstra (1979).

Kleur was het laatste project dat in de dependance op de Maliebaan werd gehouden. De volgende projecten vonden plaats in het hoofdgebouw aan de Agnietenstraat. Reden hiervoor was o.a. het steeds groeiend aantal bezoekers van 10.741 bezoekers in 1976 tot 26.337 bezoekers in 1980 en de problemen die dit gaf in de als villa gebouwde dependance. Een andere, belangrijker oorzaak voor de verhuizing was dat de educatieve medewerkers merkten dat "De Maliebaan" een eigen leven ging leiden in de ogen van het publiek. Het leek hen belangrijk om meer aandacht te gaan besteden aan de vaste collectie in de Agnietenstraat en deze op te nemen in de schoolprojecten. In het schooljaar 1980/81 werden hiertoe twee "thematische wandelingen" samengesteld met als onderwerp *Ruimte en Perspectief* en *Kijk eens naar het vogeltje*. Beide projecten bestonden uit een leerlingenboekje, docenteninformatie, diaserie en introductiebijeenkomsten. De boekjes be-

vatten inleidingen op het onderwerp en een keuze uit schilderijen in de collectie, waarbij een aantal vragen werd gesteld om in een groepsdiscussie behandeld te worden. De desbetreffende schilderijen waren onderdeel van de permanente opstelling en, hoewel gemarkeerd, niet als tentoonstelling bij elkaar gebracht.

Omdat na verloop van tijd bleek dat de scholen meer prijs stelden op een "eigen" ruimte met een speciale tentoonstelling, is de voormalige kostuumzolder in het hoofdgebouw in gebruik genomen als "Educatieve ruimte". Vanaf oktober 1981 vinden daar projecten plaats, met als voordelen dat de leerlingen kunnen beschikken over een eigen plek; dat de band met de vaste collectie door de plaats in het hoofdgebouw alleen al is gewaarborgd en dat groepen de mogelijkheid hebben andere onderdelen van het museum bij hun bezoek te betrekken. Het project voor het schooljaar 1981/82 heeft als thema *Overalls* en is tot stand gekomen in samenwerking met de kostuumafdeling van het Centraal Museum.

VII Overige activiteiten

In de periode februari 1974 tot mei 1978 kende het museum naast de gebruikelijke openingstijden ook een dinsdagavondopenstelling. Op deze avonden, maar ook in de weekends en incidenteel door de week, kon men niet alleen de vaste opstelling en aanwezige exposities bezichtigen, maar ook gebruik maken van een gevarieerd aanbod aan activiteiten. Het geheel werd aangekondigd door maandelijkse affiches.

De activiteiten liepen uiteen van lezin-

gen over een keur van onderwerpen tot koekvergulden rond de winterse feestdagen en rondleidingen door de middeleeuwse museumtuin in de zomer. Vrijwel iedere dinsdagavond was er een "spreekuur voor inlichtingen over voorwerpen van kunst en cultuur", dat door de verschillende conservatoren werd gehouden.

Alle afdelingen zijn betrokken geweest bij een tweetal vertoningen van de voornaamste aanwinsten van het museum in de vorm van een "spectacle

coupé" (dinsdagavond 17 december 1973 en 23 november 1976). Bij die gelegenheden werden aanwinsten getoond en vertelden de conservatoren het publiek wat de achtergronden waren van een bepaalde aankoop, hetgeen tot een geanimeerde discussie leidde tussen bezoekers en museummedewerkers.

Geanimeerd is ook de sfeer geweest op de "open avond" van dinsdag 11 januari 1977. Stafleden vertelden tijdens deze gelegenheid over hun werk en hun afdeling.

Doordat het financieel niet meer verantwoord was om het museum een avond open te stellen, moest er een eind komen aan dit scala van evenementen. Eén activiteit die nog enige tijd doorgang vond, was het zondagmiddagconcert. Sinds december 1973 werden op de tweede zondagmiddag van de maand concerten georganiseerd in kapel, tuin of tuinzaal. In de programmering werd naar een zo groot mogelijke variatie gestreefd. Zo kon een bezoeker geconfronteerd worden met muziek uit ca 1450-1550 door het Utrechts Conservatorium Koper Kwartet (22 december 1975), maar behoorde ook een Sitarfestival met Indiase musici (24 juli 1977) tot de mogelijkheden.

In verband met het in gebruik nemen van de kapel voor andere doeleinden en de opening van het Muziekcentrum,

vond in december 1978 het laatste concert van de serie plaats. Wel worden nog vaak speciale gebeurtenissen opgeluisterd met muziek. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de presentatie van Elseviers Kostuumgids, die in het museum plaatsvond (23 juni 1981). Tijdens deze presentatie werd tevens

een modeshow gehouden, een activiteit waarmee de kostuumafdeling al meerdere malen groot succes behaalde.

Zo toonde op 19 februari 1974 Barbara Farber uit Amsterdam haar voorjaarscollectie kinderkleding aan de modepers in de stijlkamers. Vooraf-

Show van kleding uit de jaren twintig uit de museumcollectie, 14 december 1980

gaande hieraan hield de conservatrice van de kostuumafdeling een korte inleiding met dia-vertoning. In de koffiekamer was er enkele dagen ter gelegenheid van de show een expositie van kinderkleren en kindermodeprenten uit de 19de eeuw uit eigen bezit. Een show van kleding uit de jaren 1920 uit de museumcollectie (1980) moest wegens grote belangstelling in het museumweekend herhaald worden.

In de verslagperiode kende het museum drie publicatieseries: het *Kunstwerk van de maand*, de *Mededelingen* en de zogenaamde *Ringbandserie*, een serie uitgaven over de vaste collectie en tentoonstellingen. Het *Kunstwerk van de maand* behandelde, zoals de titel al aangeeft, maandelijks in kort bestek één voorwerp uit de collectie van het Centraal Museum. Eind 1972 werd deze reeks stopgezet en opgevolgd door de *Mededelingen*, die vanaf 1973 vier maal per jaar verschenen in een oplage van 3.000 exemplaren. Voor ieder nummer werd aan een kunstenaar verzocht mee te werken. De kunstenaar kon zelf, binnen de financiële grenzen, de vorm en een groot

gedeelte van de inhoud bepalen. Eén gedeelte was steeds bestemd voor de vermelding van gegevens over tentoonstellingen, aanwinsten etc. van het museum. De uitgave van de *Mededelingen* is om financiële redenen eind 1981 stopgezet.

De uitgaven in de ringbandserie worden in het algemeen geschreven door de medewerkers van het museum. In dit losbladig informatiesysteem, uitgegeven samen met Hedendaagse Kunst-Utrecht, worden zowel catalogi en introductieteksten opgenomen, die in verband staan met tentoonstellingen, als boekjes, die achtergrondinformatie geven over gedeelten van de vaste collectie. In die zin heeft de Ringband een dubbelfunctie: het biedt de abonnees de mogelijkheid om op goedkope en attractieve wijze geïnformeerd te worden over exposities en de eigen collectie en vormt tevens een publicatiegelegenheid voor de wetenschappelijke staf van het museum. Als eerste sets verschenen in 1975 *Ruimte en Perspectief* en *De orgelmakers Bätz*, 100 jaar Utrechtse orgelbouw. Bij de vulling behoren een negental tabbladen om de inhoud in de juiste rubriek te kunnen onderbrengen.

Bij wijze van proef werd in december 1972 een 65+ regeling voor culturele evenementen ingevoerd ten behoeve van inwoners van de gemeente, in de

vorm van een reductie van 50% op de entreprijs voor de vaste collectie en de tentoonstellingen of andere evenementen in het museum. Eveneens bij wijze van proef werd vanaf juli 1973 het Centraal Museum ieder eerste weekeinde van de maand voor iedere bezoeker kosteloos toegankelijk, echter met uitzonderingen van tentoonstellingen. Omdat uit de cijfers over de eerste proefperiode van een jaar nog geen conclusie was te trekken, werd de proefperiode in 1975 en 1976 met telkens een jaar verlengd. In 1979 werd besloten in het geheel geen toegangsprijs meer te heffen voor een bezoek aan het Centraal Museum, met uitzondering van tentoonstellingen.

In 1981 werd het gebruik van de museumjaarkaart uitgegeven door de Nederlandse Museumvereniging, in het Centraal Museum ingevoerd. Deze kaart geeft de houder recht op een reductie van 50% op de toegangsprijs van tentoonstellingen. De eigen jaarkaart van het museum, die eenzelfde reductie verleende en recht gaf op kosteloze toezending van de *Mededelingen*-reeks van het museum, hield per 1 februari 1982 op te bestaan, vanwege de invoering van de museumjaarkaart en het stopzetten van de *Mededelingen*.

Voor het houden van recepties en ont-

Bezoekers tijdens een rondleiding over het Utrechtse Schip door drs. J.A.L. de Meyere, conservator Schilderkunst

Rondleiding van H.K.H. Prinses Beatrix over de tentoonstelling De kogel door de kerk? door dr. D.P. Snoep, conservator Historische Afdeling en de directrice van het Centraal Museum, mevr. drs. A.M. Jansens, 23 februari 1979

vangsten werd in een aantal bijzondere gevallen gebruik gemaakt van de stijl-kamers. Niet alleen na de opening van tentoonstellingen, maar ook door het College van B&W van Utrecht. Voor grotere plechtigheden, zoals het uitreiken van de koninklijke onderscheidingen op 30 april, de ontvangsten ter gelegenheid van congressen, of de nieuwjaarsreceptie van de burgemeester, werd naast de stijlkamers, ook gebruik gemaakt van de kapel.

Rondleidingen zijn in het Centraal Museum geen geïnstitutionaliseerde vorm van publieksbegeleiding. Aanvragen voor een dergelijke actieve presentatie van het museumbezit worden echter zelden afgewezen. Bezoekers die in de verslagperiode een beroep deden op deze dienstverlening, hebben verschillende achtergronden en liepen uiteen van alle mogelijke groeperingen uit het onderwijs tot congresgangers, zoals echtgenoten van muntmeesters die een congres in de Rijks Munt bijwoonden (1980) en deelnemers aan het IN-SEA-congres in Rotterdam (1981). De behoefte aan mondelinge informatie, naast de al aanwezige schriftelijke en audio-visuele toelichtingen, was vooral groot bij de tentoonstelling *De Kogel door de Kerk?* (1979). Onder de bezoekers, die een rondleiding over deze tentoonstelling op prijs stelden, bevonden zich H.K.H. Prinses Beatrix, die de opening verrichtte, en H.M. Koningin Juliana, die de tentoonstelling incognito bezocht. Ook rondgeleid werden de burgemeesters van de grote steden en de echtgenote van de vice-president van de Verenigde Staten, Mrs. Mondale, en de echtgenotes van een aantal Nederlandse ministers. Voorts werden in de verslagperiode regelmatig door de diverse stafafdelingen lezingen gehouden en méér dan regelmatig medewerking verleend bij studie-opdrachten van aankomende

collega's. Medewerking werd ook vele malen gegeven aan de samenstelling van televisie- en radioprogramma's rond tentoonstellingen en aanwinsten.

De wassende stroom van publicaties, alsmede de in de jaren '70 sterk gestegen vraag naar fotografisch materiaal van allerlei aard en het toenemende gebruik van de fotografie als hulpmiddel bij het wetenschappelijk onderzoek (infra-rood, ultra-violet enz.), leidden, doordat één persoon alle dagelijkse werkzaamheden moest uitvoeren voor de bibliotheek én fotodocumentatie, tot een onhoudbare situatie. Hieraan kwam een einde op 1 januari 1975 met het aantrekken van een full-time fotodocumentalist. Sedertdien zijn de werkzaamheden van de bibliotheek en fotodocumentatie gescheiden, zij het dat de bibliothecaris de verantwoordelijkheid ook voor de fotodocumentaire behield.

Bibliotheek

Voor de toenemende problemen rond het gebrek aan ruimte voor vooral de vele duizenden catalogi van tentoonstellingen en veilingen kwam in de winter van 1974/75 een voorlopige oplossing. In deze periode werden op de zolderverdieping van het gebouw de Hoge Stoep 34 houten kasten gebouwd, die, naar het zich laat aanzien, nog tot ca 1985 voldoende ruimte bieden.

Voor de tijdschriften en boeken werd, evenals voorheen, plaats gevonden op de nieuwe werkkamers van het weten-

schappelijk personeel. De noodzakelijke herordening na de verhuizing in 1974 van met name de tentoonstellingscatalogi bleek dermate omvangrijk dat jaren lang een deel van deze collectie niet goed toegankelijk was. Aan deze situatie is nu bijna een einde gekomen.

Al geruime tijd wordt de noodzaak ingezien om te komen tot een systematische ingang op boeken en catalogi. Bij een groeiend bezit aan literatuur blijkt meer en meer dat het bezit van alleen een alfabetische catalogus onbevredigend is. Aanzetten tot een systematische rangschikking zijn gedurende de verslagperiode gedaan, maar gebrek aan mankracht is de oorzaak van stagnatie in de daadwerkelijke uitvoering.

Het bedrag dat jaarlijks ter beschikking komt voor aankopen ten behoeve van de bibliotheek bleek de laatste jaren te krap; het budget houdt helaas geen gelijke tred met de prijsstijging en het aanbod van boeken en tijdschriften, die voor de wetenschappelijke onderbouwing van de verzameling noodzakelijk zijn. Eveneens om redenen van budgettaire aard moest gedurende een aantal jaren worden afgezien van het regelmatig laten inbinden van tijdschriften. Sinds 1979 kon hiervoor weer financiële ruimte gevonden worden, zodat thans ongeveer de helft van de achterstand is ingelopen.

Twee leerlingen van de bibliotheek- en fotodocumentatieschool hebben in respectievelijk 1976 en 1977 stage gelopen in de bibliotheek. De bibliotheek telt thans ca 18.000 delen.

Fotodocumentatie

De hiervoor genoemde bijna explosieve vraag naar foto's, dia's en andere fotografische produkten werd veroorzaakt door een stijgende vraag van uitgevers, wetenschappelijke instellingen en publiek naar afbeeldingen van voorwerpen in de collectie van het Centraal Museum. Daarnaast groeide, parallel met het wetenschappelijk onderzoek en restauratie, in het Centraal Museum zelf de behoefte aan een nauwkeurige documentatie van de stand van zaken. Tenslotte dwong een versnelde inventarisatie van voorwerpen uit de collectie tot een hoge foto-productie. Dit alles resulteerde gedurende de laatste jaren in een, door tijdgebrek niet te verwerken, gestaag groeiende niet voor wetenschappelijk werk toegankelijke stapel foto's. Mede oorzaak hiervoor was de tussentijdse verhuizing van de fotodocumentatie naar een grotere ruimte en hiermee samenhangend de in gebruikneming van een nieuw opbergsysteem. Duizenden kartons met opgeplakte foto's moesten worden bijgesneden, wilden zij passen in de nieuwe laden. Ook dienden vele

negatieven — gewoonlijk kleinbeeld-negatieven vervaardigd in de jaren vijftig — die niet meer aan de thans geldende kwaliteitseisen voldeden, te worden vervangen.

Het aantal negatieven is thans ca 35.000 (15.000 kleinbeeld, 10.000 rolfilms 6/9 en 10.000 groter formaat); opgeplakte foto's ca 20.000.

Tentoonstellingen

Bezoekersaantallen kunnen slechts worden vermeld bij die exposities, waarvoor een aparte toegangsprijs werd geheven en/of welke gehouden zijn in de dependance Maliebaan 42.

1972

Kinderen spelen... waarom, waarmee, tot 9 januari

Keuze uit de tien jaar aanwinsten (1961-1971), tot 9 januari

Verleden in het Heden, tot 9 januari

Kersttentoonstelling, tot 16 januari

Gentse Konstruktieve Kunst, 17 januari t/m 5 maart. Aantal bezoekers 2.418

In en om de Dom, 29 januari t/m 5 maart

Aanwinsten Nederlandse ceramiek (1970-1972), 11 maart t/m 23 april

Legaat Cunaeus, 11 maart t/m 23 april

Bruikleen Uittenbogaert, 11 maart t/m 23 april

Projectwerk Konstruktieve Kunst, 11 maart t/m 23 april

Nederlandse grafiek na 1945, 10 mei t/m 2 juli. Aantal bezoekers 5.658

Zilver, 14 juni t/m 17 september. Aantal bezoekers 3.387

De mens in geloof, bijgeloof en spel, 7 oktober t/m 29 oktober. Aantal bezoekers 4.059

Kasteel te koop (Actua 1), 21 oktober t/m 15 november

Schilderijen en tekeningen uit de 19de eeuw, 25 november t/m 31 december

1973

Het nieuwe Wereldbeeld, het begin van de abstracte kunst in Nederland, 1910-1925, 18 januari t/m 28 februari. Aantal bezoeker 7.357

Utrechtse misbaksels uit 1400 (Actua 2), 16 maart t/m 29 april

Uit de Jacobikerk, 14 april t/m 30 mei

Jaarprijzen 1972 Art Director's Club Nederland (Actua 3), 27 april t/m 20 mei

17de eeuwse schilderijen, 15 juni t/m 31 juli

Eat-Art (Actua 4), 5 augustus t/m 3 september

Uit Utrechtse Gods- en Gasthuizen 1, 13 juli t/m 3 september

Uit grootmoeders kastje, 30 augustus t/m 21 oktober

Nalatenschap J. Uiterwaal, 16 oktober t/m 31 december

Anno 1471; het begin van de boekdrukkunst in de Nederlanden, 23 november t/m 2 januari 1974

Uit Utrechtse Gods- en Gasthuizen 2, 23 november t/m 2 januari 1974

24 Jaar Stichting de Roos Utrecht, 1946-1970, 15 december t/m 27 januari 1974

1974

Het leven in de late Middeleeuwen, 25 februari t/m 12 mei

Uit Utrechtse Gods- en Gasthuizen 3, 1 maart t/m 1 april
De Dom in puin, 1 augustus t/m 22 september
Schoenen van Jan Jansen 1964-1974, 21 augustus t/m 6 oktober
Landschap in Utrecht, 18 september t/m 3 november. Aantal bezoekers 4.074
Schilderijen uit de eigen collectie, november
Jacht, wijn en liefde, 17 november t/m 16 december
P. Struycken, 22 november t/m 6 januari 1975. Aantal bezoekers 3.066

1975
Verborgен schat geborgen, 21 januari t/m 22 februari
Ittens kunstonderwijs, 1 februari t/m 17 maart. Aantal bezoekers 8.348
Alain Teister, Zevenluik met bed en bezoekers, 14 februari t/m 8 maart
Otto en Adya van Rees, 30 april t/m 22 juni. Aantal bezoekers 2.174
Abstracte kunst uit eigen bezit, 28 juni t/m 1 september
De Straalmantel van Fong Leng, juli
Klein geld, grof geld; munten van de Nederlandse steden, 3 oktober t/m 30 oktober
Ruimte en perspectief, 16 oktober t/m 1 februari 1976
Gebroeders Bätz, 21 november t/m 18 januari 1976

1976
Twee klankprojecten van Ton Bruynèl, 17 januari t/m 15 februari
Nieuwe zorg voor oude beelden, 30 januari t/m 14 maart
Jugendstilaardewerk uit eigen bezit, 17 februari t/m 28 maart
Kijk maar, er staat niet wat er staat, 15 maart t/m 28 juni 1977. Aantal bezoekers 11.555
Prenten en tekeningen van Charles Donker, 15 april t/m 6 juni
Collectie Van Baaren, 20 mei t/m 15 september
Opgravingen Vredenburg (Actua 5), 11 juni t/m oktober
Vondsten uit Oude Kamp 7 (Actua 6), juli/oktober
Schilderkunst uit de 19de en 20ste eeuw uit eigen bezit, juli/oktober
Miniaturen uit het legaat van mevrouw A.M.E.B. Wttewael-von Mansbach, september/december
Armando; nieuwe schilderijen en tekeningen, literair werk, Herenleed, 15 december t/m 30 januari 1977

1977
Jan van Scorel in Utrecht, 5 maart t/m 1 mei. Aantal bezoekers 11.348
Artibus-mode in het Centraal Museum, 24 mei t/m 30 mei
Penningen met vlijt vergaert, 13 juni t/m 23 oktober
Figuratieve kunst van de 20ste eeuw uit eigen bezit, 12 juli t/m 30 oktober

Wat is werkelijkheid?, 15 oktober t/m 1 juli 1978. Aantal bezoekers 22.303
S. van Ravesteyn, 19 november t/m 8 januari 1978. Aantal bezoekers 1.900

1978
Experimentele opstelling van de schilderijenverzameling in de vernieuwde schilderijenzalen, 1 april t/m 31 december
Nederlandse tekeningen uit drie eeuwen, 29 april t/m 25 juni
Tomas Rajlich, 13 oktober t/m 10 december
Vormgeving, 23 oktober t/m 1 augustus 1979. Aantal bezoekers 22.656
Johan Miedema, 17 november t/m 1 januari 1979

1979
De Kogel door de Kerk?, 24 februari t/m 4 juni. Aantal bezoekers 40.067
Vier Konsepten Brott, 6 juli t/m 19 augustus
Nieuwe zorg voor oude beelden, juli/augustus
Gerit van 't Net, 14 september t/m 28 oktober. Aantal bezoekers 1.778
Een schilderij centraal 1: het Utrechtse kruisigingsdrieluik, 22 september t/m 1 november
Pieke Stuvèl, 29 september t/m 4 november
Film en Beeldende Kunst 1900-1930, 15 november t/m 13 januari 1980. Aantal bezoekers 3.122

Kleur, 19 november t/m 1 augustus 1980. Aantal bezoekers 26.337
Een schilderij centraal 2: de Jerusalemvvaarders, 1 december t/m 13 januari 1980

1980

Een schilderij centraal 3: de Slapende Mars, 26 januari t/m 16 maart
Lou Loeber, 28 maart t/m 18 mei
Een schilderij centraal 4: het Gezicht op de Gaardbrug, 29 maart t/m 18 mei
Dood en Begraven, sterven en rouwen 1700-1900, 15 mei t/m 3 augustus. Aantal bezoekers 9.533
Een schilderij centraal 5: Arbeiders op steenfabriek Ruimzicht, 7 juni t/m 20 juli
Een schilderij centraal 6: Zelfportret met zwarte band, 2 augustus t/m 21 september
De Vier Paddenstoelen en hun sporen, 17 augustus t/m 28 september
Aad van Houwelingen, 18 oktober t/m 7 december. Aantal bezoekers 812
Crêpe en kralen, 13 december t/m 16 maart 1981

1981

Van Gogh tot Cobra, 14 februari t/m 20 april. Aantal bezoekers 32.347
Zijdebalen, lusthof aan de Vecht, 22 mei t/m 2 augustus. Aantal bezoekers 4.461
Een museum is meer . . . , vanaf juni
Overalls, 16 oktober t/m juni 1982

Met de beste wensen voor het nieuwe jaar, 19 december t/m 31 januari 1982
Uit scherven opgebouwd, 19 december t/m 31 januari 1982

Bruiklenen aan tentoonstellingen

In de verslagperiode werden aan de volgende musea en instellingen in binnen- en buitenland kunstwerken in bruikleen afgestaan ten behoeve van door hen georganiseerde tentoonstellingen:

1972

Amsterdam, Kunsthandel P. de Boer: Nederland water/land
Amsterdam, Mak van Waay N.V.: Hildo Krop, stadsbeeldhouwer van Amsterdam
Amsterdam, Rijksmuseum: Nederlandse schilders en tekenaars in de Oost
Amsterdam, Stedelijk Museum: Pyke Koch
Boekarest, Nationaal Museum: Olandezul la el acasă si în lume (De Hollander uit en thuis)
Bremen, Kunsthalle: Jaap Wagemakër
Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof: Nederlandse buitenplaatsen bedreigd?
Düsseldorf, Städtische Kunsthalle: Heinrich Campendonk (ook in Bonn)
's-Gravenhage, Haags Gemeentemuseum: Ed Dukkens
's-Gravenhage, Haags Gemeentemuseum: Glas: empire, biedermeier 1800-1850
Hannover, Historisches Museum am Höhen Ufer: 300 Jahre Niederländi-

sche Fliessen

Hilversum, De Vaart: Attributen uit de oude banketbakkerij

Keulen, Kunsthalle: Rijn en Maas (ook in Brussel)

Laren, Singer Museum: Oog in 't zeil

Londen, Hayward Gallery: Gerrit Rietveld

Utrecht, Aartsbisshoppelijk Museum: Van Willibrord tot Wereldraad

Utrecht, Gemeentelijke Archiefdienst: Burger in Utrecht

Utrecht, Gemeentelijke Muziekschool: Strijk- en tokkelinstrumenten

Utrecht, Hedendaagse Kunst: Prent-in

Utrecht, Hedendaagse Kunst: Hoe goud was de Gouden Eeuw?

Utrecht: Rondreizende tentoonstelling in Utrechtse bejaardentehuizen

Utrecht, Rijksarchief: Port Royal en Utrecht

Wuppertal, Von der Heydt-Museum: Kunst um 1930

1973

Amsterdam, Museum Van Loon: Tekeningen van Pieter van Loon

Antwerpen, Internationaal Cultureel Centrum: Pieter Engels selfportrait of this century

Antwerpen, Stadsfeestzaal: Op de Rede

Arnhem, Gemeentemuseum: Raoul Hynckes 1893-1973

Arnhem, Gemeentemuseum: 52 wekenplan; Lou Schwirtz

Bergen, Kunstenaarscentrum: Vervreemding, vormen van realisme in de beeldende kunst

Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten: Van Ingres tot Paul Delvaux

Deurne, Museum Dinghuis: Piet Wiegman, Terug in Deurne

Eindhoven, Philips Ontspanningscentrum: Vrienden om Jaap Wagemaker

Groningen, Groninger Museum: Het Nieuwe Wereldbeeld (ook in: Utrecht en Schiedam)

Helmond, Gemeentehuis: 50 jaar kasteel-raadhuis Helmond 1923-1973

Keulen, Kölnisches Stadtmuseum: Hanse in Europa

Kevelaar, Museum für niederrheinische Volkskunde: Hendrick Goltzius

Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal: De Hollandse molens in de 18de eeuw

Londen, London Museum: The Dutch in London

Mechelen, Cultureel Centrum Burgemeester Antoon Spinoy: 500 jaar Grote Raad

Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Werk van Lies Coslijn, ceramiek 1956-1973 (ook in Arnhem en Leeuwarden)

Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Carel Willink

Schiedam, Stedelijk Museum: Illusie

Utrecht, Buurkerk: Utrecht en Oranje

Utrecht, Gemeentelijke Archiefdienst:

Archieven der Doopsgezinden, Lutheranen en Remonstranten te Utrecht

Utrecht, Hedendaagse Kunst: Spelen met sprookjes

Utrecht, 't Hoogt: Hoeden en petten en damescorsetten

Utrecht, Jaarbeurs, Restaurant Long Champ: Uitstalling in vitrines (2x per jaar)

Utrecht: Rondreizende tentoonstelling in Utrechtse bejaardentehuizen

Utrecht, Rijksarchief: Zicht rond Gooi en Sticht

Zeist, Het Zeister Slot: Werk van 11 kunstenaars uit de provincie Utrecht

Zürich, Museum Bellevue: Die Zwanziger Jahre

1974

Amersfoort, De Zonnehof: Willink 75 jaar

Amsterdam, Rijksmuseum Vincent van Gogh: Anthon van Rappard

Amsterdam, Stedelijk Museum: Armando

Arnhem, Gemeentemuseum: Een eigenaardig kunstig leven

Enschede, Rijksmuseum Twenthe: Tentoonstelling t.g.v. 100-jarig bestaan van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging

Florence, Palazzo Strozzi, Biennale: Dal realismo al simbolismo

Franeker, Stedelijk Museum 't Dr Coopmanshûs: Holland dada

's-Gravenhage, Haags Gemeentemu-

seum: Matthijs Maris

's-Gravenhage: Klein geld, grof geld (ook in: Middelburg, Antwerpen, Roermond, Deventer, Nijmegen, Groningen, Bolsward, Alkmaar, Haarlem, Utrecht en Bergen op Zoom)
Haarlem, Frans Halsmuseum: Tulpo-mania

Leiden, Stedelijk Museum De Laken-hal: Leiden '74

Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Wim Schuhmacher

Schiedam, Stedelijk Museum: Kon-frontatie 16

Utrecht, Aartsbisshoppelijk Museum: Vromen en verlichten

Utrecht, Kunsthandel F. Kleijn: Douwe van der Zweep

Utrecht, O.L.S. Dalton: tentoonstelling t.g.v. 150-jarig bestaan

Utrecht, Universiteitsmuseum: 500 jaar Stedelijk Gymnasium

Zaandam: Levenslang zitten (ook in Laren, Haarlem, Lelystad, Amersfoort, Eindhoven, Leiden, Roermond, 's-Hertogenbosch, Venlo, Tiel, Epe, Almelo en Arnhem)

Zaandijk, Het Weefhuis: Twee stromin-gen

Zeist, Het Zeister Slot: 143 maal Isaac Israëls

1975

Amsterdam, Rijksmuseum: Anamor-phosen (ook in: Parijs)

Amsterdam, Stedelijk Museum, Am-

sterdamse School

Arnhem, Gemeentemuseum: Het laat-ste stilleven, Zelfportretten en stillevens 1930-1940 van Dick Ket

Eindhoven, Technische Hogeschool: Schröderhuis-tentoonstelling

's-Gravenhage, Haags Gemeentemu-seum: Otto en Adya van Rees (ook in: Utrecht)

Haarlem, Frans Halsmuseum: Metalen buisstoelen 1925-1940 (ook in: Delft)

Heerlen, Stadhuis: Jan Stekelenburg

Krefeld, Museum Haus Lange: Stühle aus Stahlror 1925-1940

Leeuwarden, Het Prinsessehof: Zout-glazuur

Londen: Holland is here (ook in: Man-chester, Liverpool, Birmingham, Car-diff en Brighton)

Maastricht, Bonnefantenmuseum: Beelden en tekeningen van Oscar

Jespers en van beeldhouwers die bij hem gewerkt hebben (ook in: Breda)

Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: P. Struycken (ook in:

Utrecht, Eindhoven en Antwerpen)

Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Zilver van Kempen & Be-geer (ook in: Amersfoort)

Utrecht, Jaarbeurs: Emancipade

Utrecht, Kunsthandel F. Kleijn: Dick van Luyn

Utrecht, Kunsthandel F. Kleijn: Louis Wijmans

Utrecht, Provinciehuis: Ze zullen ons een zorg zijn . . .

Utrecht: Rondreizende tentoonstelling in Utrechtse bejaardentehuizen

1976

Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum: Amsterdam in de put

Amsterdam, Joods Historisch Mu-seum: Joseph Mendes da Costa

Amsterdam, Rijksmuseum; Tot lering en vermaak

Kortrijk, Stedelijk Museum voor Scho-ne Kunsten: Herdenking Roelandt Sa-very

Leeuwarden, Het Prinsessehof: Theo Dobbelman – een overzicht (ook in: Nijmegen)

Maastricht, Bonnefantenmuseum: G. Rietveld

Otterlo, Rijksmuseum Kröller-Müller: Overzichtstentoonstelling Bart van der Leck

Philadelphia: The Dutch Republic in the days of John Adams (1775-1795) (ook in: New York, Raleigh en Chica-go)

Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Omtrent bakbeesten en vuurlanders

De Rijp, Rijper Museum In 't Houten Huis: Werk van Jan Kieft

Utrecht, Gemeentelijke Archiefdienst: Recht en slecht

Utrecht, Historisch Kostuumcentrum: St Nicolaastentoonstelling

Utrecht, Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum: 30 jaar klokken en

zilver uit Nederland 1900-1930

1977

Amersfoort, Het Kapelhuis: Kunsthistorisch overzicht 1900-1975

Amsterdam, Museum Willet-Holthuyzen: Amstelporselein 1784-1814

Amsterdam, Stichting Architectuur Museum: S. van Ravesteyn (ook in: Utrecht)

Bergen op Zoom, Gemeentemuseum Het Markiezenhof: De tranen van Klaartje, natuurwetenschap en techniek 1750/1850

Bergen op Zoom, Gemeentemuseum Het Markiezenhof: Stoeien met de taille
Berlijn, Staatliche Museen Preussischer Kunstbesitz: 15e Europäische Kunstausstellung (Tendenzen der Zwanziger Jahre)

Brussel, Paleis voor Schone Kunsten: Albrecht Dürer in de Nederlanden

Deurne, Gemeentemuseum De Wieger: De schilder en zijn model

Leeuwarden, Het Princessehof: C.J. Lanooy

Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal: Floris Verster en M. Kamerlingh Onnes, aquarellen en tekeningen 1885-1900

Nijmegen, Nijmeegs Museum Commanderie van St Jan: Hospitaalridder van Sint Jan

Parijs, Institut Néerlandais: Jan Toorop
Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Woody van Amen

Utrecht, Gemeentelijke Archiefdienst: Het beleg en de afbraak van kasteel Vredenburg in 1576/1577

Utrecht, Universiteitsmuseum: Dieren in de kunst

Venlo, Goltziusmuseum: Bloemen in de schilderkunst

Venlo, Museum Van Bommel-van Dam: overzichtstentoonstelling Charles Eyk (ook in: Maastricht en St Nikolaas)

1978

Amsterdam, Rijksmuseum: Het vaderlandsch gevoel

Amsterdam, Rijksmuseum Vincent van Gogh: Frits Klein

Doorwerth, Het Nederlands Jachtmuseum: Jachtwet in Nederland

Düsseldorf, Städtische Kunsthalle, Museum des Geldes (ook in: Eindhoven en Parijs)

Eindhoven, Van Abbemuseum: Armando

Franeker, Stedelijk Museum 't Dr Coopmanshûs: Anna Maria van Schürman (ook in: Utrecht)

's-Gravenhage: Haags Gemeentemuseum: Bredius-collectie in het Haags Gemeentemuseum

's-Gravenhage, Haags Gemeentemuseum: Kunstenaren der Idee: symbolistische tendenzen in de Nederlandse kunst, ca 1880-ca 1930 (ook in: Groningen)

Houten, Dorpshuis De Grund: Bruiloft

vroeger en nu

Londen, Hayward Gallery: Neue Sachlichkeit and German Realism of the Twenties

Nijmegen, Nijmeegs Museum Commanderie van St Jan: Jan Toorop

Otterlo, Rijksmuseum Kröller-Müller: J.Th. Toorop

Purmerend, Museum Waterland: Jugendstil uit Purmerend (ook in: Hoorn en Leeuwarden)

Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Thema thee

Utrecht, Gemeentelijke Archiefdienst: Van Liender en de stad Utrecht

Utrecht: Rondreizende tentoonstelling Utrechtse bejaardentehuizen

Veenendaal, gebouw Eltheto: 't Veen voorheen

Zeist, Het Zeister Slot: Reinheid kent geen tijd

1979

Amersfoort, De Zonnehof: Gerrit Rietveld

Amstelveen, Dienst voor Cultuur: Poppenschilderijen

Amsterdam, Museum Willet-Holthuyzen: Keur van tin

Amsterdam, Rijksmuseum: Nederlands zilver (ook in: Toledo en Boston)

Amsterdam, Stedelijk Museum: Emmy van Leersum

Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten: Zero Internationaal
Antwerpen

Apeldoorn, Historisch Museum Maria-lust: Vrouwenarbeid
 Bryn Mawr (Pennsylvania), Bryn Mawr College: The die is cast
 Doorwerth, Het Nederlands Jachtmuseum: De pijp uit
 Edam, Grote Kerk: Aart Roos
 Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal: 20 x Jan Steen
 Münster, Westfälisches Landesmuseum: Stilleven in Europa (ook in: Baden-Baden)
 Nordhorn, Städtische Galerie: Jan Schoonhoven, Carel Visser
 Nijmegen, Nijmeegs Museum Commanderie van St Jan: Kijk en Vergelijk (ook in: Leiden en Velzen, 1981)
 Soest, Oude Kerk: tentoonstelling in het kader van Soest 950 jaar
 South Orange (New Jersey), Seton Hall University Student Center: tentoonstelling over kant
 Tokyo, Dutch painting from the century of Van Gogh (ook in: Sapporo, Hiroshima en Nagoya)
 Utrecht, Historisch Kostuumcentrum: Een lastig pak
 Utrecht, Muziekcentrum Vredenburg: Utrecht als muziekcentrum
 Venlo, Museum Van Bommel-van Dam: De generatie van 1900

1980

Amsterdam, Rijksmuseum: Adriaen van Wesel
 Amsterdam, Rijksmuseum Vincent van

Gogh: Vincent van Gogh in zijn Hollandse jaren
 Amsterdam, Stedelijk Museum: Willink
 Apeldoorn, Rijksmuseum Paleis 't Loo: Van Stadhoudersstoel tot Konings-troon
 Franeker, Stedelijk Museum 't Coopmanshûs: Overzichtstentoonstelling Otto en Adya van Rees
 Gent, Centrum voor Kunst en Cultuur: Benedictus en zijn monniken in de Nederlanden
 's-Gravenhage, Haags Gemeentemuseum: Domela
 's-Gravenhage, Haags Gemeentemuseum: Constant
 Grubbenvorst, Galerij Pedjeshof: De stoel
 Leeuwarden, Fries Museum: Thijs Rinsma (ook in: Dordrecht)
 Leeuwarden, Gemeentelijk Museum Het Princessehof: W.C. Brouwer (ook in: Arnhem en Gouda)
 Leeuwarden, Gemeentelijk Museum Het Princessehof: Jan Oosterman
 Leiderdorp, Gemeentehuis: Winkelhof in klinkende munt
 Londen, Tate Gallery: Abstraction: towards a new art
 Mons, Musée des Beaux Arts: Van Gogh en Belgique
 Parijs, Institut Néerlandais: Bart van der Leck
 Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen: Struycken, structuur/elementen 1969-1980

Stuttgart, Württembergischer Kunstverein: Van Gogh bis Cobra (ook in: Bonn en Utrecht)
 Utrecht, Centraal Museum, dependance Maliebaan 42: Geen dag zonder lijn (georganiseerd door Landelijke Stichting Beeldende Vorming, Utrecht)
 Utrecht, Galerie Jas, Dolf Zwerver
 Utrecht, Informatiecentrum Vredenburg: Utrecht herdenkt Koningin Wilhelmina (ook in: stadhuis)
 Utrecht: Rondreizende tentoonstelling in Utrechtse bejaardentehuizen
 Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent: Kant in de kerk
 Venlo, Museum Van Bommel-van Dam: Leon van der Heyden
 Washington, National Gallery of Art: Gods, saints and heroes (ook in: Detroit en Amsterdam)
 Wijk bij Duurstede, Stedelijk Museum: Zomerpostzegels waarvoor?
 Zeist, Het Zeister Slot: Nederlandse Jugendstil en Art Déco
 Zürich, Kunstgewerbemuseum der Stadt Zürich, Stuhl aus Holz, Stuhl aus Stahl

1981

Aarau, Aarauer Kunsthhaus: Künstlergruppen in der Schweiz — vom modernen Bund zur Gruppe 33
 Bergen N.H., Gemeentemuseum 't Sterkenhuis: Paal 33, Bergen aan Zee 75 jaar
 Bergen op Zoom, Gemeentemuseum

Het Markiezenhof: De Populisten Berlijn, Gropius-Bau: Preussen
 Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof: De stad Delft, cultuur en maatschappij 1572-1667
 Eindhoven, Technische Hogeschool: Kunst en techniek; Peter Struycken en Panamarenko
 Enschede, Rijksmuseum Twenthe: Het Magisch Realisme in de Nederlandse schilderkunst
 Haarlem, Frans Halsmuseum: De kunst van het moederschap
 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum: Jan Sluyters (ook in: Haarlem en Arnhem)
 Laren, Singer Museum: De tijd wisselt van spoor; Nederland rond 1900
 Minneapolis, Walker Art Center: De Stijl
 Recklinghausen, Städtische Kunsthalle: Tentoonstelling ter gelegenheid van de Ruhrfestspiele
 Roermond, Gemeentemuseum: Kaatje ben je boven (ook in: Apeldoorn)
 Schoonhoven, Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum: Schoonhoven
 Utrecht, Gemeentelijke Archiefdienst: Buitens binnen Utrecht
 Utrecht, HEMA, Oud Utrecht: Uitstalling in vitrines
 Utrecht, Holiday Inn: uitstalling in vitrine
 Utrecht: Rondreizende tentoonstelling in Utrechtse bejaardentehuizen

Utrecht, Rijksmuseum Het Catharijneconvent: Utrecht en zijn middeleeuwse kerken
 Vianen, Stedelijk Museum: Leven in een kasteel

Publicaties

1972

Gentse konstruktieve kunst, 76 blz., afb. (J.A.L. de Meyere)
 In en om de Dom, 2 blz., stencil (J.A.L. de Meyere)
 Nederlandse grafiek na 1945 uit eigen bezit, 140 blz., afb. (L. Brozek-Dolezal)
 Grafiek-oriëntatie; verklaring der grafische technieken, 16 blz., afb., stencil (L. Brozek-Dolezal)
 Zilver; collectie Centraal Museum Utrecht, 111 blz., afb. (J.J.C. baron Taets van Amerongen)
 Kleine handleiding in drie delen bij de kostuumafdeling, afb., stencil (J.M. Adriaans-Buij)
 De mens in zijn geloof, bijgeloof en spel; poppen van Toos van Dam, 4 blz., afb., stencil (J. Smit)
 Kasteel te koop, 6 blz., afb., stencil (J.A.L. de Meyere)
 Abraham Bloemaert, 2 blz., stencil (J.A.L. de Meyere)

1973

Het Nieuwe Wereldbeeld; het begin van de abstracte kunst in Nederland 1910-1925, 26 blz., bibl., stencil (C. Blotkamp)
 Het Nieuwe Wereldbeeld, inleidingen op de tentoonstelling in: Museumjournaal 1972 blz. 241-302 (E. van Uiter, M. Hoogendoorn, I. Boelema, A. de Jongh, I. Spaander)

Utrechtse misbaksels uit 1400, 8 blz., afb. (A. Bruijn, T.J. Hoekstra)

Uit de Jacobskerk, 15 blz., stencil (J.A.L. de Meyere)

Centraal Museum Maliebaan 42 Utrecht, beschrijving der eerste etage, 9 blz., stencil (L. Brozek-Dolezal)

Eat-Art, 8 blz., stencil (J.A.L. de Meyere)

Uit Utrechtse gods- en gasthuizen 1, 15 blz., bibl., stencil (J.A.L. de Meyere)

Uit grootmoeders kastje; de verzameling antiek handwerkgerief van mevrouw C.M. Kutt-schrütter te Aerdenhout, 20 blz., bibl., stencil (C.M. Kutt-schrütter, J.M. Adriaans-Buij)

Anno 1473; het begin van de boekdrukkunst in de Nederlanden, 60 blz., bibl., stencil (V.F. Blotkamp-de Roos, G. van Thienen, M.J. Veldkamp, A. Beeke)

Uit Utrechtse gods- en gasthuizen 2, 15 blz., bibl., stencil (J.A.L. de Meyere)

Vijfentwintig jaar Stichting de Roos Utrecht 1946-1970, 23 blz. (C. Leeflang)

1974

Het leven in de late middeleeuwen, 23 blz., stencil (V.F. Blotkamp-de Roos, J.A.L. de Meyere, H.J. de Smedt)

Utrecht als middeleeuwse stad; leven in de late middeleeuwen, 62 blz., afb., bibl. (O.N. Keuzenkamp-Roovers)

Uit Utrechtse gods- en gasthuizen 3, 14 blz., bibl., stencil (J.A.L. de Meyere)

1 augustus 1674, de Dom in puin; Herman Saftleven tekent de stormschade in de stad Utrecht, 92 blz., afb., bibl. (A. Graafhuis, D.P. Snoep, J.G. Riphaagen, H. Borsje-Hillebrand, Th. Haakma Wagenaar, A.F.E. Kipp)

De schoenen van Jan Jansen 1964-1974, 19 blz., stencil (J.M. Adriaans-Buij)

Landschap in Utrecht; tentoonstelling ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van Staatsbosbeheer, 48 blz., afb., bibl. (R.J. Benthem, L. Brozek-Dolezal, V.F. Blotkamp-de Roos, J.A.L. de Meyere)

Jacht, wijn en liefde, 2 blz., stencil (J.A.L. de Meyere)

P. Struycken, 84 blz., afb., bibl. (C. Blotkamp, F. Haks, M. Jobse, T. van Kooten, C. Lunshof, P. Sol)

1975

Verborgten schat geborgen; de muntvondst bij de Lange Nieuwstraat Utrecht, 9 blz., afb. (H. Enno van Gelder)

Ittens kunstonderwijs, 56 blz., afb. (E. Billeter)

Johannes Itten; het kunstonderwijs, 15 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos)

Zevenluik met bed en bezoekers en ander werk van Alain Teister, 22 blz., afb. (A. Teister)

Rietveld Schröder huis 50 jaar, 15 blz., afb. (G.J. de Rook, B. Mulder)

Otto en Adya van Rees; leven en werk tot 1934, 119 blz., afb., bibl. (W. Enzinck, H. Frank, H. Henkels, V. Mehra, M. Seuphor, J. Voskuil)

Otto en Adya van Rees, 6 blz., stencil (H. Henkels)

Abstracte kunst uit eigen bezit, 17 blz., stencil (V.F. Blotkamp-de Roos, L. Brozek-Dolezal)

De straalmantel van Fong Leng, 2 blz., stencil (J.M. Adriaans-Buij)

Klein geld, grof geld; munten van de Nederlandse steden, 42 blz., afb. (H. Enno van Gelder)

Ruimte en perspectief, 30 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos)

De orgelmakers Bätz, honderd jaar Utrechtse orgelbouw, 28 blz., afb. (M.A. Vente, G. Oost, D.P. Snoep)

1976

Twee klankprojecten van Ton Bruynèl, 16 blz., afb. (T. Bruynèl, J.M. Adriaans-Buij)

Nieuwe zorg voor oude beelden, 5 blz., afb., stencil (H.J. de Smedt)

Jugendstilaardewerk uit eigen bezit, 25 blz., afb., bibl. (M.S. Trappeniers)

"Kijk maar, er staat niet wat er staat", 30 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos, M.J. Veldkamp)

Charles Donker, 13 blz., afb., bibl. (L. Brozek-Dolezal)

Collectie Van Baaren, 14 blz., afb.

(M.J. Veldkamp)

Vondsten uit Oude Kamp 7, 8 blz., afb. (T.J. Hoekstra)

Miniatuurzilver uit het legaat van mevrouw A.M.E.B. Wttewaal-von Mansbach, 8 blz., afb. (M.J. Veldkamp)
Armando; nieuwe schilderijen en tekeningen, literair werk, Herenleed, 23 blz., afb., bibl. (C. Blotkamp, L. Brozek-Dolezal, V.F. Blotkamp-de Roos, N. Gregoor)

1977

Jan van Scorel in Utrecht; altaarstukken en schilderijen omstreeks 1540, documenten, technisch onderzoek, 136 blz., afb., bibl. (J.G. van Gelder, J. Guillouet, M.A. Faries, D.P. Snoep, J.A.L. de Meyere, J.R.J. van Asperen de Boer)

Jan van Scorel in Utrecht; altaarstukken en schilderijen omstreeks 1540, documenten, technisch onderzoek, 4 blz., afb. (J.A.L. de Meyere, D.P. Snoep, M.J. Veldkamp)

Het 17de eeuwse poppenhuis in het Centraal Museum, 28 blz., afb., bibl. (M.J. Veldkamp)

Penningen met vlijt vergaert, 39 blz., afb., bibl. (F.A.M. Pietersen, D.P. Snoep)

Wat is werkelijkheid?, 37 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos, M.J. Veldkamp)

S. van Ravesteyn, 96 blz., afb., bibl. (V.F. Blotkamp-de Roos, E. de Jong,

S. van Ravesteyn, D.P. Snoep)

S. van Ravesteyn, 4 blz., afb. (E. de Jong)

1978

Munten van de stad Utrecht, 28 blz., afb., bibl. (F.A.M. Pietersen)

Experimentele opstelling van de schilderijenverzameling, 21 blz. (V.F. Blotkamp-de Roos, J.A.L. de Meyere)

Nederlandse tekeningen uit drie eeuwen, 96 blz., afb., bibl. (L. Brozek-Dolezal, J.C. de Graaf-Oorthuys, M.J. Veldkamp)

Nederlandse tekeningen uit drie eeuwen, 4 blz., afb. (M.J. Veldkamp)

Vormgeving, 38 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos, M.J. Veldkamp)

Johan Miedema 1870-1952, 28 blz., afb. (E.J. van Straaten)

1979

De kogel door de kerk?; de opstand in de Nederlanden en de rol van de Unie van Utrecht 1559-1609, 204 blz., afb., bibl. (S. Groenveld, H.L.Ph. Leeuwenberg, N. Mout, W.M. Zappey, m.m.v. P. Knolle, J.A.L. de Meyere, F.A.M. Pietersen, C.J. von Ronnen, P. Scherft, A.R.M. Smit, D.P. Snoep)

De kogel door de kerk?; handcatalogus, 36 blz., afb. (D.P. Snoep)

De kogel door de kerk?; politiek op penningen, 43 blz., afb., bibl. (F.A.M. Pietersen)

Abstracte kunst uit de jaren zestig en

zeventig; een keuze uit de verzameling van het Centraal Museum, 60 blz., afb., bibl. (C. Cramer)

4 konsepten Brott; Birgitte Janssen, Otto Hamer, 12 blz., afb. (B. Janssen, O. Hamer)

Nieuwe zorg voor oude beelden, 2 blz., afb. (H.J. de Smedt)

Gerrit van 't Net, 16 blz., afb., bibl. (L. Brozek-Dolezal)

Een schilderij centraal; het Utrechtse Kruisigingsdrieluik en de aanblik van de hostie, 22 blz., afb., bibl. (K. Hazelzet)

Pieke Stuvet, 4 blz., afb. (J.M. Adriaans-Buij)

Kostuumafdeling, 4 blz., afb. (J.M. Adriaans-Buij)

Film en beeldende kunst 1900-1930, 108 blz., afb., bibl. (V.F. Blotkamp-de Roos, N. Brederoo, G.J. Zuilhof, C. Thunissen, I. Boelema)

Kleur, 22 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos, M.J. Veldkamp)

Een schilderij centraal: de Jeruzalemaarders van Jan van Scorel, 26 blz., afb., bibl. (E. de Jongh m.m.v. J.A.L. de Meyere)

1980

Een schilderij centraal: de Slapende Mars van Hendrick ter Brugghen, 37 blz., afb., bibl. (E. de Jong)

Een schilderij centraal: Gezicht op de Gaardbrug van P.J. van Liender, 25 blz., afb., bibl. (A. West-Braams)

Dood en begraven; sterven en rouwen 1700-1900, 143 blz., afb., bibl. (D.P. Snoep, C.H. Staal, A.R.M. Smit, M. ter Schegget, M. Thijs, P. van Zonneveld, A. Dirkse-Balhan, E. de Jong)

Dood en begraven; tentoonstelling over sterven en rouwen 1700-1900, 4 blz., afb. (M.J. Veldkamp)

Een schilderij centraal: Arbeiders op steenfabriek Ruimzicht van Anthon G.A. van Rappard, 29 blz., afb., bibl. (H. Schopping, L. Smit)

Een schilderij centraal: Zelfportret met zwarte band van Pyke Koch, 30 blz., afb., bibl. (A. Ouwerkerk, L. van Tilborgh)

De Vier Paddenstoelen en hun sporen; vier keramisten uit de jaren twintig en dertig, 4 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos)

De Vier Paddenstoelen, artikelen en catalogus van de tentoonstelling in: Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de Ceramiek afl. 99/100 (M.I.E. van Zijl, J. van Venetien, R.M.T. Verwer)

Ruimte en perspectief, 28 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos)

Ruimte en perspectief; docenteninformatie bij het schoolproject, 8 blz., afb. (V.F. Blotkamp-de Roos)

Kijk eens naar het vogeltje; familieportretten in het Centraal Museum, 18 blz., afb. (M.J. Veldkamp)

Kijk eens naar het vogeltje; docenteninformatie bij het schoolproject, 4 blz.

(M.J. Veldkamp)

Aad van Houwelingen; notitieboeken, zeefdrukken, open notities en een ruimtelijk boek "Dagen en Elementen", 23 blz., afb. (M.J. Veldkamp)

Het muntenkabinet, 8 blz., afb. (F.A.M. Pietersen)

Het Utrechtse schip, 8 blz., afb., bibl. (D.P. Snoep)

Crêpe en kralen; kledingstukken uit de jaren 1920 uit de verzameling van Hans van Emmerik te Utrecht, 16 blz., afb., bibl. (J.M. Adriaans-Buij)

1981

Van Gogh tot Cobra; Nederlandse schilderkunst 1880-1950, 311 blz., afb., bibl. (G. Imanse, T. Osterwold, J. Steen, A. Vowinckel)

Van Gogh tot Cobra; Nederlandse schilderkunst 1880-1950, 4 blz., afb. (M.J. Veldkamp)

Jan van Scorel 1495-1562; schilder voor prinsen en prelaten, 55 blz., afb., bibl. (J.A.L. de Meyere)

Jan van Scorel, 4 blz., afb. (M.J. Veldkamp)

Zijdebalen, lusthof aan de Vecht; tuinen tekenkunst uit het begin van de 18de eeuw, 94 blz., afb., bibl. (P.J.M. van Gorp, E. de Jong, D.P. Snoep)

Een museum is meer . . . , 8 blz., afb. (conservatoren Centraal Museum)

Overalls; educatief schoolproject, 38 blz., afb. (M.J. Veldkamp, A.J. Schopping)

Uit scherven opgebouwd; restauratie van opgegraven keramiek uit Utrecht, 8 blz., afb. (A.G. Rauws)

Met de beste wensen voor het nieuwe jaar; Utrechtse nieuwjaarsprenten uit vroegere eeuwen, 8 blz., afb. (J.A.L. de Meyere)

Een museum is meer . . . ; verzamelen/munten: fabricage en produkten, 8 blz., afb. (F.A.M. Pietersen)

Kunstwerk van de maand

1972

januari: Gerard van Honthorst (1590-1656), Musicerend gezelschap (plafondschildering), 1622, eikehout
februari: Gevelsteen "In het landts welvaren", 17de eeuw, zandsteen
maart: Armando (geb. 1929), Zwarte bouten op wit, 1970, olieverf en bouten op hardboard

april: Een paar muiltjes, ca 1875, gemerkt: Louette Finner

mei: Karel Gomes (geb. 1930, Anti-oorlogsmonument in de vorm van een middeleeuwse dodendans, 1965, brons

juni: Shlomo Koren (geb. 1932), Compositie, 1966, potlood- en krijttekening, stempelafdruk en gouache

juli: Arnoldus Koolhaas (1700-1755), Koffiekan, 1742, zilver en coromandelhout

augustus: Maerten Stoop (± 1620-1647), St Maarten te midden der armen, 2de kwart 17e eeuw, paneel

september: Gebroeders Muller Amsterdam, Giraffeklavier in Biedermeierstijl, ca 1820, mahoniehout

oktober: Het Utrechtse poppenhuis, ca 1680, kast van olijvenhout

november: Otto Prinsen (geb. 1936), Eenheid, 1966, doek

december: Abraham Bloemaert (1546-1651), De aanbidding der herders, ca 1620, doek

Mededelingen

1973

nr 1: Pieter Holstein

nr 2: J.H. Moesman, "Over wat in de musea niet te zien is"

nr 3: W. Sandberg, "Open de musea"

nr 4: Ger van Elk, "A beam too long to be photographed"

1974

nr 5: Lucebert

nr 6: Jan van Schoonhoven

nr 7: Lucassen, "Dagboek fragmenten 1972-1974"

1975

nr 8/9: Sipke Huismans

nr 10: Rob van Koningsbruggen

nr 11: Lambregts, Voskamp, "Instituut Houtappel"

nr 12: Constant, "Het zien van beeldende kunst"

1976

nr 13: Armando

nr 14: Carel Visser

nr 15: Jeroen Henneman

1977

nr 16/17: Jan. van Deene, "Rechtvaardiging"

nr 18: Douwe Jan Bakker, "Een vocabulaire beeldverzameling in het IJsländse landschap"

nr 19: Brott (Birgitte Janssen, Otto

Hamer), "Beschrijving van een beeldende systematiek"

1978

nr 20/21: Har Sanders en Nathalie van den Eerenbeemt, "Brieffragmenten"

nr 22: Kerr-Samsom (Marja Samsom)

nr 23/24: A.C. Willink, "A.C. Willink tussen 1922 en nu", met los supplement: "C.A. Willink, Het weten komt langzaam" (reprint)

1979

nr 25: Hans van Lunteren, "Een experimenteel park"

nr 26: Co Westerik

nr 27: Bertus Mulder, "Notities over architectuur"

1980

nr 28/29: Lou Loeber, "Herinneringen"

nr 30: R. van de Wint, "Van de Wint in gesprek met Egbert van Faassen"

nr 31: Hetty Huisman

1981

nr 32: J.C.J. van der Heyden, "Himalaya"

nr 33: Fons van Raaij, "Zestig en tachtig"

Personeel, uitgezonderd reservepersoneel

In dienst getreden 1972:

Crebolder, J., suppoost, 15 februari
V.d. Pels, J., leider creatieve werkplaats, 1 maart
Van Santen, G., assistent-leidster creatieve werkplaats, 1 maart
Vermeulen, H., assistent-leider creatieve werkplaats, 1 maart
Veldman-Blanchard, M., schoonmaakster, 23 mei
Stegeman, H., conservator-educatief, 19 juni
Janssens, A.M., directrice, 14 augustus
Klumpenaar, J.W., chef administratie, 15 oktober
Verweij, M., assistent-leidster creatieve werkplaats, 24 oktober

Uit dienst getreden 1972:

De Jong, J., bureelambtenaar A, 1 februari
Wallart, A., assistent-leider creatieve werkplaats, 9 februari
Nelissen, M., hulp-portier, 12 februari
Floothuis, A., assistent conservator, 1 maart
Van Marion, A., educatief medewerker, 1 maart
Schinny, J., bureelambtenaar B, 1 maart
Schinny-v.d. Riet, J., schoonmaakster, 31 maart

Van Bennekom, E., leidster creatieve werkplaats, 13 juli
Houtzager, M.E., directrice, 12 augustus
Van de Bronk, J., suppoost, 1 september
Van de Pels, M., leidster creatieve werkplaats, 3 september

In dienst getreden 1973:

Wallart, A., leider creatieve werkplaats, 1 januari
Oorthuys, J., museumassistente, 1 februari
Renaud, W., conservator deelproject, 1 april
Veldkamp, M.J., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 6 augustus
Blotkamp-de Roos, V.F., conservatrice educatieve afdeling, 1 oktober
Snoep, D.P., conservator historische afdeling, 1 oktober
Van de Linden, C.C., suppoost, 1 november

Uit dienst getreden 1973:

Blijdenstein-van Dalfsen, S., museumassistente, 1 februari
De Fluiter, D., suppoost A, 1 maart
Van Es-de Graaf, assistent leider creatieve werkplaats, 1 april
Van de Graaf, E., assistent-leider creatieve werkplaats, 1 april
Hoogenboom, B., assistent-leidster creatieve werkplaats, 1 april
Kale, M., assistent-leider creatieve

werkplaats, 1 april
Kale-Werdler, E., assistent-leider creatieve werkplaats, 1 april
Van Santen, G., assistent-leider creatieve werkplaats, 1 april
Vermeulen, M., assistent-leider creatieve werkplaats, 1 april
Vendrig, M., assistent-leider creatieve werkplaats, 1 april
Verweij, M., assistent-leider creatieve werkplaats, 1 april
Wallart, A., leider creatieve werkplaats, 1 april
Philipsen, J., conservator, 1 juli
Stegeman, H., conservator-educatief, 1 juli

In dienst getreden 1974:

Attema, Y., conservator deelproject, 1 juli
Spiegelenberg, H., conservator deelproject, 1 juli
Frielink-Muff, E., suppooste, 1 augustus
Rieteco, N., suppooste, 1 augustus
Rombout, C.D., vakman-suppoost/timmerman, 1 augustus
Lopez-van Heusden, J., suppooste 1 augustus
Kruimel, F., conservator deelproject, 1 september
Velt, L., conservator deelproject, 1 oktober
Coenen, N., suppoost, 13 oktober

Uit dienst getreden 1974:

Veldkamp, M.J., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 18 januari
de Ruiter, N., opzichter A/schilder, 1 maart
Van Elk, F., schoonmaakster, 1 april
Renaud, W., conservator deelproject, 1 juni

In dienst getreden 1975:

Koens, Ch., fotodocumentalist (W.S.W.), 1 januari
Broens-Eshuis, J., assistent conservator HK-U, 1 februari
Kraan-van den Heuvel, G., suppooste, 1 februari
Faries, M., conservator, 24 februari
Hogendoorn, A.C.J., directiesecretaresse, 1 juli
Trappeniers, M., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 september

Uit dienst getreden 1975:

Velt, L., conservator deelproject, 31 maart
Coenen, M., suppoost-bewaker, 1 april
Kruimel, F., conservator-deelproject, 1 juni
Faries, M., conservator, 1 augustus
Keller, M., suppooste, 1 september

In dienst getreden 1976:

De Koning, J.C., medewerker personeelsadministratie, 1 februari
Veldkamp, M.J., conservatrice educatieve afdeling, 9 februari

Van Leeuwen-van Tellingen, H., suppooste, 1 maart
Weide, S., museumassistente, 15 maart
Peters, J.A., suppoost, 1 april
Hoogenboezem, E.M., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 15 augustus
Spiecker, W.F.O., suppoost, 1 september
Van Amerongen, R., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 september
Wiersma, A., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 september

Uit dienst getreden 1976:

Grootenboer, B., suppoost, 1 januari
Hageman, P.C., suppoost, 15 februari
Trappeniers, M., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 maart
Lopez-van Heusden, J.L., suppooste, 1 april
Boers, W.H., chef interne dienst, 1 december

In dienst getreden 1977:

Van Hattum, B.G., vakman-suppoost/timmerman, 1 februari
Foppen, F.L.W., assistent conservatrice HK-U, 1 mei
Oostema, E., suppoost, 1 juni
Steenbeek, W.J., suppoost, 1 september
Cramer, J.C., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 oktober
Van Oosten, L., museumassistente, 5 oktober

Uit dienst getreden 1977:

Attema, Y., conservatrice deelproject, 1 januari
Spiegelenberg, H., conservator deelproject, 1 januari
Van Amerongen, R., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 januari
Hoogenboezem, E.M., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 januari
Wiersma, A., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 januari
Kraan-van de Heuvel, G.T.M., suppooste, 1 april
Klumpenaar, J.W., chef administratie, 1 juni
Broens-Eshuis, J.G.J., assistent conservatrice HK-U, 11 juli
Rieteco, N., suppooste, 1 augustus
Weide, S., museumassistente, 1 oktober

In dienst getreden 1978:

De Korte, J., suppoost, 1 februari
Van Es-Ilbrink, G., museumassistente, 8 mei
Van Zijl, M.I.E., conservatrice toegepaste kunst, 17 juli
Androg, F.F., chef administratie, 1 september
Oomen-van den IJssel, C.M.J., directiesecretaresse, 18 september
Thunnissen, C., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 oktober
Zuilhof, G.J., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 december
Out, D.J.P., voorlichter, 1 december

Uit dienst getreden 1978:

Cramer, J.C., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 15 maart
Smit, J., voorlichter, 1 mei
De Greef-Hogendoorn, A.C.J., directiesecretaresse, 26 juli
Kooter, C.J., chef technische dienst, 1 september
Veldman-Blanchard, M.A., schoonmaakster, 1 november

In dienst getreden 1979:

Tomassen, J.W., vakman-suppoost/emballeur, 19 februari
Godschalk, W.C., administratief medewerkster/telefoniste, 1 september
De Greef-Hogendoorn, A.C.J., museumassistente, 1 september
Schopping, A.J., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 september
Smit, L., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 september
Landman, L., schoonmaakster, 24 september

Uit dienst getreden 1979:

Zuillhof, stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 februari
Thunnissen, stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 maart
Van Es-Ilbrink, G., museumassistente, 1 maart
Crebolder, J., suppoost, 1 april
De Greef-Hogendoorn, A.C.J., museumassistente, 1 december

In dienst getreden 1980:

Van de Berg-Belger, E., TAP-medewerkster textiel, 1 april
Leenders-van Gemert, A.F.M., museumassistente, 1 mei
Kamerbeek, E., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 15 mei
Muller, E., TAP-medewerkster schilderen, 1 juni
Lindeman-Niels, B.M., museumassistente, 15 november

Uit dienst getreden 1980:

Oomen, A., bode, 1 maart
Schopping, A.J., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 maart
Smit, L., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 maart
Wolsleger, H., opzichter A/vakman, 1 maart
De Graaf-Oorthuys, J.C., museumassistente, 1 mei
Kamerbeek, E., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 15 augustus
Leenders-van Gemert, A.F.M., museumassistente, 1 oktober
Muller, E., TAP-medewerkster schilderen, 1 december

In dienst getreden 1981:

Peters, G.E., TAP-medewerker tekeningen en grafiek, 1 februari
Ter Schegget, M., stagiaire CRM geschiedenis, 1 februari
Aben, D., TAP-medewerkster toegepaste kunst, 16 februari

Schopping, A.J., conservator educatief, 1 maart

Van de Berg-Belger, E., TAP-medewerkster textiel, 1 april
Nolan, B.H., suppoost, 1 april
Boere, P., vakman-suppoost/timmerman-schilder, 23 april
Berns, J.P.H.M.J., kassier, 12 mei
Berendsen, W., TAP-medewerkster textiel, 1 juli
Bosma, N.W., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 juli
Kurstjens, A., TAP-medewerkster toegepaste kunst, 15 september
Weide, S., stagiaire CRM kunstgeschiedenis, 1 oktober

Uit dienst getreden 1981:

Van de Berg-Belger, E., TAP-medewerkster textiel, 1 januari
Blotkamp-de Roos, V.F., hoofd educatieve afdeling, 1 februari
Van Vuuren, J.T., kassier, 16 maart
Van Ingen, J., suppoost, 1 mei
Ter Schegget, M., stagiaire CRM geschiedenis, 1 mei
Stellaard, B., administratief medewerker, 1 mei
Van de Berg-Belger, E., TAP-medewerkster textiel, 1 juli
Peters, G.E., TAP-medewerker tekeningen en grafiek, 1 augustus
Aben, D., TAP-medewerkster toegepaste kunst, 5 augustus

Samenstelling Museumcommissie
Centraal Museum tijdens de verslag-
periode.

1972 tot 1975

de heren mr F.A.R. Barge, C. Blok,
prof. dr L.H. Jansen, dr P. Singelen-
berg, F. Weidema, alsmede van 6 fe-
bruari t/m 20 maart 1975 dr S.H. Le-
vie.

1976 tot 1977

de heren mr F.A.R. Barge, C. Blok,
prof. dr J. Bruyn, prof. dr L.H. Jansen
(t/m 18 februari 1976), J. Paalman, dr
P. Singelenberg, H. Visser, F. Weide-
ma

1977 tot 1978

de heren C. Blok, prof. dr J. Bruyn, J.
Paalman, H. Visser, F. Weidema

1978 tot 1979

de heren prof. dr J. Bruyn, drs J.W.
Janssen (vanaf 29 mei 1978), prof. E.
de Jongh (vanaf 29 mei 1978), drs B.
Koevoets, J. Paalman, P. Reinhard
(vanaf 29 mei 1978), H. Visser

1979 tot 1982

de heren drs J.W. Janssen, prof. E. de
Jongh (t/m 29 april 1980), drs B. Koe-
voets, J. Paalman, P. Reinhard, H. Vis-
ser, B. Dubbe (vanaf 19 augustus
1980).

Samenstelling Medezeggenschaps-
commissie Centraal Museum tijdens
de verslagperiode.

1972 t/m 1974

ABVA

KABO

NCBO

1975

ABVA

KABO

NCBO

1976 tot medio 1978

ABVA

KABO

NCBO

medio 1978 tot medio 1981

ABVA

KABO

NCBO

en kwam 30 maal bijeen.

Sinds medio 1981, ná het van kracht worden van de nieuwe verordening op de
Medezeggenschap, bestaat de Medezeggenschapscommissie uit de volgende
leden:

ABVA

NCFO

Ongeorganiseerd J.A.L. de Meyere

leden

N. de Ruiter

N.J. Verstijnen

H.J. van Rooij

W.H. Boers

W.G. van Lunteren

P.C. Hageman

N.J. Verstijnen

H.J. van Rooij

J.H. Huigen

W.H. Boers

W.G. van Lunteren

M. Dillerop, N.J. Verstijnen

J.H. Huigen, H.J. van Rooij

C. Hoedeman, W.G. van Lunteren,

J.G. Winkel, C.D. Rombout

J.J. Huyting, H.J. van Rooij

B. Stellaard, C. Hoedeman

plv. leden

D.A. de Fluiter

P.C. Hageman

J.H. Huigen

C. Hoedeman

J.M. Melse

H. Wolsleger

S.H.J. van Dongen

H.A. van Dijk

C. Hoedeman

J.M. Melse

J.M. Melse

Deze Medezeggenschapscommissie kwam negen maal bijeen. Er werden drie overlegvergaderingen gehouden. Achtereenvolgens waren secretaris van de Medezeggenschapscommissie:

- de heer J.J.C. baron Taets van Amerongen t/m mei 1973;
- de heer F.A.M. Pietersen van juni 1973 t/m oktober 1978;
- de heer F.F. Androg van november 1978 t/m mei 1981;
- de heer J.A.L. de Meyere vanaf juni 1981 (de heer De Meyere is tevens lid van de Medezeggenschapscommissie voor de ongeorganiseerden).

Bezoekcijfers

Het aantal bezoekers bedroeg in de verschillende jaren van de verslagperiode:

50.715 in 1972
59.346 in 1973
63.687 in 1974
47.618 in 1975
68.509 in 1976
51.177 in 1977
58.076 in 1978
80.687 in 1979
68.164 in 1980
69.189 in 1981

De opvallende daling van het bezoekersaantal in 1975 is te wijten aan het feit dat het museum gedurende ca zes maanden, waarin ook de zomerperiode, praktisch onbereikbaar was wegens werkzaamheden aan de riolering in de Agnietenstraat.

De directrice van het Centraal Museum

Drs Adeline M. Janssens

Herkomst van de foto's

Centraal Museum, Gemeentelijke Foto-
dienst Utrecht: pag. 57, 60, 62, 63, 102
(rechts).

Centraal Museum: pag. 12 (linkson-
der), 61, 64 (links).

F. Lahaya, Maastricht: pag. 45 (links,
boven en onder).

Utrechts Nieuwsblad: pag. 8.

Joost Guntenaar, Amsterdam: pag. 5
(rechtsboven).

Florian Lem, Holl. Rading: pag. 10
(linksboven).

Overige foto's: Centraal Museum,
T. Hulskamp.

Colophon

Uitgave : Centraal Museum
Utrecht, 1983

Eindredactie : Afdeling Educatie en
Voorlichting

Vormgeving : Daan Out

Druk : Drukkerij Elinkwijk b.v.
Utrecht

